

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**ŞER‘İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
ANKARA’DA KÖLELİK MÜESSESESİ (1724-1751)**

Yüksek Lisans Tezi

Sevda KALENDER

Danışman

Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Nevşehir

Haziran 2018

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**ŞER‘İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
ANKARA’DA KÖLELİK MÜESSESESİ (1724-1751)**

Yüksek Lisans Tezi

Sevda KALENDER

Danışman

Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Nevşehir

Haziran 2018

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Sevda KALENDER

KILAVUZA UYGUNLUK BEYANI

“Şer‘iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)” adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Sevda KALENDER

Danışman
Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE danışmanlığında Sevda KALENDER tarafından hazırlanan “Şer‘iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

29/06/2018

Tez Savunma Sınav Tarihi

JÜRİ

Danışman: Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

Üye : Doç. Dr. Cengiz KARTIN

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Rümeysa KARS

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Estitü Yönetim Kurulu’nun 19.07.2018 tarih ve 2018.29⁵⁸⁵ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

19/07/2018

Dr. Öğr. Üyesi Vedat AKTEPE
Enstitü Müdürü

TEŐEKKÖR

Tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Nevşehir HBV Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Akademik personeline ve kütüphane çalışanlarına, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane ve İSAM Kütüphanesi çalışanlarına, bunların yanı sıra maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Sevda KALENDER
Nevşehir 2018

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE
ANKARA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ (1724-1751)**

Sevda KALENDER

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 2018
Danışman: Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE**

ÖZET

Bu çalışmada XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Ankara'da kölelik müessesesi ele alınmıştır. İç Anadolu'nun önemli kavşak noktasında yer alan Ankara'da kölelik müessesesi ve bu müessesenin işlevi hakkında şimdiye kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu mütevâzı çalışma ile bu boşluğun bir nebze de olsa giderilmesi amaçlanmıştır.

Bu hususta Milli Kütüphane'den temin edilen Ankara şer'iyeye sicilleri incelenmiş, bulunan köle davalarından hareketle konu sınırlandırılmış, XVIII. yüzyılın ikinci çeyreği ele alınarak çalışma şekillendirilmiştir. Bu dönemde Ankara kazasında kölelerin konumları, sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri ve karşılaştıkları sorunlar örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu müessesenin Ankara kazasında azımsanmayacak kadar yer teşkil ettiği, ekonomik gücü yeterli olan herkesin köle sahibi olduğu, bu köleleri ev, bağ, bahçe vs. işlerde istihdam ettikleri ve diğer köle topluluklarına nazaran daha iyi durumda oldukları saptanmıştır. Ayrıca XVIII. yüzyıl gibi Osmanlı iktisadının değişime uğradığı ve ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönemde köle sahibi olmak daha çok maddiyat gerektirmektedir. Ankara'da satışı yapılan ve kullanılan kölelerin çoğunluğunu Acem asıllı köleler teşkil etmektedir. Bunun sebebi bu dönemde İran ile yaşanan savaştan dolayı Acem asıllıların köleleştirilmesidir. İncelenen dönemde, zaman zaman köle edinme hakları kısıtlanan gayrimüslimlerin bu dönemde köle edinmelerine izin verildiği de saptanan diğer hususlardandır.

Çalışmada Ankara'ya ait 12 adet kadı sicili incelenerek bu müesseseye ait istatistikî verilere de ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra kaynak kitaplar, tez ve makale çalışmaları ile sempozyum bildirilerinden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Kölelik müessesesi, Köle sahibi, Şer'iyeye sicili, Toplum.

**THE INSTITUTION OF SLAVERY IN ANKARA IN TERMS OF COURT
RECORDS (1724-1751)**

Sevda KALENDER

**Neveşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of History, Master Thesis, June, 2018
Advisor: Assoc. Dr. Metin Ziya KÖSE**

ABSTRACT

In this study, the institution of slavery in Ankara in the second quarter of the 18th century has been discussed. In Ankara, which is located at the crossroads of Central Anatolia, no studies have been carried out on slavery and the function of this institution until now. With this modest work, it is aimed to fill this gap to some extent.

In this respect, the court records of the Ankara obtained from the National Library have been examined; the issue has been limited with refernece to the cases of slave; and so, the study has been formed by handling the second quarter of the 18th century. During this period, we tried to explain with examples the positions of slaves in the life of Ankara borough, social and economical living places and problems that they encountered.

It has been identified that this institution has enough place to live in Ankara borough, those who have enough economic power are able to own a slave, these slaves are employed in jobs such as house, vineyards and orchards, etc. and they are in a better position compared to other communities. Moreover, having a slave at a time when the Ottoman economy has changed and the economic crises are experiencing like 18th century requires more material things. Most of the slaves that are sold and used in Ankara consist of slaves of Persian origin. This is because the enslavement of the Acem descendants because of the war againstIran in this period. Other issues identified in the period examined include the fact that non-Muslims whose rights to slaves are restricted from time to time are allowed to acquire slaves during this period.

In this study, 12 Muslim judge records belonging to Ankara were examined and statistical data of this institution were reached. In addition to this, we benefitted from resources books, studies of thesis and article and symposium proceedings.

Key Words: Ankara, The institution of slavery, Slave master, Court Records, Society.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK BEYANI	iii
KABUL VE ONAY	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ	xiv
HARİTALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DEVİRLERDEN OSMANLIYA KÖLELİK MÜESSESESİ

I.Kölelik Müessesesi, Tarifi ve Kısaca Tarihçesi	21
A.Köle Terminolojisi	21
B.Eskiçağlar'da Kölelik	23
C.Semavi Dinlerde Kölelik	25

D.Eski Türklerde Kölelik	32
E.Osmanlı Devleti'nde Kölelik Müessesesi	33
1. Haremde Kölelik ve Câriyelik Müessesesi	37
2.Osmanlı'da Köle Ticareti.....	42
a.Esir Ticareti ve Tüccarları.....	42
3.Osmanlı'da Köleliğin Kaldırılması.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ (1724-1751)

I.Ankara'da Kölelik Müessesesi	49
II.Ankara Şer'iyeye Sicillerinde Rastlanan Köle Davalarının Tasnifi	51
A.Köle Alış-Verişi Davaları	53
1.Köle Satışında Uyulması Gereken Kurallar.....	56
2.Peşin Olarak Gerçekleşen Satışlar	58
3.Takas Usulü İle Gerçekleşen Satışlar	59
4.Vekil Aracılığı İle Gerçekleşen Satışlar	60
5.Vade ile Gerçekleşen Satışlar	61
B.Azat Davaları	62
1.Karşılıksız Azat Davaları (Hasbeten Lillah-Allah Rızası İçin)	63
2.Mükâtebe Davaları.....	67
3.Tedbîr Davaları	69
4.Ümmü'ül-Veled Davaları	73
C.Hürriyet-i İspat Davaları	74
1.Hür İken Köle Durumuna Düşen Kişiler	74
2.Azat Edildikleri Halde Köle Olarak Kullanılmak İstenen Kişiler	76
D.Kaçak Köle (Abd-ı Âbık) Davaları	79
E.Katil Köle ve Köle Katli Davaları	82

F.Köle Mirası ve Miras Kalan Köle Davaları	85
1.Köle Mirası	85
2.Miras Kalan Köle.....	86
G.Diğer Davalar	87
1.Hibe Edilen Köleler	87
2.Mihr Olarak Verilen Köleler.....	89
3.Kölenin Kendi Mülkü Olduğuna İspatı	89
4.Köle ve Câriyelerin Evlenme ve Boşanma Meseleleri	90
5.Tecavüz veya Saldırıya Uğrayan Câriyeler	91
6.Emaneten Bırakılan Köleler.....	92
7.Mahkemede Vekillik Yapan Köleler	94
8.Alıkonulan (zapt edilen) Köleler	95
9.Köle Olduğunu Beyan Eden Köleler	96
10.Mahalleden Atılan Cârîye	96
11.İstihdam Hakkını Yerine Getirmeyen Gulâm	97
12.Zina Dedikodusuna İsmi Karışan Köle.....	97
13.Köleler ve Nafaka	98
14.Mülk Edinmiş Köleler	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KÖLELER

I.Ankara'da Kölelerin Sosyal Hayatları.....	100
A.İbn Abdullah.....	101
B.Köle Sahiplerinin Ünvanları	102
C.Köle ve Efendi Arasındaki Velâ Bağı	106
II.Ankara'da Kölelerin Ekonomik Hayatları	109
A.Tereke Kayıtlarına Göre Köleler ve Çalışma Alanları	110

B.Köle Ticaretinin Gerçekleştiği Ankara Hanları	113
C.Ankara’da Esir Tüccarları ve Faaliyetleri.....	120
D.Ankara’daki Kölelerin Milliyetleri ve Getirildikleri Ülkeler	122
E.Ankara’da Kölelerin Ekonomik Değeri	129
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	135
EKLER	146
SÖZLÜK	176
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

AŞS	Ankara Şer'iyeye Sicili
bkz	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
edit.	Editör
H.	Hicri
h.	Hüküm
Haz.	Hazırlayan
M.	Miladi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
nr.	Numara
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
vb	Ve benzeri
vs	Vesaire
yy	Yüzyıl

TABLULAR LİSTESİ

Tablo G.1. 1700-1750 Tarihleri Arasında Ankara Hanları'nın Nitelikleri	16
Tablo G.2. İncelenen Defterler, Numaraları ve Tarih Aralıkları	18
Tablo 2.1. Köle Davaları	52
Tablo 2.2. Alış-veriş Davalarında Satışı Gerçekleşen Gulâmlar.....	53
Tablo 2.3. Alış-veriş Davalarında Satışı Gerçekleşen Câriyeler	54
Tablo 2.4. Köle Satan ve Satın Alan Kişilerin Dinî Mensubiyetleri	55
Tablo 2.5. Tedbîr-i Mutlak Davalar	72
Tablo 3.1. Terekelerde Yalnızca “El-Hac” Ünvanı Bulunan Efendiler	102
Tablo 3.2. Terekelerde Yalnızca “Ehl-i İlm” Ünvanı Bulunan Efendiler	103
Tablo 3.3. Terekelerde Yalnızca “Ehl-i Örf” Ünvanı Bulunan Efendiler	104
Tablo 3.4. Terekelerde Ünvensiz ya da Yalnızca Meslek Ünvanı Bulunan Efendiler	104
Tablo 3.5. Terekelerde Yer Alan Kadın Efendiler	105
Tablo 3.6. Terekelerde Birden Çok Ünvanı Bulunan Köle Efendileri	105
Tablo 3.7. Terekelerde Yer Alan Köleler	112
Tablo 3.8. Ankara Şer‘iyye Sicillerinde Geçen Kölelerin Milliyetleri	127

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik G.1.** XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara'da Tüccarların Tercih Ettiği En İşlek Hanlar 17
- Grafik 3.1.** XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Köle Tüccarlarının Tercih Ettikleri Ankara Hanları 119

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Kölelerin Getirildikleri Ülkeler	128
---	-----

GİRİŞ

I.Konunun Takdimi, Amacı, Önemi ve Sınırlandırması

Tez konusu, “*Şer‘iyye Sicillerine Göre Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)*” olup böyle bir konuyu ele almaktaki amaç, elde edilecek mahkeme hükümlerinden hareketle çalışılmamış olan bu alanı aydınlatmak ve konu itibariyle XVIII. asrın ikinci çeyreğinde Ankara’da kölelik müessesesi hakkında bilgi vermektir.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan kölelerin sosyal hayatları hakkındaki bilgileri şer‘iyye sicillerinde bulmak mümkündür. Ele alınan tezde Ankara’da kölelik müessesesi, köle davalarından hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Köle, toplumda alınıp satılabilen, hiçbir hakka sahip olmayan bir meta olarak görülmektedir. Bu çalışmayla daha lokale inilmiş ve Ankara’da kölenin sosyal hayattaki yeri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ankara mahkeme kayıtlarından yola çıkılarak kölenin ne haklara sahip olduğu veya hangi sorunlarla karşı karşıya kaldığı ve bu sorunlar karşısında nasıl bir yol izlediği hükümler yardımı ile ortaya konulmuştur. Mahkemeye intikal eden davaların köle tarafından mı yoksa sahibi veya başka davacı tarafından mı verildiği, Ankara’da hangi etnik kökenden kölelerin olduğu, bu kölelerin hangi kanallar aracılığı ile alınıp satıldıkları ve kölenin maddi değeri ortaya çıkarılmış ve tablolar halinde açıklanmıştır.

Çalışma 3 bölümden oluşmakta olup birinci bölümde “*Antik Devirlerden Osmanlıya Kölelik Müessesesi*” başlığı altında kölelik müessesesinden bahsedilmiş, tarifi ve kısaca tarihçesi anlatılmıştır. İkinci bölümde “*Ankara’da Kölelik Müessesesi (1724-1751)*” başlığı altında Ankara şer‘iyye sicillerinde yer alan köle davalarının tasnifi yapılmıştır. Bu davalardan yola çıkarak Ankara’da kölelik müessesesi ve kölelerin mahkemeye ne şekilde yansındıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Tezin son bölümü olan üçüncü bölümde “*Ankara’da Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler*” başlığı altında

ise gerek davalar gerekse tereke kayıtlarından hareketle Ankara'daki kölelerin sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri açıklanmıştır.

Ankara'ya ait bu konuyla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması ve dolayısı ile bu alana yapacağı küçük bir katkı açısından çalışma önem arz etmektedir.

A.Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Ankarası

1.Ankara'nın Menşei, Kuruluşu ve Almış Olduğu İsimler

Ankara bulunduğu konum neticesinde Anadolu'nun çevresine, gerek ana yollar gerekse ikinci derece yollarla civar yörelere bağlanması hasebiyle oldukça önem arz etmektedir. Tüm bu yolların ortasında bulunan kent, tarihi süreç boyunca kentsel yerleşim alanı olmuştur. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda kentin kimler tarafından kurulduğu halen tartışmalı olup,¹ isminin kimler tarafından konulduğu ve ne anlam taşıdığı da kesin olarak bilinmemektedir.² Ankara adının nereden geldiği konusunda iki yazılı kaynak ve bir takım efsaneler vardır.³

Bazı antik yazarlar Ankyra'yı bir Frig kenti olarak belirtmiş, bazıları ise kentin kuruluşunu Galatlar'a mülk etmeye çalışmışlardır. Kentin kuruluşunu Galatlar'a bağlayan yazarlardan biri Bizans İmparatoru Justinianus döneminin yazarlarından olan Stephanos Byzantios'dur.⁴

Stephanos Byzantios'un kendi coğrafya lûgatında yer alan "*Anküra*" (Ankara) maddesinde⁵; Pausanias'tan daha önce yaşamış olan Afrodisyaslı Apollonios'a atfen, Pontus Kralı Mithridates'in (M.Ö. 111-63) müttefiki olarak Mısırlı Ptolemaioslar'a karşı savaşan Galatlar'ın, kazandıkları bir deniz savaşı şerefine bu şehri kurduklarını

¹ Ozan Sağdıç, **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Tarihsiz, 11.

² Sargon Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, **Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi (DİA)**, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 201; Rümeyza Bilgili, Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntab Örneği (1700-1750), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Nevşehir 2017, 15.

³ Haluk Sargın, **Antik Ankara**, 1. Basım, Ankara: Şahsi Yayınlanan Kitap, 2004, 15.

⁴ Sevim Buluç, İlkçağda Ankara, **Ankara Ankara**, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994, 22.

⁵ Afif Erzen, **İlkçağ'da Ankara**, 1. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1946, 15.

ve zaferin sembolü olarak Ptolemaioslar'dan ele geçirdikleri gemi çapasından dolayı da adını “*Ankyra*” koyduklarını yazmaktadır.⁶

Perslerin tarihini yazan ünlü müverrih⁷ Flavius Arrianus, İskender'in savaşlarını anlatan Anabassis adlı eserinde, İskender'in M.Ö. 334'de Paphlagonia elçisini Ankyra'da bir kış beklediğini bildirir. Yani Galatlar'ın Anadolu'ya geçmelerinden 55 yıl evvel de kent “*Ankyra*” adı ile anılmaktadır. Bu bilgi doğrultusunda Galatlar'ın kenti kurması ve gemi çapasının yakıştırma bir öykü olduğu fikri modern tarih bilimcilerce de kabul görmektedir.⁸

M.S II. yüzyılda yaşamış olan Grek müverrihi Pausanias'ın rivayetine göre ise; Frig Kralı Gordios'un oğlu Midas bir gece bir rüya görür ve rüyasında ilahi bir sesin kendisine “*Bir gemi çapası aramasını ve bulduğunda da oraya bir kent kurmasını emreder.*” Zikredilen bu çapa Ankara Kalesi'nin olduğu tepelerde bulunur. Bunun üzerine Midas buraya bir kent kurar. Kente ise “*Gemi Çapası Kenti*” anlamına gelen “*Anker(-ium)*” ya da “*Ankyra*” ismini verir. Midas, bulmuş olduğu çapayı da Zeus (Jupiter) tapınağına saklar.⁹ Bir simge haline gelen gemi çapası, Roma devrinde bile Ankara şehri arması gibi sikke ve madalyalarda kullanılmıştır.¹⁰

Başka bir görüşe göre kentin adı Frig krallığı döneminde kullanıldığı “*Ank*” sözcüğünün Frig dilinde “*Çengel, kıvrıntı, kayalık ve dar boğaz*” anlamında olduğu ve yazıtlarda “*Kayalıklar Kenti*” olarak kullanıldığı yönündedir. Kentin “*Ankur (arızalı), Ankura (yüce anka)*” şeklinde anlamları da mevcuttur.¹¹

Şehrin Frigler'den önce kurulmuş olabilme ihtimali düşünülürse adının Hititçe olması gerekir. Fakat Hitit metinlerinde Ankara adı geçmemektedir. Bunun yanı sıra yapılan arkeolojik kazılarda Hititlere ait buluntulara da rastlanılmamıştır.¹²

⁶ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 201.

⁷ Sevgi Aktüre, 16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler, **Tarih İçinde Ankara**, ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara 1984, 4.

⁸ Buluç, 23.

⁹ Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, **Tarih İçinde Ankara**, 2. Baskı, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2008, 40; Sargın, 15; Bilgili, 15.

¹⁰ Avram Galanti, **Ankara Tarihi I-II**, 2. Basım, Ankara: Çağlar Yayınları, 2005, 11.

¹¹ Bilgili, 15.

¹² Erzen, 23-24.

Ankara'nın kurulması ile ilgili başka bir efsaneye göre; Nuh'un gemisinin çapası büyük tufanda buraya düşer ve akabinde bulunan çapanın yerine bu kentin kurulduğu söylenmektedir.

“Ankara” sözcüğü, Yunan, Latin, Arap ve eski Türk yazarlarca ufak değişikliklere uğratarak kendi dillerinde söylenişleri ile yazılmıştır. Kentin ismi Bizans kaynaklarında “Ankagra”, batılı yazarlarca “Aghuridha”, “Anguri” (Yunanca koruk ve hıyar anlamında)¹³ ve “Angora”dır (Ortaçağ'dan itibaren).¹⁴

Romalılar kente “Sebasteian (saygı değer kent), Sebaste Tektasagon (Tektasagonlar'ın Augustus kenti) Metropolis (Anakent), Neocoras (İmparator adına tapınak kurarak bakımını yüklenen kişi veya kurul) ve Lamprotate (Roma'ya konsül olan valiler için büyük, ünlü, görkemli) anlamlarına gelen isimler vermişlerdir.¹⁵ Ayrıca Roma kaynaklarında bölgenin adı “Galatia” olarak geçmektedir.¹⁶

Selçuklu döneminde kent “Darü'l-Hun” olarak adlandırılmıştır.¹⁷ İslami devir de almış olduğu isim “Engürü”, “Engüriye” şeklinde olup, bu isim Müslüman halk tarafından Farsça “engür” (üzüm) kelimesine benzetilmesi hasebinden kaynaklanmaktadır.¹⁸ İslami tarihçilerin kalemıyla Ankara; “İmariye”, “İmadiye”, “Amudiye”, “Beldet-i selasil (zincirli kent)”, “Kala-i salasil” ve “Zatü'l-selasil” şeklindedir.¹⁹

Nitekim Ankara ismi iki bin yılı aşkın uzun bir süre içerisinde birkaç ses değişimine uğramış, farklı zamanlarda ve farklı kaynaklarda *Anküra*, *Ankira*, *Ancyr*, *Ancyra*, *Ankura*, *Ankuriya*, *Angur*, *Enguru*, *Engürü*, *Engüriye*, *Angara*, *Angorah*, *Angora* ve son olarak XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nce resmen kabul edilen ve halen kullanılan şekliyle *Ankara* olarak geçmekte olup, (yerli halk Angara derdi²⁰) zikredilen kelimeler ses düzeni olarak birbirlerine çok yakındır.²¹

¹³ Sargın, 15.

¹⁴ Buluç, 23.

¹⁵ Bilgili, 16.

¹⁶ Aktüre, 5.

¹⁷ Bilgi, 16.

¹⁸ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 202.

¹⁹ Bilgili, 16.

²⁰ Sargın, 15.

²¹ Aktüre, 3.

2.Ankara Tarihi ve Coğrafyası

a.Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Ankara

Arkeolojik buluntular kapsamında eski çağlardan beri önemli bir yerleşim yeri olan Ankara kentinin tarihi Frigler'le başlamaktadır.²² Akabinde M.Ö. 7. yüzyılın başlarında Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kimmerler'in akınları neticesinde Frig Devleti yıkılmış, Kimmerler'in geri çekilmeleri ile birlikte bölgeye Lidyalılar egemen olmuştur.²³ Lidyalılar'dan sonra M.Ö. 547 yılından itibaren Persler'in yönetimi altına giren bölgenin bu dönemdeki durumu hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir.²⁴

Persler'in Anadolu'daki siyasi üstünlükleri, Büyük İskender'in doğu seferine çıkması ile bera ber Makedonyalılar'ın eline geçti. M.Ö. 323 yılında İskender'in ölümü akabinde Ankara ve civarı ilk olarak Antigonus'un, daha sonra Lysimakhos'un, M.Ö. 281 yılına gelindiğinde ise Selevkoslar'ın egemenliği altına girmiştir.²⁵ Büyük İskender ve Selevkos'lar döneminde Ankara'nın eski önemini nispeten yitirdiği anlaşılmaktadır.²⁶

M.Ö. 278-277 yıllarında Balkanlar üzerinden Anadolu'ya geçen Avrupalı savaşçı bir kavim olan Galatlar, savaş ve yağmaları akabinde Kızılırmak ve Sakarya nehirleri arasında kalan alana yerleşti. Üç kabile halinde gelen bu kavimlerden Tectosag'lar ise Ankara'yı kendilerine merkez yaptı.

Galatlar'dan sonra bölgede siyasi üstünlüğü ele geçiren M.Ö. Romalı'lar oldu. M.Ö. 25 yılında Augustus bölgeyi Roma İmparatorluğuna kattı.²⁷ Ankara en parlak çağını Romalı'lar döneminde yaşadı. Bölge Augustus'tan itibaren âbidevî mimarlık eserleri ile süslendi ve dini yönden bölgenin merkezi haline geldi.²⁸

²² S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 202.

²³ Buluç, 23.

²⁴ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 202.

²⁵ Sağdıç, 12.

²⁶ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 202.

²⁷ Aktüre, 5.

²⁸ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 202.

İslamiyet'in ilk devirlerinde Ankara, Anadolu'nun diğer şehirleri gibi Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeydi. Şehir, VII. yüzyıl başlarından itibaren İranlılar'dan sonra Araplar'ın saldırılarına uğradı.²⁹

IX. yüzyıla ile birlikte Ankara şehri yeni bir döneme girmekte olup, 1071 Malazgirt savaşıyla Anadolu'nun kapısı Türklere açılmış ve Türkler gruplar halinde Anadolu içlerine doğru akmaya başlamıştır.³⁰ Selçuklular Malazgirt Zaferi'nden 2 yıl sonra Ankara'yı da fethetmişlerdir. Şehir I. Haçlı seferleri sırasında ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan işgal edilmiş, akabinde kaledeki Türkler kılıçtan geçirilmiştir. Şehir 1101 yılında tekrar Bizans İmparatorluğuna bırakılmış,³¹ 1127 yılında Selçuklulardan Danişmendî Hükümdarı Emir Gazi tarafından kesin olarak fethedilmiş ve Türk topraklarına katılmıştır.³²

Ankara 1304-1341 yılları arasında Anadolu'yu istila eden İlhanlılar'a tabi idi. XIII. yüzyılda Moğol istilasından kaçan çok sayıda sanatkâr ve küçük meslek erbabı Ankara'ya sığınmış, ahi teşkilatının yani Anadolu'da görülmeye başlayan, akabinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan dinî, ictimai teşkilat olarak bilinen kuruluşun etrafında toplanmışlardır. Bu kuruluş mensuplarının şehrin sosyo-ekonomik hayatında mühim roller oynadığı bilinmektedir.³³ Öyle ki 1325 ile 1354 yılları arasında, Anadolu'yu dolaşan seyyah İbn Batuta, ahilerin güçlerinin her yerde resmen tanındığına ve beylerden gördüğü saygıya tanık olmuş, bir de genelleme yaparak bir beyin yaşamadığı kentlerde, ahi başkanının kentin gerçek yöneticisi olduğunu değerlendirmelerine eklemiştir.³⁴

b.Osmanlı Hâkimiyetinde Ankara

Ankara 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.³⁵ Alındığı yıl olan 1354'te Osmanlıların elinden çıkmış olsa

²⁹ Abdülkerim Özeydin, Ankara/ İslâmî Dönem, **DİA**, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 203; Bilgili, 17.

³⁰ Rifat Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo – Ekonomik Yapısı 1785 – 1840)**, 1. Basım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, 21.

³¹ Özeydin, 204.

³² Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo – Ekonomik Yapısı 1785 – 1840)**, 21.

³³ Bilgili, 17.

³⁴ Aktüre, 15.

³⁵ Rifat Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, **DİA**, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 204.

da 1362'de tekrar alınmıştır. Akabinde Osmanlı-Karaman nüfuz mücadelesinden etkilenen Ankara 1402 yılında Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki savaşa sahne olmuştur.³⁶ Savaş Timur'un lehinde gelişmiş³⁷ ve Yıldırım Bayezid savaş sonunda Timur'a esir düşmüştür. Akabinde bütün Anadolu Timur'un mensup emirleri tarafından istila edilmiştir.³⁸

Ankara Savaşı'nın kaybedilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti, Yıldırım Bayezid'in oğullarının birbirleriyle saltanat mücadelesi yaptıkları Fetret Devrine (1402-1413) sahne olmuştur.³⁹ Timur'un Anadolu'dan çekilmesi ile şehir, Amasya'da hüküm süren Çelebi Mehmed'in hâkimiyetine girmiş, akabinde İsa Çelebi tarafından kuşatıldıysa da alınamamıştır.

1406'da Süleyman Çelebi Ankara önlerine gelerek kaleyi muhasara altına almıştır. Kale muhafızı Yakub Bey bir müddet dayanmış olmasına rağmen Vezîriazam Çandarlı Ali Paşa'nın bir hilesi sonucu kale Süleyman Çelebi'ye teslim edilmiştir. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, Karamanoğlu Mehmed Bey'le anlaşarak Süleyman Çelebi'ye karşı harekete geçmiştir. Vezîriazam Ali Paşa'nın bu ortak kuvvetlere karşı, Ankara'ya giderek orada savaşmak gerektiğini belirtmesi üzerine Süleyman Çelebi kuvvetleri Ankara'ya geldi. Ancak tam bu sırada Ankara önlerinde Çandarlı Ali Paşa vefat etti. Onun ölümünden sonra Süleyman Çelebi kardeşi Musa'nın faaliyetlerini haber alıp Rumeli'ye geçince Çelebi Mehmed Ankara dahil olmak üzere Bursa yöresini tekrar ele geçirdi. Bu dönemde Ankara, Karaman sınır bölgesinde önemli bir askeri üs niteliğini taşıyordu.⁴⁰

Ankara, 1482 yılında Cem Sultan ve II. Bayezid arasında gerçekleşen mücadeleler ile yeniden ön plana çıktı. Bu mücadelelerin akabinde uzun bir müddet önemli bir olaya sahne olmayan şehir, XVII. yüzyıl başlarında Celali isyanları sebebiyle sıkıntılı günler yaşadı. Şehir halkı, 1607 yılında burayı kuşatan Kalenderoğlu Mehmed'e karşı koydu. Kalenderoğlu şehre girdiyse de kaleyi ele geçiremedi.⁴¹ Celali isyanları

³⁶ Bilgili, 18.

³⁷ Yusuf Halaçoğlu, Ankara Savaşı, **DİA**, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 211.

³⁸ Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, **Osmanlı'da Ankara**, 2. Baskı, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008, 27.

³⁹ Fahamettin Başar, Fetret Devri, **DİA**, Cilt 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, 480.

⁴⁰ Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, 205.

⁴¹ Bilgili, 18.

sırasında birkaç kez saldırıya uğrayan şehir de sosyal ve ekonomik hayat gerilemiş, klasik dönem görüntüsünden pek bir şey kalmamıştı. 1623 yılına gelindiğinde Abaza Mehmed Paşa'nın, akabinde 1651'de Abaza Hasan Paşa'nın ve bir yıl sonrasında İbiş Paşa'nın hücumuna uğrayan şehir huzuru ancak Köprülüler döneminde buldu.⁴²

Ankara Sancağı'nın merkezi olarak Anadolu Eyaleti'ne bağlı bulunan şehrin yöneticileri, Köprülüler dönemine kadar eyalet yöneticiliğine atanırken bu dönemden itibaren sancak “*arpalık*” olarak yüksek görevlilere vermeye başlandı. Çoğunlukla hükümet merkezinde oturan bu kişiler, yönetimleri kendi adlarına mütesellimlere bırakmışlardır. Bu mütesellimler yörenin ileri gelen ailelerinden seçilmektedir. XVIII. yüzyılda yönetici zümreyi teşkil eden *Müderrişâdeler* ve *Mimarşâdeler* arasında bir mücadele söz konusudur. Bunlardan sonra yönetim *Zennecizâdeler*'e geçmiştir.

III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid birlikleri için seçilen şehirlerden birini teşkil eden Ankara,⁴³ II. Mahmud dönemine gelindiğinde, padişaha karşı isyan eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın askerleri tarafından istilaya uğradı.

I. Dünya Savaşı sonlarına doğru 1917'de büyük bir yangın geçiren şehir, 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesiyle yeni bir devletin merkezi olmaya namzet oldu. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi burada toplandı. 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Devleti'nin başşehri kabul edildi. Akabinde devletin yönetim şekli olan Cumhuriyet, 29 Ekim 1923'te Ankara'da ilan edildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelindiğinde ise başşehre yakışır bir şekilde imarına başlandı.⁴⁴

c.XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Şehrin Genel Görünümü

Ankara, İç Anadolu bölgesinin kuzeybatısında, Sakarya nehrinin kollarından Ankara çayının geçtiği ova üzerinde yer almaktadır. Orta Anadolu'nun step mıntikasının

⁴² Musa Çadircı, Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim, **Tarih İçinde Ankara**, ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara 1984, 90.

⁴³ Hatice Güzel, Ankara'nın Bütün Tarihi Çerçevesinde Ankara Vakıfları: Tespit ve Değerlendirme, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, 25.

⁴⁴ Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, 205-208.

kenarında, fakat İç Karadeniz bölgesinin dağlık yörelerinden uzak⁴⁵ ve savunmaya son derece uygun sarp kayalık bir tepenin eteklerinde kurulmuştur.⁴⁶ Şehir müstahkem mevki yanında ana yolların kesiştiği bir kavşak noktası olması sebebiyle de tarih boyunca büyük önem kazanmıştır.⁴⁷

Bir Osmanlı şehri olan Ankara, “hisar” merkezli bir yerleşime sahip olup, hâkimiyetinin ilk yıllarında, şehrin güneyinde Hacı tepesi (Hacettepe), Develik ve Kazlık (Sıhiye); güney-batıda Namazgahtepe (Türkocağı) ve Sultan Meydanı (Hergelen Meydanı); batıda Kızılbey Külliyesi ve Belkıs Sütunu; kuzey-batıda Bendderesi; doğuda ise Kayabaşı yönüne gelişme gösterir.⁴⁸

Bu korunaklı kentin giriş kapıları vardır. Bunlar *Cenabi Kapısı*, *Doğanbey Zaviyesi yanındaki kapı* ve *Araba Pazarı Kapısı*’dır. Evliya Çelebi şehrin dört kapısı olduğuna değinirken, Lukas dış surun 7 tanesinin büyük, 5 tanesinin küçük menfez olmak üzere 12 adet kapısının olduğunu nakletmektedir.⁴⁹

XVI. yüzyıl Ankara şehir yerleşmeleri konusunda tahrir defterlerinde oldukça değerli bilgiler mevcuttur. Bu defterlere göre Ankara şehri, kale içi ve kale çevresi yerleşmeleri olarak iki kısımdan oluşmaktadır. 1523, 1530 ve 1571 tarihli defterde kalede 5 Müslüman Mahallesi ve 1 gayrimüslim mahallesi vardır. Kaledeki Müslüman mahallelerinin en kalabalık olanı “*Câmi Mescidi Mahallesi*”dir. Kale içi yerleşim zamanla kale dışına taşmıştır. Kale dışındaki yerleşme iki kısımdan oluşmaktadır. Kaleyi çevreleyen surların içinde kalan kısma “*Yukarı Yüz*”, bugünkü Anafartalar Caddesi’nin altında kalan ve Hacı Bayram Cami’nden Karaca Bey Külliyesine kadar uzanan kısma ise “*Aşağı Yüz*” denilmektedir.

1523 ile 1530 tarihli tahrir defterlerine göre kale dışında 81 mahalle bulunmakta olup, bunların 63’ü Müslüman, 13’ü Müslüman-Hıristiyan (karışık), 4’ü Hristiyan ve 1’i de Yahudi mahallesini teşkil etmektedir. Özer Ergenç’in şer’iyye sicillerine dayalı olarak yapmış olduğu tespite göre, XVI. yüzyılda Ankara şehrinde kale ve

⁴⁵ Özer Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995, 15.

⁴⁶ Bilgili, 33.

⁴⁷ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 201.

⁴⁸ Erdoğan, Günel, Kılıcı, **Osmanlı’da Ankara**, 57-58.

⁴⁹ Bilgili, 38.

kale dışında 85 mahalle mevcuttur.⁵⁰ XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Jülide Akyüz'ün çalışmasında, yine şeri'yye sicillerindeki kayıtlardan hareketle mahalle sayısı 88'e yükselmiştir.⁵¹

Şehir hayatının vazgeçilmez unsurları olan cami, mescid vs. dini ve toplumsal kamu binaları XVI. yüzyılda sicillerde ulaşılan bilgiye göre 14 cami, 50 mescit ve 9 medrese şeklindedir. XVIII. yüzyıl sicillerinde ise şehirde 17 cami ve 27 mescit bulunmaktadır. Her mahallede mescide rastlanmakla birlikte, camilerin daha büyük mahallelerde konumlandıkları görülmektedir.⁵²

Yolları buradan geçmiş olan seyyahların anlatılarına bakıldığında, Ankara XVI. yüzyılda bir kale çevresinde kurulmuş kent görünümündedir. Kale yüksek bir tepe üzerinde bulunmakta olup, surla çevrilidir. Kent etrafında büyük bahçeler mevcuttur. Bu devrin seyyahlarının naklettiklerine göre kentin uzaktan görünümü bu şekildedir. Kentin etrafında sur yoktur. Kente yaklaştıkça dar ve toprak zeminli sokaklar görülür. Evleri düzensiz, toprak damlı ve ilkel görünümlüdür. Kurutulmuş tuğladan yapılmış olan bu evler, yabancıların gözünde “ahıra” benzemektedir.⁵³

Bu seyyahların en tanınmış olanlarından biri, elçi olarak Kanunî Sultan Süleyman'ın yanına gelen Busbecq'dir. 1555 yılında Ankara'yı gören seyyah, Augustus mabedindeki kitabeyi gören ve ilk tanıtan kişidir.⁵⁴ Bunun yanı sıra Ankara'da gördüğü keçilerden; “ *Bunların tüylerinden, “Camlet” denilen bir kumaş dokurlar. Bu keçilerin tüyleri gayet ince ve şaşılacak kadar beyazdır. Bedenlerden yere kadar tüyler sarkıyor. Çobanlar bu tüyleri kırpmazlar, tararlar. Tüyler güzelleştikçe ipekten hiç aşağı kalmaz. Keçileri sık sık çayların içine sokarlar. Yedikleri kekik, kuru ot gibi o havalide bulunan şeylerdir.*” şeklinde bahseder ve keçilerin tüyelerinin inceliğinin ise “*bunlardan ileri geldiği zannedilmektedir*” der.⁵⁵ Tiftikten yapılan

⁵⁰ Emine Erdoğan, Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2005, 250-255.

⁵¹ Jülide Akyüz, Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara (Şeri'ye Sicillerinin Sayısal ve Muhtevâ Analizi Denemesi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2003, 69.

⁵² Akyüz, 74-75.

⁵³ Korkmaz Alemdar, Seyahatnamelerde Ankara, **Tarih İçinde Ankara**, ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara 1984, 98.

⁵⁴ Semavi Eyice, Ankara'nın Eski Bir Resmi, **Atatürk Konferansları 1970**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, 68-69.

⁵⁵ Ogier Ghislain de Busbecq, Türk Mektupları'ndan, **Ankara Ankara**, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994, 265.

kumaşların boyanmasını yakından izleyen seyyah, bu kumaştan elbise giymenin yüksek mevkilerde bulunan görevlilerce kibarlık simgesi oluşunun yanında, Süleyman simgesi olduğunu ve Kanunî Sultan Süleyman'ın bile bundan başka kumaştan elbise giymek istemediğini söylemektedir.⁵⁶

XVI. yüzyıl Ankara'sı ile ilgili bilgi veren başka bir seyyah da Busbecq ile beraber Ankara'dan geçmiş olan Hans Dernschwam'dır.⁵⁷ Bu seyyah Kanunî dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu ayrıntılı olarak yansıtan ünlü bir gezi kitabı kaleme almıştır.⁵⁸ Şehre dair en detaylı bilgi veren bu seyyahın naklettiğine göre; *“Ankara'nın yolları inişli yokuşlu. Güzel vadilerin hepsi ekilmiş, kaleden bakıldığında dağlar, vadiler uzanıp gidiyor. Kalenin bulunduğu güzergâhta Bent deresi denilen bir dere akıyor.”*⁵⁹

Bu yüzyılda Michele Membré ise Ankara'dan *“zambelotti yapılan yer”* olarak söz ediyor. Membré'nin *“zambelotti”* dediği softur ve şehrin gelir kaynağının önemli bir kısmının sof olduğuna değinmiştir.

Seyahatnamelerde XVI. yüzyıl Ankara'nın genel vaziyeti budur. XVII. yüzyıla gelindiğinde durum değişiyor. Bu yüzyıl hakkında bilgi veren seyyah Polonyalı Simeon'un naklettiğine göre Ankara artık *“dış, orta ve iç olmak üzere üç kat surla çevrili bir şehirdir.”*⁶⁰

Şehrin etrafın da bugün dahi mevcut olan “İç Sûr” un temelleri Bizans döneminde atılmıştır. *“Dış Sûr”* un ise bugün ancak izleri görülmektedir. Bu sur Celâlî isyanlarından korunmak için yapılmıştır. Şehre değişik zamanlarda gelen seyyahların eserlerinde bulunan resimler, krokiler ve naklettikleri bilgilerde bu surları görmek mümkündür. Özellikle Hans Dernschwam'ın krokisinde, 1701 yılında Paul Lucas'ın çizdiği Ankara Gravüründe, Amsterdam'daki tablo⁶¹ ve Binbaşı von Vincke'nin Ankara planlarında iç ve dış surlar mevcuttur.⁶²

⁵⁶ Zeki Arıkan, Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, IV, 1984, 206.

⁵⁷ Eyice, 69.

⁵⁸ Arıkan, 199-200.

⁵⁹ Bilgili, 33.

⁶⁰ Alemdar, 98-99.

⁶¹ Bu tabloda Ankara manzarası, birbirinden belirgin bir şekilde ayrılan iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Tablonun üst bölümünde şehrin panoramik görüntüsü yer alırken, alt bölümünde o dönem şehrin en önemli ekonomik faaliyetini oluşturan tiftiğe dayalı sanayi ve ticaret yaşamından

Polonyalı Simeon'dan şehrin yukarısında bir kale ve burada “Rumlara âid Panaia adlı bir kilise” olduğunu, bunun yanı sıra “şehrin sekiz aded kilisesinin bulunduğu orta ve alt kısımda ise 200 hâne ermeni” nin oturduğunu öğreniyoruz. Ayrıca bu dönemde Ankara'da pek çok Polonyalı'da bulunmaktadır.⁶³

1648 yılında kenti ziyaret eden Evliyâ Çelebi ise;⁶⁴ “Bağı azdır ama bahçeleri çoktur. Lâkin sahralarında köyleri bakımlı, bütün halkı zengin ve mutlu, ekinlikleri güzel, halkı garipleri sever, sevimli ve verimli köylerinde ekinlikleri bol, hayrat ve bereketleri çok, nimetleri çok çok bol, kaynak suları akar ve çağlar bakımlı ve şenlikli bir beldedir ki kalesi ve şehri benzersizdir.” şeklinde ifade ederek şehrin genel görünümü ve sosyal hayatı hakkında bilgiler vermiştir.⁶⁵

XVIII. yüzyıl seyahatnamelerinde, kentte yaşayan insanlar ve kent nüfusu hakkında birçok bilgi mevcuttur. Pococke, sur içindeki evlerin “kerpiçten ve derme çatma” olduğuna değinir. Kentin nüfusu konusunda seyyahlar farklı rakamlar ileri sürmüşlerdir. Tournefort 45 bin, Pococke 100 bin rakamını verir. Lucas ise kentin çok kalabalık olduğunu yazar. Bu nüfusu Türkler, Rumlar ve Ermeniler oluşturur. En kalabalık grubu Türkler teşkil etmekte olup, onu Ermeniler ve Rumlar izlemektedir. Montraye bunlara sayısını zikretmediği Yahudiler ile Fransız, İngiliz ve Hollandalıları da eklemektedir.⁶⁶

Ankara şehrinin içerisinde bulundurduğu bu karma nüfusun mahalli işlev ve nitelikleri hakkında bilgileri, Özer Ergenç'in “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine” yapmış olduğu çalışmadan kapsamlı bir şekilde öğrenmek mümkündür.

Osmanlı şehirlerinde genellikle Müslüman olmayanlar ayrı mahallelerde ikamet ederlerdi. Bunun yanı sıra bazı meslek mensupları kendi mesleklerinin adlarıyla

muhtelif sahneler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Erman Tamur, Amsterdam'da bir Ankara Resmi, **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 25, 2008, 387.

⁶² Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, 24.

⁶³ Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi'nden, **Ankara Ankara**, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994, 262.

⁶⁴ Bilgili, 33.

⁶⁵ Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**, 2. Cilt (2. kitap), 2. Baskı, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, 527.

⁶⁶ Alemdar, 100.

anılan mahallelerde toplu bir şekilde yaşıyorlardı. Mesela “*çıkırıkçılar*”ın kendi adlarıyla anılan mahalleleri vardı. XVI. yüzyıl Ankara’sına bakıldığında Müslüman olmayanların ayrı ayrı oturdukları mahalleler bulunmasına rağmen, bir bütün olarakta rahat bir ilişki içerisinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ergenç’in bu çalışmasında Ankara’nın birçok mahallesinde birbirlerine bitişik Müslüman ve zimmî evlerinin bulunduğu bilinmektedir.⁶⁷

Ankara’nın iklim koşullarına bakıldığında daha çok koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların beslenmesine elverişli olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bölgede dokumacılık ve boyalı kumaş üretimi gelişmiştir.⁶⁸ Evliya Çelebi “*Bu şehir ahalisinin genellikle zenginleri samur ferace, orta hâllileri çuka serhaddî, kontuş ve çeşit çeşit ferace giyerler. San’at ve meslek sahipleri beyaz bez ve muhayyer ferace, âlimleri baştan ayağa renk renk sof ferace giyerler. Zira sof yurduudur. Ve kadınları tamamen rengarenk sof ferace giyip gayet edeplice gezerler.*” demektedir.⁶⁹

3. Ankara’da İktisadi ve Ticari Hayat

a. Şehrin İktisadi ve Ticari Hayatı

Ankara’da sof hariç, imalatın tamamı yerel pazar için ayrılmıştı. Bir tek sof adı verilen ve tiftik keçisinin kılından dokunan kumaş uluslararası piyasa için üretilmekteydi.⁷⁰ Şehrin geniş alanda ilişkisini belirleyen unsur sof üretimi olmuştur. Tiftik keçisi, Orta Anadolu’da kuzeyde Kastamonu’dan güneyde Haymanalar’a, doğuda Elmadağı, Çankırı ve Kalecik’ten batıda Beypazarı ve Sivrihisar’a kadar uzanan geniş bir alanda görülmektedir.⁷¹ Satılan sof ve kumaşlar bir takım vergilendirmeye tabi idi. Bu vergiler sof damga resmi, cendere resmi veya boyahane

⁶⁷ Özer Ergenç, Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, IV, 1984, 70-71. 13 Temmuz 1607 (18 R. Evvel 1016) tarihli Ankara kadısına gönderilmiş bir fermanında, “Ankara’daki Yahudiler şehrin çeşitli mahallelerinde sâkin olub, ayrı bir Yahudi mahallesi bulunmadığı ve avarız vergilerini oturdukları mahalle halkı ile birlikte verdikleri halde, mevkufat defterlerine ayrı bir yahudi mahallesi var imiş gibi kaydedildiğinden, iki def’a vergi vermek zorunda kaldıkları” için yakındıkları yazılıdır. Ayrıntılı bilgi için aynı esere bkz.

⁶⁸ Aktüre, 7.

⁶⁹ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**, 526.

⁷⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, Sof Şehri Ankara, **Ankara Ankara**, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994, 67.

⁷¹ Hülya Taş, **XVII. Yüzyılda Ankara**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2014, 45.

resmi olarak adlandırılmıştır.⁷² Keçinin tüylerinden elde edilen sof ve şalın ülke içindeki pazarlara gönderilmelerinin yanı sıra direk Ankara'daki simsarlar(aracı, temsilci) vasıtasıyla Avrupa'ya da ihrac edilebilmektedir.⁷³

b.Yol Sistemi ve Ziraî Üretim

Şehrin coğrafi konumundan dolayı birçok ticaret yolu buradan geçmiştir. Bu yollardan biri tarihte *Kral Yolu* olarak bilinen yoldur. Selçuklular gibi Osmanlılar da bu yolu kullanmışlardır. Bu yollar üzerine yapılmış olan kervansaraylar bunu ispatlamaktadır.⁷⁴

Ankara'dan geçen diğer yol Bursa'nın XV. yüzyılda iktisadi olarak yükselmesi akabinde önem kazanan Bursa-Tebriz *İpek Yolu*'dur. Bu yolun Anadolu içindeki bir kanadı, Ankara-Çankırı-Çorum-Amasya-Tokat istikametini takip ederek Erzincan ve Erzurum'a ulaşıyor ve oradan Aras Vadisine giriyordu.⁷⁵

XV. yüzyılda Anadolu'dan çaprazlama geçen ikinci yol *Halep-Şam Yolu*'dur.⁷⁶ Bir ucu İstanbul, öteki ucu Bursa olan bu yol, Anadolu'yu Kütahya-Afyon-Akşehir-Konya-Adana istikametinde geçtikten sonra Şam'a ulaşıyordu.⁷⁷ Bunların yanı sıra *Ankara-Antalya* arasında bilhassa sof nakliyatı açısından bir bağlantı bulunduğu ve sofaların Antalya limanından İskenderiye yoluyla Arabistan'a sevk edildiği Antalya gümrük mukataasına ait defterlerden anlaşılmaktadır.⁷⁸

Ankara'nın İç Anadolu'nun önemli bir kavşak noktasında yer alması ve yukarıda zikredilen yolların buradan geçmesi, şehirde sanayi ve ticaret faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır. Ancak ziraî faaliyetler de şehir ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Meselâ Ankara'nın etrafındaki Keçiviran (Keçiören), Ayvalık, İncirlik, Solfasol, Çinçin, Cebeci bağları, Küçükesat ve Büyükesat bağları ve Çengikayası

⁷² Taş, **XVII. Yüzyılda Ankara**, 49; Hülya Taş, XVII. Yüzyılda Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2004, 57.

⁷³ Ziya Dinç, Osmanlı Devleti'nde Yabancı Tüccarlar: Ankara Örneği, https://www.academia.edu/3861387/Osmanlı_Devletinde_Yabancı_Tüccarlar_Ankara_Örneği, 16.02.2018, 15.

⁷⁴ Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, 22.

⁷⁵ Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, 15.

⁷⁶ Ömer Bakırer, Emre Madran, Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, **Tarih İçinde Ankara**, ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara, 1984, 109.

⁷⁷ Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, 15.

⁷⁸ Bakırer, Madran, 109.

(Çankaya) bağları gibi mevkilerde bağ ve bahçe ziraatı yapılmaktaydı. Çubuk suyu kenarında bahçe ve bostan ziraatı Ankara'nın doğu ve batısında kalan Kasaba-i Bâlâ ve Süflâ nahiye ve köylerinde yoğun bir ziraî faaliyet vardı. Sebze ve meyvelerden başka çevre köylerden gelen sebze ve meyveler de şehir ekonomisine katkıda bulunmaktaydı.⁷⁹

c. Ticari Mekânlar

Ankara sancağında 1570 yılında Kasaba Nahiyesi hariç, her nahiyede küçük veya büyük ölçekli en az bir pazar yerlerinin varlığı bilinmekle birlikte,⁸⁰ ticari merkez kale çevresinde yoğunlaşmaktaydı.⁸¹ Ankara şehri, Osmanlı klasik dönemi boyunca merkezinde kale olmak üzere, üç pazarın etrafında şekillenmekteydi. Kalenin güney kapısının önünde Atpazarı, onun güneyinde Koyunpazarı ve onun da güneyinde Samanpazarı bulunuyordu.⁸² Ot, saman, hayvan yemleri gibi çok yer kaplayan ve açık pazarlarda satılan mamuller bu çevrede satılmaktaydı.⁸³

Samanpazarı'ndan kaleye doğru çıkan üç sokak üç ayrı çarşıya doğru gitmekteydi. Soldaki sokak kavaflara, ortadaki sokak bakırcılara ve sağ taraftaki sokak demircilere ve sobacılar çıkarmaktaydı. Kalenin hemen batısında Hacı Bayram'dan inen yolun mevkiinde Tabakhane muhiti vardı ki, burası deri işleyen esnafın merkeziydi. Buradan güneye doğru gidildiğinde Koyun Pazarına ulaşan Çıkrıkçılar Yokuşu ve esnaf dükkânları bulunmaktaydı. Bu bölgede genel olarak bedesten ve hanlar yer alıyordu.⁸⁴

Burada yer alan hanlardan bazıları Kurşunlu Han, Urgancılar Hanı, Zağferan Hanı, Çengel Hanı, Penbe Hanı, Pirinç Hanı, Arslan Ağa Han, Suluhan, Abdülkerim Efendi Hanı, Karaman Hanı, Kederzâde Hanı, Hacı İsa Hanı, Mahmut Paşa Bedesteni ve Kapan Hanı'dır. 1700-1750 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda

⁷⁹ Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, 206-207.

⁸⁰ Suraiya Faroqhi, Ankara ve Çevresindeki Arazi Yönetiminin ya da İnsan-Toprak İlişkilerinin Değişimi, **Tarih İçinde Ankara**, ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara, 1984, 66.

⁸¹ Bakırcı, Madran, 112.

⁸² Dinç, XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çarşı'nın Kent Hayatına Etkisi: Ankara Örneği, 8.

⁸³ Bakırcı, Madran, 109; Mehmet Tunçer, Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. yy), https://www.academia.edu/1548760/ANKARA_ANGORA_SEHRI_MERKEZ_GELISIMI_14.-20._YY_1_, 14.04.2018, 22.

⁸⁴ Ziya Dinç, XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çarşı'nın Kent Hayatına Etkisi: Ankara Örneği, https://www.academia.edu/3861379/XVI._Yuzyilda_Osmanli_Devlet_nde_Carsi_nin_Kent_Hayatina_Etkisi_Ankara_Ornegi, 16 Şubat 2018, 8..

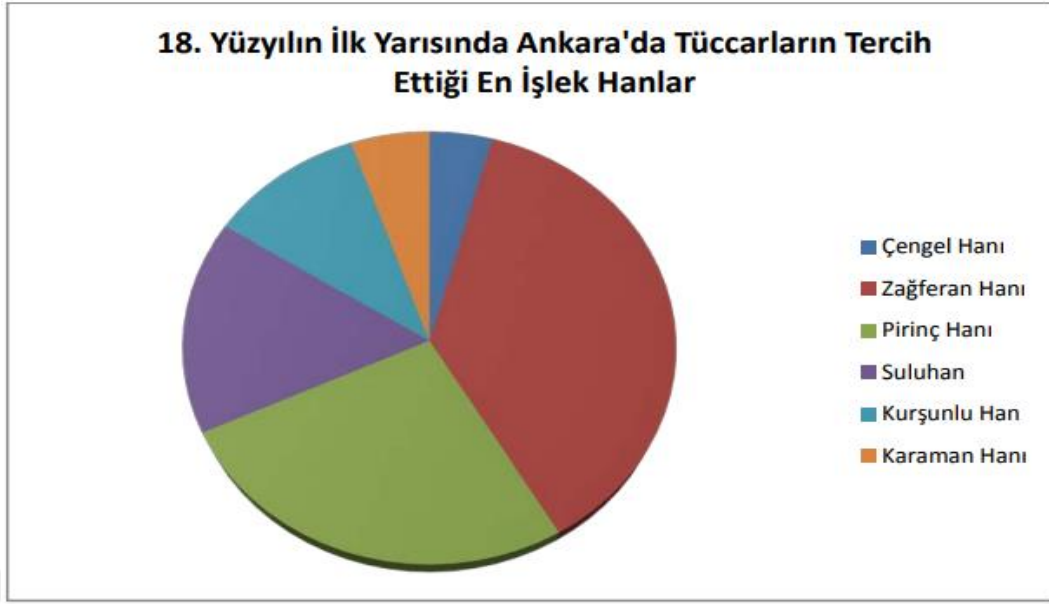
İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntab Örneği'ni çalışmış olan Rümeysa Bilgili'nin, Ankara Şeri'yye sicilleri 80-134 numaralı defterlere dayanarak hanlar hakkında edinmiş olduğu bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo G.1. 1700-1750 Tarihleri Arasında Ankara Hanları'nın Nitelikleri⁸⁵

Ticarî Mekânlar	Niteliği	Satışı Yapılan Ticarî Meta	Oda Sayısı	Tüccarların Dinî Mensubiyeti
Kurşunlu Han	Konaklama-Ticaret	Köle Ticareti	48	Gayrimüslimler
Urgancılar Hanı	Ticaret	İpek Ticareti	30	-
Zağferan Hanı	Ticaret	Kumaş- Köle Ticareti	37	Müslim-Gayrimüslimler
Çengel Hanı	Ticaret	Hamderi, tiftik, yapağı, yün, sof, çuha, keçe, köle ticareti	26	Müslim-Gayrimüslimler
Penbe Hanı	Ticaret	İplik ve Bez Ticareti	28	Müslim-Gayrimüslimler
Pirinç Hanı	Ticaret	Zahire satış yeri (gıda, pirinç, bakliyat)	38	Müslim-Gayrimüslimler
Arslan Ağa Han	Ticaret	Keçe ve Köle Ticareti	----	Müslim
Suluhan	Konaklama-Ticaret	Sof, iplik ve kahve ticareti	62	Gayrimüslimler
Abdülkerim Efendi Hanı	Ticaret	Zahire satış yeri	----	Müslim
Karaman Hanı	Ticaret	Hayvan Ticareti	----	Müslümanlar
Kederzâde Hanı	Konaklama-Ticaret	Köle Ticareti	----	Gayrimüslimler
Hacı İsa Hanı	Ticaret	Çuha- Aba Ticareti	----	Müslümanlar
Mahmut Paşa Bedesteni	Ticaret	Sof Ticareti, Kumaş, Değerli eşya ticareti	102	Müslim-Gayrimüslimler
Kapan Hanı	Ticaret	Hububat Ticareti	----	Müslim-Gayrimüslimler

Tabloda zikredilen ticarî mekânların niteliği, satışı yapılan mallar, hanların sahip olduğu oda sayısı ve tüccarların dini mensubiyetleri görülmektedir. Yine Bilgili'nin aynı çalışmasında sicillerde geçen satış davalarından hareketle XVIII. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da tüccarların tercih ettiği en işlek hanlar aşağıdaki grafikte açıkça görülmektedir.

⁸⁵ Bilgili, 75.

Grafik G.1. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara'da Tüccarların Tercih Ettiği En İşlek Hanlar⁸⁶

Grafikte de görüldüğü üzere tüccarların en çok tercih ettikleri han Zağferan Hanı olup, onu sırasıyla Pirinç Hanı, Suluhan, Kurşunlu Han, Karaman Hanı ve son olarak Çengel Hanı takip etmektedir.

II.Araştırmanın Yöntemi

Çalışma konusu ve yıllarının belirlenmesinden sonra çalışmaya öncelikli olarak kaynak tespiti ile başlandı. Bu doğrultuda şer'iyeye sicillerinin bulunduğu T.C Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü ve Milli Kütüphane'den veri taraması yapıldı.

XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Ankara'da kölelik müessesesi üzerinde yapılan bu çalışma Milli Kütüphane'den temin edilen 12 adet şer'iyeye siciline dayanmaktadır. Esasında 1725-1750 yıllarına ait 34 defter bulunmaktadır. Bu 34 defterlerden bir defter seçilip iki defter atlanmış ve bu doğrultuda 12 defter taranarak elde edilen verilerden yola çıkılmıştır. Böyle bir sonda yöntemine gidilmesinin nedeni defter sayısının fazla olması, köle ile ilgili verilerin bol ve aynı tipten mütevellid olmasıdır. Bu tez Ankara şer'iyeye sicillerinin; 101, 104, 107, 110, 113, 116, 119, 122, 125, 128, 131, 134 numaralı defterlerinden elde edilen verilere dayanmaktadır.

⁸⁶ Bilgili, 74.

Tablo G.2. İncelenen Defterler, Numaraları ve Tarih Aralıkları

Sicil No	Ait Olduğu Hicri Tarih (başlangıç/ bitiş)	Ait Olduğu Miladi Tarih (başlangıç/ bitiş)
101	5 Muharrem 1137/ 19 Rebiülahir 1138	24 Eylül 1724/ 25 Aralık 1725
104	(Evail)Recep 1140/ 15 Rabiülevvel 1141	(başlangıç) Şubat 1728/ 19 Ekim 1728
107	25 Rebiülahir 1142/ 28 Şaban 1142	17 Kasım 1729/ 18 Mart 1730
110	17 Zilhicce 1143/ 15 Muharrem 1145	23 Haziran 1731/ 8 Temmuz 1732
113	10 Cemaziyelevvel 1146/ 21 Zilhicce 1146	19 Ekim 1733/ 25 Mayıs 1734
116	2 Cemaziyelevvel 1148/ 20 Safer 1148	20 Eylül 1735/ 12 Temmuz 1735
119	27 Safer 1151/ 22 Muharrem 1152	16 Haziran 1738/ 1 Mayıs 1739
122	24 Rebiülahir 1156/13 Muharrem 1157	17 Haziran 1743/ 27 Şubat 1744
125	10 Rebiülevvel 1158/ 10 Ramazan 1158	12 Nisan 1745/ 6 Ekim 1745
1281159/ 1159	1746-1747
131	9 Zilhicce 1161/ 21 Ramazan 1162	30 Kasım 1748/ 4 Eylül 1749
134	4 Zilhicce 1163/ 28 Şevval 1164	4 Kasım 1750/ 19 Eylül 1751

Bu veriler taranarak içerisindeki köle davaları transkript edilmiş; bunlar öncelikle müsvedde olarak daha sonra bilgisayar ortamında yazılarak düzeltilmiştir.

Araştırmanın ilk safhasında genel olarak kölelik ve Osmanlı Devleti'nde kölelikle ilgili kitap, makale, sempozyum bildirimleri, yerli-yabancı seyyahların seyahat günlüklerindeki bilgiler ve konu ile ilgili tez çalışmalarından elde edilen bilgiler, tarih metodolojisi doğrultusunda fişlenmiştir. Fişler, konuyla ilgili hazırlanmış olan taslak çerçevesinde bir tasnife tabi tutulup, hangi başlık altında hangi bilginin kullanılacağı belirlenmiştir. Bu verilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda yeni ve özgün başlıklar oluşturulup araştırma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde davalar teker teker incelenmiş akabinde tüme varım yöntemi ile konu açıklığa kavuşturulmuştur. Azat kelimesi iki şekilde kullanılmıştır. Transkriptlerde “*azad*” olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın yazım aşamasında, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün hazırlamış olduğu tez yazım kılavuzundaki metot takip edilmiştir.

III.Kaynak Değerlendirme

Sosyal hayat hakkında birçok bilgi edindiğimiz şer‘iyye sicilleri kölelik müessesesi çalışmalarının gözde kaynaklarından biri olması hasebiyle önem arz etmektedir. Mahkeme kayıtlarının dışında belirsiz sayıda vakanın olması, fakat bunların mahkemeye gelmeden cemiyet içinde halledilmesi bilindiğinde bu kaynaklar

Osmanlı anlayışının bir tezahürü olması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu kapsamda çalışmada 12 adet şer'iyeye sicilinden veriler temin edilmiştir.

Çalışmada, farklı bakış açılarının ve olayların yaşandığı koşulların değerlendirilmesi kapsamında seyahatnameler büyük önem taşıyan kaynaklardır. Bu doğrultuda Evliya Çelebi, Hans Dernschwam ve Polanyalı Simeon gibi yerli-yabancı seyyahların kaleme aldığı seyahatnamelerden veya bu seyahatnameleri ele alan makalelerden de istifade edilmiştir.

Bunun yanı sıra çalışmanın yönünü belirlemede ikinci el kaynaklar oldukça önemli yer arz etmektedir. Ankara'nın tanıtıldığı başlık altında Özer Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine* isimli makaleleri, Rifat Özdemir'in *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Semavi Eyice'nin *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, Rümeyza Bilgili'nin *Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntap Örneği*, Gönül Öney'in *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları* gibi çalışmaları, bunların yanı sıra Sargon Erdem, Haluk Sargin, Afif Erzen, Sevgi Aktüre, Sevim Buluç, Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılıcı, Hatice Güzel gibi yazarların çalışmaları da mevcut çalışma için önem taşımıştır.

Köleliğe dair İzzet Sak, *16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, Şer'iyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar* isimli çalışmaları, Halil Sahillioğlu'nun *Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri ve Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler*, Nihat Engin'in *Osmanlı'da Kölelik*, Ehud R Toledano'nun *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, Ahmet Akgündüz'ün, *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem* ve sayılabilecek pek çok çalışma bunların yanı sıra Ömer Şen, Halil İnalçık, M. Çağatay Uluçay, Ahmet Şimşirgil, Betül İşpirli Argit ve Hasan Malay gibi kişilerin çalışmaları mevcut çalışmaya yön veren kaynaklar niteliğindedir.

Yukarıdaki çalışmalarla birlikte yapılmış olan tezler ve makaleler de çalışmada önemli yer tutmuştur. Bunlardan Ali Şensoy *Fıkhi Hükümlerde Hür-Köle Ayırımının Temelleri*, Rümeyza Sağlam İnce *Kur'an-ı Kerim'de Kölelik*, Sibel Bagatur *Osmanlı'da Kölelik*, Duygu Tanıdı *1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne*

Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cariyeler, Ümit Ekin 17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü ve İsmail Parlatır Türk Sosyal Hayatında Kölelik ve ismi zikredilmeyen ve kullanılan birçok çalışma da kölelik tarihi için oldukça önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DEVİRLERDEN OSMANLIYA KÖLELİK MÜESSESESİ

I.Kölelik Müessesesi, Tarifi ve Kısaca Tarihçesi

A.Köle Terminolojisi

Varlığı eskiçağlara dayanan, savaş sonucu veya başka yollarla esir tutulan, alınıp satılabilen, hür insanların dışında farklı statüye sahip kişilere köle adı verilmektedir.⁸⁷

Köle anlamına gelen birçok Türkçe, Farsça ve Arapça kelime mevcuttur.⁸⁸ Köle için kullanılan en yaygın sözcükler şunlardır; *esir* (erkek), *esire* (kadın) ve *üsera* (çoğul) tabiri Arapça *asîr*'den gelir ve asıl anlamı “*tutsak*” demektir. *Köle* (erkek) ve *câriye* (kadın köle için kullanılır, çoğulu *cevâri*'dir) tabirleri de oldukça yaygın kullanılan kelimelerdendir.⁸⁹ Bunların yanı sıra Türkçe'de; *kul*, *bende*, *halayık*, *odalık* (kadın) tabirleri kullanılırken, Farsça'da; *bende*, *gulâm*, ve kadın köle için; *keniz*, Arapça'da ise *abd* (Kelimenin kökünü teşkil eden ibâdet ve ubûdiyet mefhumunda “*kulluk*” ve “*itaat*” manası vardır.⁹⁰), *rakîk*, *mevlûk*, *kinn*, *rakabe*, *vâsîf*, *mülkü'l-yemîn* ve kadın köleler için; *mevlûke*, *vasîfe*, *câriye*, *eme* ve *gurre* tabirleri kullanılmıştır.

Bu tabirler içerisinde yer alan “*mevlûk*” belirli zaman dilimlerinde daha ziyade beyaz köleler için kullanılırken, “*abd*” tabirinin de zenci köleler için kullanıldığına

⁸⁷ İzzet Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1987, 1.

⁸⁸ M. Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, Köle, *DİA*, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 237.

⁸⁹ EHUD R TOLEDANO, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, Y Hakan Erdem (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, xii.

⁹⁰ Muhammed Hamidullah, Abd, *DİA*, Cilt 1: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, 57.

rastlanılmıştır.⁹¹ Bunun yanı sıra renk belirtmek için siyah kölelerin başına *zenci* (Arapça *zanci*), siyah veya daha az kullanılan *Arap* (Arap câriyesi şeklinde) sıfatları getirilirdi. Beyaz köleler ise etnik kökenlerine göre adlandırılırdı: Gürcü, Çerkes, Türk gibi. Hadımlar *tevâşi* veya *gulâm* olarak isimlendirilirdi.⁹²

Şer'îyye sicillerine bakıldığında erkek köleler için; *köle*, *kul*, *abd*, *abd-ı abık*, *abd-ı memlûk*, *gulâm* ve *rikk*, kadın köleler için; *câriye* ve *câriye-i memlûke*, sahibinden çocuk dünyaya getiren kadın köleye *ümmü'l veled*, sahibinin tasarrufundan kaçan köleye ise *abd-ı abık* tabirlerinin kullanıldığı görülmektedir.⁹³

İslam hukukunda kölelik müessesesi “*rık*” veya “*rıkkıyet*” kelimeleri ile ifade edilmekle birlikte köle ve câriye kelimeleri arasında hukuki muhteva itibari ile bir mana farklılığı bulunmamaktadır.⁹⁴

Serbest bırakılan köleye *azatlı* (Farsça *Âzâd*, özgür), azat etmeye *itk* (Arapça *itq*) ve azat edildiğine dair belgeye ise, *azat kâğıdı* veya *serbest ve azat kâğıtları* adı verilmekteydi.

Kölelik için Osmanlı, *esaret* veya daha az tercih edilen *memlûkiyet* ile *rıkkıyet* tabirlerini kullanmaktaydı.

Kölesi olan kişiye ise *sahip* (Arapça *sahib*), *efendi*, *mâlik* ve hatta *ağa* denilirdi.⁹⁵

Köle arzının önüne geçerek bu müessesenin uygulamada kaldırılma sürecine “*sedd-i bâb-ı rıkkıyyet*” (kölelik kapısının kapatılması/ önüne set çekilmesi) denilmekteydi.⁹⁶

⁹¹ Aydın, Hamidullah, 237.

⁹² Toledano, xii-xiii.

⁹³ İzzet Sak, Şer'îyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 1992, 6.

⁹⁴ Ahmet Akgündüz, **Sarayda Harem**, İstanbul: Hayat Yayınları, 2011, 43.

⁹⁵ Toledano, xii-xiii.

⁹⁶ Y. Hakan Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu (1800-1909)**, Bahadır Tırnakçı (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, 11.

B.Eskiçağlar'da Kölelik

“Köle sadece efendisinin kölesi
olarak kalmaz; aynı zamanda
tümüyle ona aittir de”

Aristoteles⁹⁷

Köleler antik devir boyunca özgür insan gücünün yanında vazgeçilmez birer alternatif olarak yer almışlardır. Antik devirde köle demek, istenildiği zaman alınıp satılabilen bir meta, ömrü yetinceye kadar hizmet eden ve işlevini tamamlayınca bir kenara atılan bir mal demektir.⁹⁸

Bu müessese ağır insan gücü gerektiren işlerde kullanılması hasebiyle ortaya çıkmış, madenler ve tarımın yanı sıra birçok işte çalıştırılarak iktisadi hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan kölelik kurumu, her devirde ve her millette görülmüştür.⁹⁹ Savaşlarda elde edilen köleler çoğunluğu oluştururken borcu yüzünden köle düşenler, ebeveynleri tarafından köle olarak satılanlar, bunun yanı sıra komşu kabileleri tarafından esir edilip ticareti yapılanlar da kölelik müessesesini teşkil etmektedir. Kölelik müessesesi Asurlular, Hintliler, Çinliler, Eski Mısır, Eski Yunan ve Roma gibi eski çağ medeniyetlerinde görülmekle beraber, Orta Asya Türkleri ve Cahiliye Devri Arap topluluklarında da hayli yaygın olduğu bilinmektedir.¹⁰⁰

İlk çağda bütün toplumlarda hizmet üretmek, çalışmak, bir iş için emek sarf etmek özgür insanlarca aşağılayıcı bir durum sayılmıştır. İlk çağ toplumları savaş sonucu ele geçirdikleri esirleri öldürmemiş, onların emeklerinden yararlanmak amacı ile kölelik müessesesini oluşturmuştur. Bu süreçten sonra üretim ekseriyetle tutsaklar, köleler

⁹⁷ Hasan Malay, **Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)**, 2. Basım, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2010, 11.

⁹⁸ Malay, 11.

⁹⁹ Duygu Tanıdı, 1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cariyeler, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 34, 2013, 221-222.

¹⁰⁰ Ümit Ekin, 17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 47, 2005, 25.

ve alt tabaka tarafından icra edilmiştir. Kölelik müessesesinin oluşmasıyla üretici durumda olan köle, aynı zaman da mülkiyetin de konusu haline gelmiştir.¹⁰¹

Eski Mezopotamya toplumları Sümer, Babil ve Asur ile Anadolu'daki Hititlerin çivi yazılı hukuk sistemine bakıldığında kölelik müessesesi ve kölelere verilen cezalarla ilgili birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu belgelere göre kölenin efendisinin evinden kaçması, bir câriyenin efendisinden habersiz başını örtmesi, kölenin hırsızlık yapması ve kölenin efendisine karşı gelmesinin sonucu ağır cezalar gerektirir. Bu tür davranışlarda bulunan köleye verilen ceza, vücudundaki bazı organlarının sakatlanmasıdır. Evinden kaçan köleyi saklayan kişi ise ölümle cezalandırılır.¹⁰²

Hintlilerin “*mano*” kanunu da kölelere karşı pek insafsızdı. Bir köle Hintlilerin vazifesine karışırca hükümdar tarafından ağzına ve kulaklarına kaynar zeytin yağı akıtılır, hırsızlık yaparsa yakılır ve bir Brahmen'i dövdüğü takdirde de diri diri şişe geçirilerek kebab gibi kızartılırdı.¹⁰³

Antik Roma ve Yunan'da II. ve III. yüzyıllara gelinceye dek toplum vatandaşlar, tutsaklar ve köleler olarak sınıflandırılmıştı. Yönetici kadro, yasalar, örf ve gelenek ve hatta filozoflar dahi köle ve tutsakların insan olduklarını düşünmüyordu.¹⁰⁴ Ünlü Yunanlı filozof Aristoteles'e göre “*Doğa gereği kendine değil, ama bir başkasına ait olan kişi, doğa gereği köledir. İnsan da olsa, mülkün bir parçası olan kişi başkasına aittir. Mülkiyetin bir parçasını oluşturan unsur, bir işi yapmamıza yardım eden ve bağımsız bir varlığı oluşturan bir alettir.*”¹⁰⁵ Platon'a göre ise “*Köle, haksızlığa katlanmak zorundadır.*”¹⁰⁶ Filozofların bile bu şekilde düşündüğü bir ortamda kölenin haklarının olması düşünülemezdi. Hiçbir hakkı olmayan köleye efendi sınırsız ceza verme ve onu terbiye etme hakkına sahipti. Köle, efendisinin işkencelerine maruz kalabilir, hatta öldürülebilirdi. Sadece haklı bir sebebi olmayan

¹⁰¹ Ömer Şen, **Osmanlı'da Köle Olmak (Esaretten Özgürlüğe Geçiş Süreci)**, 1. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007, 2.

¹⁰² Yusuf Kılıç, Suzan Akkuş Mutlu, Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar, **Turkish Studies**, Cilt 8, Sayı 7, 2013, 291.

¹⁰³ İbrahim Hakkı Konyalı, Cariyeler ve Esir Pazarları, **Tarih Dünyası**, Saka Matbaası, S. 2, İstanbul, 1950, 72-73.

¹⁰⁴ Şen, 2.

¹⁰⁵ Malay, 12.

¹⁰⁶ Malay, 16.

efendiler sürgüne çarptırılırdı.¹⁰⁷ Kölelere verilecek cezalar için önlemler alınmaya başlanmış olsada bunu insan olarak köleler için değil emek üreten köleler, yani ulusal zenginliklerini korumak için yapıyorlardı.¹⁰⁸

Merkezi otoritenin zayıf olmasından yararlanarak ortaya çıkan ve toprağa dayalı bir düzen olan feodalizm¹⁰⁹ ile halk sınıflara ayrılmış üst tabakada büyük toprak sahipleri olan senyörler yer alırken, alt tabakada senyörlerin toprağına bağlı olarak çalışan köleler yani serfler bulunuyordu.¹¹⁰ Savaşlar sonucu elde edilen esir sayısının artması ile beraber köle ve câriye satışları da artmış, köleler saray ve malikânelere alınmış ve çok ağır işlerde çalıştırılmaya başlanmıştır.¹¹¹

Mısır'da ise köle gösteriş, büyüklük ve süs vasfındaydı. Ele geçen bütün esirler devletin malı olarak sayılmış, piramit ve saraylar gibi imar işlerinde çalıştırılmıştır. Hükümdar saraylarının yanı sıra askeri ve idari yöneticilerin de evlerinde hizmet için köleler bulundurulmuştur.¹¹²

Diğer medeniyetlerin aksine Çinlilerde köle sayısı azdı ve kölelere kötü muamele edilmesi yasaktı. M.S III. yüzyıla kadar Çin hukukunda Çinlilerden köle olmazken, M.S. III. yüzyıldan sonra Çinlilerin de köle olabileceği kabul edilmiştir.¹¹³

C.Semavi Dinlerde Kölelik

Kölelik müessesesi semavi dinler açısından ele alındığında: Yahudilik dininde çoğu Yahudi, Hz. Musa Peygamberin sayesinde kölelikten kurtulmuştur. Tevrat'ta kölelikle ilgili bazı pasajlar bulunmakla beraber kölelerin azat edilmesi ile ilgili herhangi bir husus yer almamaktadır.¹¹⁴ Sadece borcu yüzünden köle düşen birinin köle olarak kendini satması ve altı yıl hizmet ettikten sonra yedinci yıl serbest

¹⁰⁷ Ahmed Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 6. Baskı, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006, 84-85.

¹⁰⁸ Malay, 120.

¹⁰⁹ Cahit Aydemir, Sema Yılmaz Genç, Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni; Feodalizm, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 36, 2011, 227.

¹¹⁰ Aydemir, Yılmaz Genç, 229.

¹¹¹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 2.

¹¹² Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 81; Akgündüz, **Sarayda Harem**, 34.

¹¹³ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 80; Akgündüz, **Sarayda Harem**, 33.

¹¹⁴ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 2.

bırakılacağı hususu bulunmaktadır. Tevrat'ta yer alan başka bir hüküm de borcunu ödemediği ölen ve ödeyecek malı olmayan bir kişinin çocuklarının köle olarak satılabileceği hususudur.¹¹⁵

Tevrat'ta kasten adam öldürmek kısasla cezalandırılmıştır. Tevrat katilin kesinlikle öldürülmesini emreder ve diyet ödeyerek ölümden kurtulma şansı yoktur. Fakat bir kişinin kölesini darp ederek öldürmesi sonucu verilecek ceza, kölenin ölüm zamanına bağlanmıştır. Kölenin ölümü darp anında gerçekleşirse, Tevrat köle efendisinin cezalandırılacağını söyler, fakat cezanın ne olduğu konusuna değinmez. Kölenin darp anından en az bir gün sonra ölmesi durumunda ise efendiye herhangi bir ceza verilmeyeceğini beyan eder.

Yaralama ve sakatlama cezalarında da kısas söz konusudur. Bir kişi başka birinin bir organına zarar verirse aynı şekilde ceza olarak kendisinin de o organı hasar görür. Fakat kölelerde bu husus farklıdır. Kısas yöntemi hür insanlarca uygulanan bir cezadır. Kölenin efendisi tarafından kör edilmesi veya dişinin kırılmasının cezası, kölenin hürriyetine kavuşmasıdır. Bu husus bir azat değil, köle efendisine verilen bir cezadır.¹¹⁶

Tevrat'ta hür bir insanı kaçırap hürriyetine mani olmanın cezası ise ölümdür. Tevrat bu hükümlerle şüphesiz kaçırma yolu ile köle elde etmenin önünü kesmek istemiştir. Fakat buna rağmen Yahudilik köleliğe tamamen karşı bir din değildir.¹¹⁷

Yine Tevrat'ta geçen bir hükme göre köle, İsrailoğullarının¹¹⁸ soyundan olmadığı takdirde hayatının sonuna kadar köle olarak kalırdı. İsrailoğullarının soyundan gelen köleler ise yukarıda da zikredildiği gibi hizmetinin yedinci yılında özgürlüğüne kavuşurdu.¹¹⁹

Hristiyanlıkta da köleliğe yer verilmiştir. Ortaçağ Avrupası'nda kölelik oldukça yaygındı. Avrupa devletleri çoğunluk olarak Yunan ve Roma kültürünü

¹¹⁵ Aydın, Hamidullah, 237.

¹¹⁶ Sevdin Yaman, Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı: Yahudilere Özel, **İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2016, 346-348.

¹¹⁷ Yaman, Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı, 349.

¹¹⁸ Yahudi kimliğini ifade etmek için İbrani, İsrailoğlu, Yahudi ve Musevi gibi farklı terimler kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yaman, Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı, 342.

¹¹⁹ Yaman, Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı, 349.

benimsemişlerdi.¹²⁰ Hristiyanlık köleliği Roma İmparatorluğu'nun bir müessesesi olarak bulmuş¹²¹ ve Hristiyanlarca da bu müessese kabul görmüştür. İncil'de kölelik ile ilgili hüküm ve emirler mevcutken yine Tevrat'taki gibi köle azadıyla ilgili herhangi bir husus yoktur. Yukarıda da değinildiği gibi Ortaçağ Avrupası'nda köleler selflere dönüştürülmüş ve feodal yapının iş gücünü oluşturmuştur. Feodal beylerin yanında Katolik ve diğer kiliseler de kendilerine ait olan topraklarda çalıştırmak için birçok köle kullanmıştır. Kilisenin bu tutumu ise kölelik müessesesini meşrulaştırmıştır.¹²²

Hz. İsa'nın havarileri kölelik müessesesi ile ilgili kesin ve açık bir şey söylememiş, köleliğin haram olduğu hiçbir Hristiyan devlet ve milletçe iddia edilmemiştir. Yunan ve Roma medeniyetleri dışında Katolik ve Protestan kiliselerde de vaziyet aynıdır. Hz. İsa'nın havarisi olan Pavlos'un, Efeslilere yazdığı bir mektupta onlara “*Ey köleler! Hz. İsa'ya itaat ettiğiniz gibi efendinize de öyle itaat ediniz*” şeklinde hitabı bulunmaktadır.¹²³ Efendilerin köleler üzerindeki mülkiyet kavramı, erken Hristiyan liderlerince de kabul görmüştür.¹²⁴ Hristiyanlık köleliği yasaklamadığı gibi ilgada etmemiş,¹²⁵ kölelik müessesesinin dilencilik ve hırsızlığın yaygınlaşmasını önlediğini ileri sürerek müesseseyi faydalı bulmuştur.¹²⁶

Kanunlar köleler arasındaki evliliği gayr-ı meşru saymış, köleler ve azatlılar arasındaki evlilik de ağır cezalarla men edilmiştir.¹²⁷ Buna rağmen Hristiyanlık Avrupa'da kölelere yapılan muameleleri yumuşatmış, köle efendileri üzerinde olumlu etkilere sebep olmuştur.

İslam dininin zuhur bulduğu sıralarda Arabistan yarımadası ve Mekke'de kölelik yaygın bir durumdaydı. Köleler ile hürler arasındaki fark kesin çizgiler ile

¹²⁰ Vahide Aktoprak, *İslam Hukukunda Kadınların Köleliği ve Hakları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2007, 17.

¹²¹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 3.

¹²² Aktoprak, 17.

¹²³ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, 106-107; Ali Şensoy, *Fıkhi Hükümlerde Hür-Köle Ayrımının Temelleri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007, 21.

¹²⁴ Malay, 189.

¹²⁵ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, 107.

¹²⁶ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 4; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Cilt 2, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, 301.

¹²⁷ Pakalın, *Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, 301.

birbirinden ayrılıyordu.¹²⁸ Araplar çoğunlukla Afrika ve Kuzey memleketlerden getirilmiş olan siyah ve beyaz köleleri kullanırlardı.¹²⁹

Cahiliye dönemi en önemli köle kaynağı her toplumda olduğu gibi savaş sırasında elde edilir, savaş esirleri öldürülür veya köle edilirdi. Bunun yanı sıra yine borcundan dolayı köle düşenler olduğu gibi, kaçırma ve korsanlık yoluyla, zina, hırsızlık ve kumar borcu yüzünden köleleştirilenler de mevcuttu.¹³⁰

Öldürülmeyen savaş esirleri efendilerinin ev işlerini görmüş, bağ, bahçe ve tarlalarını işlemiş ve hayvanlarını gütmüştür. Köle alıp satılmasını karlı bir iş olarak gören Araplar esir tüccarlığına başlamış ve Arabistan'da yeni bir meslek gurubu oluşmuştur.¹³¹ Köle pazarlarından alınan köleler hayvan muamelesi görür, boynuna ip geçirilerek satın alan kişi tarafından yeni hizmet alanına götürülürdü.¹³²

Cahiliye dönemi mükâtebe¹³³ yoluyla köle azadı mümkündür. Köleler aralarında evlenebilme hakkına da sahipti. Araplar kölelerin çoğalmalarını, hayvanların çoğalmaları gibi görmekteydi. Köle ile bir hürün evlenmesi ise katiyen yasaktı ve cezası idama kadar gidiyordu.¹³⁴

İslamiyet kölelik müessesesini hemen yasaklamamıştı. Bunun için belli başlı sebepler vardı.¹³⁵ Bunun en önemli sebebi dönemin içinde bulunduğu koşullardı. Yukarıda da bahsedildiği gibi kölelik Arap yarımadasında oldukça yaygındı. Köle emeğin ham maddesi durumundaydı. Köleliğin topyekûn kaldırılması sosyal ve ekonomik bunalıma sebep olabilirdi. Çünkü o dönemde toplumun önemli bir oranı köleydi.¹³⁶ Kölenin öncelikli kaynağı bahsedildiği üzere savaşlardı. Savaşlar sonucu ele geçirilen esirlerinin tasfiyesi konusunda uygulanan ilk yol onların öldürülmesi, ikinci yol fidye veya mübadele usulü, üçüncü yol ise köleleştirilmeleri idi. Fidyeye

¹²⁸ Aydın, Hamidullah, 237-238.

¹²⁹ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 10.

¹³⁰ Şensoy, 22.

¹³¹ Şen, 5.

¹³² Pakalın, **Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, 301.

¹³³ Kölenin hürriyete kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapması anlamında fıkıh terimi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fahrettin Atar, Mükâtebe, **DİA**, Cilt 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 531.

¹³⁴ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 90; Şensoy, 22.

¹³⁵ Aydın, Hamidullah, 238.

¹³⁶ Hamza Aktan, Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'ani Yaklaşım, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, 2001, 69-70.

veremeyecek durumda olan veya mübadelesi gerçekleşemeyen esir için iki alternatif daha vardı. Bunlardan ilki ölüm, ikinci ise köle statüsünde hayatta kalmaktı. Karşılıksız azat o dönem yaygın bir davranış olmadığı için, köle olarak hayatta kalmak ölümün alternatifi durumdaydı. Ayrıca savaşta ele geçen esirlerden köle olarak faydalanılacağını bilmek fuzuli kan dökülmesini önemli bir ölçüde engelleyebilirdi. O dönemde İslamiyet'in köleliği tek taraflı olarak kaldırması Müslümanlığı zayıflatacaktı. Zira gayrimüslim devletler ele geçirdikleri Müslüman esirleri köle olarak kullanırken, Müslümanların ellerindeki esirleri bırakması İslam'ın aleyhine bir durum oluşturacaktı. Bu yüzden İslam dini köleliği kesin olarak kaldırmamış, kendine esir düşenlere insancıl muamele göstererek hayatlarını sürdürmelerini sağlayarak çoğu esiri şüphesiz İslam'a kazandırmış ve akabinde azat edip hür insan statüsüne kavuşturmuştur.¹³⁷

İslam köleliğin alanını daraltmış, herkesin hürriyet hakkına sahip olduğunu ileri sürerek savaş sırasında esir düşenleri bunun dışında bırakmıştır.¹³⁸ İslamiyet'in en önemli ve devamlı köle kaynağı savaş esirleriydi. Savaşlar sonucu ele geçen esirlerin çoğu fidye karşılığında serbest bırakılıyordu. Müslümanlar Bedir Gazvesi sırasında önemli sayıda esir ele geçirmiş, bu esirlerin büyük bir kısmı fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Fidye ödeyemeyecek durumda olup okuma yazma bilen esirler ensar¹³⁹ çocuklarından on kişiye okuma yazma öğretmelerine karşılık serbest bırakılmışlardır.¹⁴⁰

İslamiyette ele geçirilen esirlerin¹⁴¹ gayrimüslim olması şartı vardı. Savaş esirleri arasındaki Müslümanlar köle yapılamazdı.¹⁴²

¹³⁷ Aydın, Hamidullah, 238.

¹³⁸ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 6.

¹³⁹ Ensâr kelimesi, "yardım etmek" anlamındaki nasr kökünden türeyen nasır veya nasır sıfatının çoğulu olup ism-i mensubu ensârîdir. İslâm literatüründe ensar, Hz. Peygamber'i ve muhacirleri yurtlarında barındırmak ve korumak suretiyle onlara büyük yardımda bulunan Esv ve Hazrec kabilelerine mensup Yesribli (Medinelî) Müslümanlar için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Hüseyin Algül, Ensar, **DİA**, Cilt 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, 251.

¹⁴⁰ Ahmet Özel, Esir, **DİA**, Cilt 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, 383.

¹⁴¹ Müslümanlar savaş esirlerine iyi muamelede bulunmuşlardır. Geçmişe bakıldığında tarih boyunca eski devirlerde gerek semavi dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlıkta gerekse İslamiyet öncesi toplumlarda savaş esirleri büyük işkenceler çekmiş, derileri yüzülerek, yakılarak veya katledilerek cezalandırılmıştır. Savaş esirlerini köleleştirmek durumlarını biraz olsun iyileştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Özel, 382.

¹⁴² Aydın, Hamidullah, 239.

Köleliğin savaş dışında ikinci kaynağı ise bir köleden doğmuş olmaktadır. İslam da köle bir kadından doğan çocuk annenin statüsünü taşır. Baba hür anne köle ise çocuk köle olur ve mülkiyeti de anne kölenin efendisine aittir. Efendinin câriyesinden olan çocuğu hür statüsünde iken yine kadın hür erkek köle ise doğan çocuk dediğimiz gibi annenin statüsünü alarak hür doğar. İslam hukukunda saydığımız bu iki unsurdan başka köle kaynağı bulunmamaktadır.¹⁴³

İslamiyet'e göre borcundan dolayı veya başka yollarla köle statüsüne düşmek söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de kölelerin kötü muamelelere uğramaması ve mağdur duruma düşmemeleri için birçok hüküm yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim *"Allah'a ibadet ediniz ve kullarına da iyi muamelede bulununuz.."* buyurmaktadır.¹⁴⁴

Hz. Muhammed kölelere kırıcı davranmayınız, onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri yaptırmayınız, onlara ihtiyaçları olan yiyecek ve giyeceği veriniz şeklinde sözler sarf ederek bu müesseseye yapılan davranışları yumuşatmıştır.¹⁴⁵

Köle ve câriyelere dair Kur'an-ı Kerim'de¹⁴⁶ ve hadislerde¹⁴⁷ birçok örnek mevcuttur. Kölelere sadaka ve zekât verilmesi, Tevbe Suresinin, 60. ayetinde *"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."* sözleriyle açıkça anlaşılmaktadır.¹⁴⁸

¹⁴³ Aydın, Hamidullah, 239.

¹⁴⁴ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 6.

¹⁴⁵ Rûveyda Sağlam İnce, Kur'an-ı Kerim'de Kölelik Konusu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, 199; Şensoy, 11; Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 6;

¹⁴⁶ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, **Kur'an-ı Kerim Meâli**, 12. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011, Ayrıntılı bilgi için bkz: Bakara Suresi/2, 33, 42-43. Nisâ Suresi/4, 102-103. Mâide Suresi/5, 132. Tevbe Suresi/9, 212. Nûr Suresi/24, 387-388. Mücâdele Suresi/58, 607; Şensoy, 4-11.

¹⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Buhârî, **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi**, Mütercim: Mehmed Sofuoğlu, Cilt 5, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013, 2326-2365; Şensoy, 11-13.

¹⁴⁸ Altuntaş, Şahin, 212; İnce, 73; Şensoy, 8.

İslam dini köle azadını teşvik etmiş ve azat yollarını çoğaltmıştır. Yanlışlıkla adam öldürme¹⁴⁹, bile bile yemin etme¹⁵⁰, zihar¹⁵¹ koşup akabinde pişman olma¹⁵² ve ramazan orucunu mazeretsiz olarak bozmanın¹⁵³ kefareti köle azat etmektir. Bunun yanı sıra İslam hukukunda düşmana karşı başarı gösteren köle azat edilirdi. Yine İslam hukukunda hür bir kadınla evlenen köle azat olurdu.¹⁵⁴

Kur'an-ı Kerim kefaretin dışında müminleri Allah'ın rızasını kazanmak için köle azadına teşvik eden ayetleri de ihtiva etmektedir.¹⁵⁵ İslamiyet bu müesseseyi bir çırpıda kaldırmamış, köleliği giderek ortadan kaldırmayı amaçlamış olan bir dindir.¹⁵⁶ Devlet köle azadı için gelirinin belirli bir kısmını bu alana yönlendirmiştir.¹⁵⁷

İslamiyet ile birlikte kölelerin vaziyetleri o kadar iyileştirilmiştir ki azat edilen köleler efendilerinin yanlarından ayrılmayı istememiştir. Hz. Peygamber'in "oğlum" şeklinde hitap ettiği kölesi Zeyd, azat olduğu halde ebeveynleri ile evine dönmek yerine Hz. Peygamber ile kalmayı tercih etmiştir.¹⁵⁸

Eski kavimlerde ve yakın zamana kadar Avrupa ve Amerika hukukunda kölelere okuma yazma öğretmek şiddetle yasaklanmıştı, oysa Afrika'dan getirilen köleler Müslümanlar tarafından kısa sürede eğitiliyor ve toplum için belirli bir mevki de yerini alıyordu. İslamiyet köleler için bilim ve kültür yuvası vazifesi görmekteydi. İslam tarihinde menşei kölelikten gelen birçok âlimin olması bu durumu doğrulayacak niteliktedir.¹⁵⁹

¹⁴⁹ Altuntaş, Şahin, (Nisâ Suresi/4) 102-103.

¹⁵⁰ Altuntaş, Şahin, (Mâide Suresi/5) 132.

¹⁵¹ Kocanın, karısını annesine veya dinen nikâhı düşmeyecek yakınlarına benzetmesi anlamında fıkıh terimi. Câhiliye Arapları arasında bir boşama şekli olarak bilinen uygulama genelde, "Sen bana annemin sırtı (zahır) gibisin" cümlesiyle yapıldığından zihâr adını almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Yaman, Zihâr, **DİA**, Cilt 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 387.

¹⁵² Altuntaş, Şahin, (Mücâdele Suresi/58) 607.

¹⁵³ Aktan, 67.

¹⁵⁴ Ekrem Buğra Ekinci, Tarihimizde Kölelik <http://www.ekrembugraekinci.com>, 16 Aralık 2017, 4.

¹⁵⁵ Aktan, 67.

¹⁵⁶ Ayrıntı bilgi için bkz: Aktan, 72-73.

¹⁵⁷ Aydın, Hamidullah, 239.

¹⁵⁸ Ekinci, 3.

¹⁵⁹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 7; Azat olan kölelerin çoğu İslam dünyasının mürşitleri olmuştur. Âlimlerin birçoğu veya babaları azatlı köledir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Bakkal, Hz. Peygamber'in Kölelere Verdiği Değer ve İslâm'ın Köleliğe Bakışı, **I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri: Hz Peygamber ve İnsan Sevgisi**, Şanlıurfa 2007, 248.

İslam hukukunda kölelerin mükellefiyetleri olsa da bu mükellefiyetler hür insanlarınki gibi değildi. Köleler harp, tam tesettür¹⁶⁰, cuma namazı, kurban ve zekât ile mükellef değildi. Bunun yanı sıra İslam hukukunda köle evlenme, boşanma ve çocuk sahibi olma haklarına da sahipti.¹⁶¹

D.Eski Türklerde Kölelik

Eski Türk devletlerinde var olan kölelik, neredeyse esir sözcüğü ile eş anlamlıdır. Bu müessese Hun, Göktürk ve Uygurlarda da görülmektedir.¹⁶² Eski Türklerde köleliğin varlığına Çin kaynaklarından ulaşılmaktadır. Çin’de var olan kurum Türkler ile etkileşimleri sonucu Türklere de geçmiştir. Karşılıklı yapılan savaşlarda ele geçen esirler köleleştirilmiş ve köleler büyük evlerde uşak, bir kısmı üretim ve bir kısmı da çobanlık vazifeleri görmüşlerdir.¹⁶³

Hun hükümdarı Mete zamanında kölelik ve câriyelik mevcuttur. Bu müessese şahıs köleliğinden ziyade kabile köleliği şeklindedir. Hun imparatoru anlamında kullanılan Şan-Hu (Tan-Hu olarak ta kullanılır.) vefat ettiğinde yakınları ve sevgili câriyelerinin birçoğu ölüme ona eşlik ederdi.¹⁶⁴

Eski Türklerde köle kullanımı konusunda bize bilgi veren kaynaklardan biri de Orhun Âbideleri’dir. Yazıtlarda Kül Tigin Âbidesi’nin doğu ve kuzey cephesinde, Bilge Kağan Abidesi’nin ise doğu cephesinde kul ve câriye tabirleri kullanılmıştır.¹⁶⁵

Göktürklerde kölenin varlığı bilinmesine rağmen yaygın olarak kullanılmamıştır. Kitabelerde sık sık yer alan “*Tigin*” kelimesi köle demektir.¹⁶⁶ Savaşta mağlubiyete uğrayan kavimler ve çocukları köle olarak alınırdı. Bunun yanı sıra divan beyleri de câriye kullanmaktaydı.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Cariyenin kolları, ayakları (dizlerine kadar) ve başı avret mahalli sayılmamaktadır. Bu bilgi için bkz; Ahmed Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, 44.

¹⁶¹ Ekinci, 5.

¹⁶² Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem**, 88-89.

¹⁶³ İsmail Parlatır, Türk Sosyal Hayatında Kölelik, **Belleten**, Cilt XLVII, Sayı 187, 1983, 808.

¹⁶⁴ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem**, 89; Akgündüz, **Sarayda Harem**, 40; Şensoy 19; İnce, 26.

¹⁶⁵ Muharrem Ergin, **Orhun Âbideleri**, Hisar Kültür Gönüllüleri, 2003. 17.12.2017. (Elektronik yayın, www.hisargazetesi.com)

¹⁶⁶ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem**, 89.

¹⁶⁷ Şensoy, 19-20.

Uygurlarda köleliğin varlığı, köle satış belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu belgelerde köle satışı, köle azadı ve köle evliliği ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür.¹⁶⁸ Uygurlarda kölenin mahkemeye müracaat etme hakkı mevcuttur.¹⁶⁹

İslam X. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş Türk illerine girmeye başlamış, İslam'ın kabulüyle kölelik müessesesine yeni değerler eklenmiş ve bu müessese daha insancıl bir hale gelmiştir.¹⁷⁰

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu sultanlarının hizmetinde özel olarak yetiştirilmiş köleler bulundurulmasının yanında, kölelerin orduda kullanılması örneği Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri'nde görülmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde kapıkulu askerinin kaynağı çoğunluk olarak savaş esirinden oluşturulurken, Rum, Rus, Gürcü gibi milletlerden satın alınan köleler de bu teşkilatta yerini almış durumdaydı.¹⁷¹

Selçuklu devleti, devlet hizmetlerinde ve orduda kullanılan bu köleler sayesinde savaşlarda çok kez başarı elde etmiştir. Malazgirt Savaşı'nda Bizans imparatorunu ele geçiren bir köledir.¹⁷²

Selçuklularda önemli ticari mal olan köleler, Kırım'da Kefe, Anadolu'da Sivas, Ege'de ise Girit'te büyük esir pazarlarında alıcılarıyla buluşurlardı. Satın alınan köleler cinsiyet ve özelliklerine göre ev işleri, çiftlik hizmetleri ve gemilerde kürekçilik gibi çeşitli iş kollarında çalıştırılırlardı. Fiyat olarak kadın köleler erkek kölelerden daha fazla edere sahipti.¹⁷³

E.Osmanlı Devleti'nde Kölelik Müessesesi

Osmanlı Devleti birçok müessesesini kendinden önceki Türk-İslam devletlerinden miras olarak almıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda kölelik müessesesinden söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü I. Murad'a kadar fethedilen

¹⁶⁸ Parlatır, Türk Sosyal Hayatında Kölelik, s. 809.

¹⁶⁹ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 89.

¹⁷⁰ Parlatır, Türk Sosyal Hayatında Kölelik, 811.

¹⁷¹ Nihat Engin, Osmanlı'da Kölelik, **DİA**, Cilt 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 246.

¹⁷² Parlatır, Türk Sosyal Hayatında Kölelik, 814.

¹⁷³ Şen, 6.

bölgelerde yaşayan gayrimüslim halk fetih akabinde hayatlarını hür insan gibi sürdürmüşlerdir. Osman Bey esir aldığı Yarhisar Beyi'nin kızına câriye muamelesi yapmamış, onu oğlu Orhan Bey'e nikâhlamıştır. Bu gibi örnekler kuruluş döneminde oldukça fazladır.¹⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde ilk esir I. Murad devrinde Rumeli fetihleri sırasında alınmaya başlamış, köle ve câriyeler uzunca bir süre savaşıardan sağlanmışır.¹⁷⁵ Savaş esirlerini orduda kullanma fikrinin, Kara Rüstem Paşa'nın önerisi ve Çandarlı Kara Halil Paşa'nın padişaha teklifi ile gerçekleştiği, Âşık Paşazâde, Oruç Bey ve Lütfü Paşa gibi müverrihlerce kaleme alınmıştır. I. Murad döneminde Acemi Ocağı kurulmuş, savaş ve akınlar esnasında ele geçirilen esirlerin beşte biri devlet için ayrılmıştır.¹⁷⁶ Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in, Timur'a esir düşmesi ile fetihler durmuş, gerek Çelebi Mehmed, gerekse oğlu II. Murad devrinde fetihler sonucu ele geçirilen esirlerden istifade edilememiştir. Bunun akabinde Osmanlı hudutları içerisinde bulunan Hristiyan ailelerin çocukları (her ailenin yalnız bir çocuğu) devşirme kanununa göre alınmakta,¹⁷⁷ bunlar belli eğitimlerden geçirilerek bir kısmı devletin asker ihtiyacını karşılarken diğerk kısmı da yüksek mevkilere çıkarak devletin üst kademelerinde memurluk görevlerine getirilmektedir.¹⁷⁸ Köle menşei bu kişilerden vezirlik ve sadrazamlık mevkilerine yükselen birçok örnek mevcuttur.¹⁷⁹

Savaş sırasında esir düşenlerin bir kısmı devlet için ayrılırken kalan esirler savaş ganimeti olarak gaziler arasında pay edilirdi. Bu gaziler paylarına düşen esirleri ya kendileri kullanır ya da satardı.¹⁸⁰ Esir almak isteyen esir tüccarları orduyla beraber savaşa giderdi.¹⁸¹

¹⁷⁴ Engin, Osmanlılar'da Kölelik, 246.

¹⁷⁵ Sibel Bagatur, Osmanlı'da Kölelik, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, 7.

¹⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I**, 3. Baskı, TTK Basımevi: Ankara, 1988, 5-8.

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I**, 13.

¹⁷⁸ Bagatur, 7.

¹⁷⁹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 9.

¹⁸⁰ Engin, Osmanlılar'da Kölelik, 246.

¹⁸¹ Şen, 11.

Osmanlı Devleti'nin sınırları genişledikçe ve fetihler arttıkça buna paralel olarak savaşta ele geçen esirler de artış göstermiş, bu müessese giderek genişlemiş ve köleler sosyal hayatın vazgeçilmez unsuru olmuştur.

Osmanlı Devleti savaş ve akınlarda ele geçirdikleri esirlere iyi muamelede bulunmuş, karınları doyurulup tıraş edilerek güzel kıyafetler giydirmiştir. “*Dil*” adı verilen bu esirlerden bazıları casus olarak kullanılmış, bunlar sayesinde ülkeleri ve orduları hakkında bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca ele geçen esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmasına da müdahale edilmemiştir.¹⁸²

Osmanlı Devleti'nde köleler askerliğin yanı sıra kamu işleri ve ev işlerinde çalıştırılırken bu dönemde Avrupa ve Amerika kıtalarında bulunan köleler ağır şartlarda sanayi ve ziraî işlerde çalıştırılmıştır. Osmanlı'da kölelerin istisnalar dışında ağır şartlarda çalıştırılmamasının yanı sıra¹⁸³ serbest piyasada satılan esirin tarım işçisi olarak kullanılması da değeri bakımından ekonomik görülmemektedir.¹⁸⁴ Yalnız Osmanlı'da “*ortakçı kullar*” grubunu teşkil eden köleler büyük çiftliklerde çalışıyorlardı. Bu görevlerinin dışında herhangi askeri ya da idari hiçbir görevleri yoktu. Bu köleler hukuken köle statüsünde olmakla birlikte köleden çok self gibiydi. Ürettikleri hasatların yarısını teslim etmek zorunda olup diğer yarısı kendilerine aitti. Ortakçı kullar mirî arazilerde çalışıyor, ordu komutanlarının payına düşenler ise onların çiftliklerine yerleştiriliyordu. Zengin kişiler de köle pazarından satın aldıkları köleleri aynı şekilde çiftliklerinde çalıştırabiliyordu. Bu köleler toprakla birlikte satılabiliyor, toprak vakfedildiği takdirde ise onlar da toprakla birlikte vakfediliyordu.¹⁸⁵ Vakfiyelere bakıldığında vakıf kurucularının sahip olduğu arazilerde üretimin devamlılığını sağlamak için savaş esirlerini istihdama yönlendirdikleri görülmektedir. Nitekim vakıf arazilerinin, hamamların, dükkanların, değirmenlerin çalışmasını sağlayanlar vakıfta istihdam edilen kölelerdir.¹⁸⁶

¹⁸² Engin, Osmanlılar'da Kölelik, 246-247.

¹⁸³ İzzet Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 16.

¹⁸⁴ Halil Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979, 70.

¹⁸⁵ Y. H Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu**, 26-27.

¹⁸⁶ Ahmet Köç, Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı, **Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam**, Zübeyde Güneş Yağcı - Fırat Yaşa (edit.), 1. Baskı, İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 2017, 234.

Önemli bir dokumacılık merkezi olan Bursa’da, ekonomik hayatta serbest emeğin yanı sıra köle emeği de tercih edilmekteydi.¹⁸⁷ Köleler özgür olmadıkları için, efendilerinin talimatlarını özgür bir çırağa göre daha özenle yerine getirmekle mükellefi. Köle efendileri mükâtebe isimli sözleşmeye dayalı azat sistemi sayesinde kölenin işini isteksiz yapmasını önüyor, hür kişinin iş gücüne göre veriminin artmasını sağlıyordu. Mükâtebe köle efendisinin dindarlığından kaynaklanan bir azat şeklinden çok kölenin hürriyetini kendi iş gücü ile satın almasıydı.¹⁸⁸

Osmanlı Devleti’nde herkes köle sahibi olamamaktadır. Köle pahalı bir varlık olduğu için belirli bir serveti olan, üst düzey kişiler köle satın alabilmişlerdir. Köleler genellikle gayrimüslim olup, fethedilen bölgelerden elde edilen Müslüman esirler Rumeli’ye iskân ettirilmiştir. Kaçırılıp köle ticaretinde kullanılmak istenen Müslüman veya sonradan Müslüman olan köleler hemen elden çıkarılmış veya azat edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde köle sahibi olmak sadece Müslümanlara has bir özellik değildi, varlıklı olan gayrimüslim aileler de köle satın alabilmekteydi.¹⁸⁹ Fakat bazı dönemlerde gayrimüslimlerin köle edinmeleri yasaklanmış ve ellerinde bulunan köleleri Müslümanlara satmak hususunda zorlanmışlardır. Bunun gerekçesi olarak “*kölelerin sahiplerinin dinine geçtikleri...*” ileri sürülmüştür. Yine de köle edinme hakkı gayrimüslimlerin elinden tamamen alınmamış, kendi dinlerinden olan köleleri satın almalarına karşılık serbest bırakılmıştır. Fakat bu hakkın verilmesi istisnai bir durumdur.¹⁹⁰

Köle ve câriyeler sosyal ve iktisadi hayatın çeşitli alanlarının dışında konak ve saray çevrelerinde hizmet etmiş¹⁹¹ ve alıcı bulmuştur. Konağa alınan câriyelere, efendileri ana-baba gibi davranır ve onların eğitimleri için ellerinden geleni yaparlardı.¹⁹² Câriyeler efendilerinin onayı ile köle veya hür erkekler ile evlenmiş veya

¹⁸⁷ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 70.

¹⁸⁸ Y.H. Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu**, 30-31.

¹⁸⁹ Tanıdı, 225.

¹⁹⁰ Şen, 61-62.

¹⁹¹ Arğıt, 26.

¹⁹² Parlatur, Türk Sosyal Hayatında Kölelik, 820.

evlendirilmiştir.¹⁹³ Evlendirdikleri câriyelerin çeyizini düzen pek çok efendiye rastlamakta mümkündür.¹⁹⁴

İslam dininde ve muhtemel olarak Osmanlıda iki statüde câriye¹⁹⁵ vardır. Bunun birincisi hizmetçi statüsünde olan câriye iken, ikincisi eş statüsünde olan câriyedir. Hizmetçi statüsündeki câriye üzerinde, efendisinin istihdâm hakkı bulunurken, eş statüsünde olan câriye üzerinde, efendisinin istifrâş hakkı bulunmaktadır. Efendisinin üzerinde istihdâm hakkı bulunan câriye efendisinin hizmeti ile ilgilenir (bugünün hizmetçileri gibi düşünülebilir), efendisi ile karı-koca ilişkisi yoktur. İkinci statüde yani efendisinin üzerinde istifrâş hakkı bulunan câriye efendisi ile karı-koca hayatı yaşamaktadır.¹⁹⁶ Ancak bunun İslam hukukunda belli kuralları vardır. Yani câriyeler efendisi ile sınırsız karı-koca hayatı yaşayan bir kişi değildir.¹⁹⁷

1. Haremde Kölelik ve Câriyelik Müessesesi

Esir pazarlarından ve diğer kaynaklardan elde edilen köle ve câriyelerin kullanım alanlarından biri de yukarıda da bahsedildiği üzere konak ve saraylardı.¹⁹⁸ Sarayın bir bölümü olan Harem-i Hümayûn, girilmesi yasak olan yer anlamına gelen¹⁹⁹ genellikle padişah ve ailesinin yaşadığı birimdir.²⁰⁰ Harem aynı zamanda Enderun teşkilatındaki gibi terfi sisteminin uygulandığı, harem kadınlarının yetiştirilmesi için bir eğitim kurumuydu.²⁰¹ Osmanlı haremi ile ilgili bilinmeyen ve çarpıtılan bazı hususlar vardır. Haremde yer alan Hünkâr sofası Osmanlı karşıtı bazı kaynaklarda padişahların kadınlar ile eğlence mekânı olarak tarif edilmektedir. Oysa Hünkâr sofası adı verilen daire, duvarlarında Kur'an ayetleri ve hadislerin yer aldığı bir mekândır. Bu dairede padişahın kadın efendiler, câriyeler, çocukları ve kendisine

¹⁹³ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 48.

¹⁹⁴ Parlatır, **Türk Sosyal Hayatında Kölelik**, 822.

¹⁹⁵ Toplumun geneli câriyelik kavramını efendisi ile sınırsız karı-koca hayatı yaşamak olarak algılamış olsa da bu doğruluk arz etmez. Bu mana İslam hukuku açısından da doğru değildir. Kur'an-ı Kerimdeki "Aralarınızdaki bekârları, erkek kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu müsait olanları evlendiriniz. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir." ayeti durumu açıkça ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 44.

¹⁹⁶ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 48-49; Akgündüz, **Sarayda Harem**, 92.

¹⁹⁷ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 44.

¹⁹⁸ Parlatır, **Türk Sosyal Hayatında Kölelik**, 819.

¹⁹⁹ M. Çağatay Uluçay, **Harem II**, 4. Basım, Ankara: TTK Basımevi, 2001, 12.

²⁰⁰ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2007, 203.

²⁰¹ Mehmet İpşirli, **Osmanlı Devletinde Harem**, Cilt 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, 135.

haram olmayan kişiler ile aile toplantılarının yapıldığı, yeri geldiğinde İslami kaidelere uyularak ilahi söylenip sazların çalındığı, yeri geldiğinde ise eğlenildiği haremın oturma odasıdır. Osmanlı'da ve İslam hukukunda kölelik, câriyelik ve harem konularını inceleyen Ahmet Akgündüz'ün ifadesi ile “*Burada eğlence yapıldığını iddia etmek, tamamen meseleyi bilmemektir.*”²⁰²

Sarayda Orhan Bey devrinden beri kölelerin mevcut olduğu bilinmektedir. Fakat câriyelerin haremde çoğalmasa Fatih devrinde olmuştur.²⁰³ İlk Osmanlı padişahları XVI. yüzyıl başlarına kadar hükümdar ve prens kızları ile evlenmişlerdir.²⁰⁴ II. Bayezid devrine gelindiğinde, Osmanlı Padişahlarının Türk kızları ile evlenme geleneği ortadan kalkmış ve bunun yerini câriyeler almıştır.²⁰⁵ Fakat bu haremde bulunan bütün câriyelerin padişah ile karı-koca hayatı yaşadığı anlamına gelmemelidir. Çünkü yukarıda değinilen hususlar harem içerisinde de söz konusudur. Yani iki çeşit câriye vardır. Bunlar hizmetçi statüsündeki câriyeler (padişahın üzerinde istihdâm hakkı bulunan) ve eş statüsündeki câriyelerdir (padişahın üzerinde istifrâş hakkı bulunan). Padişah sadece eş statüsünde olan câriyeler ile karı-koca hayatı sürdürebilir.²⁰⁶ Padişah üzerinde istihdâm hakkı bulunan câriyeler efendinin izni ile evlenselerde efendilerine karşı istihdâm hakkını yerine getirmek ile mükelleftir.²⁰⁷ Haremde bulunan câriyelerin görevi asıl olarak sarayın hizmetli sınıfını teşkil etmektedir²⁰⁸ ki, sarayda bulunan câriyelerin %90'ı padişahın üzerinde, istihdâm hakkı bulunan kimselerdir.²⁰⁹

Saraya alınan köle ve câriye kaynakları; savaşlarda alınan esirler (daha çok klasik dönemde), hediye yolu ile elde edilen câriyeler (devlet adamları tarafından) ve câriye kaynağının yetersiz olduğu durumlarda gümrük eminine satın aldırarak sureti ile

²⁰² Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik ve Cariyelik Meselesi ve Osmanlı'da Harem**, 253-255; Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 16.

²⁰³ Uluçay, 11.

²⁰⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, 3. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1988, 146.

²⁰⁵ Uluçay, 11.

²⁰⁶ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 113; Akgündüz, **Sarayda Harem**, 152; Betül İpşirli Argıt, **Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri (18. yüzyıl)**, 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, 28-29.

²⁰⁷ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 113.

²⁰⁸ Ahmet Şimşirgil, **Valide Sultanlar ve Harem; Osmanlı'nın Sır Dünyası**, 4.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, 37.

²⁰⁹ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 49.

alınan câriyelerdir.²¹⁰ Böylelikle İstanbul esir pazarlarına getirilen Rus, Leh, Macar, Fransız, İtalyan, Rum, Gürcü ve Çerkez kölelerin en güzelleri Osmanlı haremde yerlerini almaktadır.²¹¹

Satın alınacak olan câriye bedeli ödenmeden bir gün önce müşterinin evinde kalır, câriyenin uykusu ağırsa, horluyorsa ya da başka bir kusuru varsa fiyattan düşülür ve akabinde bedeli ödenirdi.²¹²

Harem, câriye konusunda oldukça titiz olup, câriye alınmasını denetleyen ve bu sistemi idare eden en önemli kişi Valide Sultan'dı. Câriye alımında zaman zaman hekime de iş düşmekte, saraya hastalık girmemesi için oldukça dikkat edilmektedir.²¹³

Eskiden saraya câriye alınırken bir kadın gönderilir, bu kadın câriye olacak kişiyi beğenirse saraya haber verir ve Harem Ağası, kupa arabası ile gelir, câriyeyi alıp saraya götürürdü. Câriyeler umumiyetle Çerkez güzellerinden olurdu.²¹⁴

Câriyelerin ilk devirlerine “*acemilik*” denir, daha sonraları kademe kademe câriye, şagird, usta ve gedikliler olarak yükselebilirlerdi.²¹⁵ Haremde bulunan câriyelerin kademelerine göre gündelikleri (maaşları) vardı.²¹⁶ Hareme alınan câriyelere öncelikle günlük işlerin nasıl görülmesi gerektiğine dair usuller gösterilir, bununla birlikte İslami terbiye, âdâb ve güzel ahlakın yanı sıra okuma yazma ve dini bilgiler öğretilirdi.²¹⁷ Câriyelerin çoğu hizmet sınıfını teşkil ettiği için bunlar çamaşır, kiler, sofraya ve başka hizmetlere verilirlerdi.²¹⁸ İstihdâm statüsünde bulunan bu câriyeler sarayda süreleri olan 9 yılı doldurdukları takdirde azat olurlardı. Kendilerine derhal azat kağıdı olan “*utknâme*” verilir, saraydan ayrılmak isteyen ayrılabilir, evlenmek isteyen câriyeler ise “*çırağ*” edilirdi. Bunun yanı sıra azatnameyi yırtıp sarayda

²¹⁰ Şimşirgil, 38; Uluçay, 12.

²¹¹ Şimşirgil, 38.

²¹² Uluçay, 14.

²¹³ Şimşirgil, 39-40.

²¹⁴ Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, 133.

²¹⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, 147.

²¹⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, 148-149; Şen, 35.

²¹⁷ Şimşirgil, 40.

²¹⁸ Uluçay, 17.

kalmak isteyenler de olabilmekteydi.²¹⁹ Evlenme isteğinde bulunan câriyelere uygun adaylar bulunur, çeyizleri ve belirli masrafları saray tarafından karşılanırdı.²²⁰

Padişahın karı-koca hayatı yaşadığı câriyeler de aralarında yükselebilir, Valide Sultanlık mevkiine kadar çıkabilirlerdi.²²¹ Bunlardan bazıları Fatih'in hanımları Gülbahar Hatun, Çiçek Hatun, Helena; Kanunî'nin hanımı Hürrem Sultan; I. Ahmed'in hanımı Mahpeyker (Kösem) Sultan, I. İbrahim'in hanımı Hatice Turhan Sultan saraya câriye olarak girip, Valide Sultanlığa yükselen şahsiyetlerdir.²²²

Osmanlı sarayında padişahların câriyeler ile evlenmesi, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adet halini almıştı. Kuruluş dönemi ve akabinde câriyelerin yanı sıra komşu hükümdar ve beylerin kızları ile yapılan evliliklerin genellikle siyasi nedenlerden dolayı gerçekleştiği bilinmektedir.²²³ Yükselme dönemine gelinmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasi nedenle yapılan evliliklere ihtiyaç kalmamıştı. Ayrıca Osmanlı devleti evlilik yolu ile saraya nüfuz edecek üçüncü şahısları devlet işlerine karıştırmak da istemiyordu. Câriyelerin tercih edilmesinin başka birçok nedeni vardı.²²⁴

Padişahların câriyeler ile yapmış oldukları nikâh akdi iki şekilde gerçekleşmekteydi. Padişahlar isterler ise câriyeyi azat edip evlenebilirdi. Azat ettiği takdirde hür bir kadın ile evlenmiş sayılırlardı. Böyle bir şekilde nikâh akdi gerçekleşirse, İslam hukukuna göre dört kadından fazla kadınla evlilik gerçekleşemezdi. Bu yol Osmanlı padişahları tarafından çok tercih edilmezdi. Bu şekilde evlilik akdinin gerçekleşmesine Sultan İbrahim'in Hanım efendisi Hüma-şah örnek verilebilir. Osmanlı padişahlarının bazıları da nikâhlarına aldıkları câriyeleri azat etmemişler.²²⁵ Hürrem Sultan bu açıdan bize örnek teşkil etmektedir. Padişahların karı-koca hayatı

²¹⁹ Uluçay, 30.

²²⁰ Şimşirgil, 64.

²²¹ Uluçay, 11.

²²² Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 15.

²²³ Şimşirgil, 65-66.

²²⁴ Şimşirgil, 70-71.

²²⁵ Hanefî hukukçular hür bir erkeğin câriye ile evlenebilmesi için, hür bir kadınla evlenmeye imkânının bulunmamasını, aksi halde evlenmenin gayr-ı sahih ve bazılarına göre de mekrûh saymaktadır. Hz. Peygamber "Hür bir kadın üzerine câriye ile evlenmek sahih olmaz." buyurur. Bazı hukukçular ise hür bir erkeğin ilk evliliğinde hür bir kadınla evlenmiş olması söz konusu olduğunu ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra hür bir kadınla evli olmamak şartı ile (evlenmeye durumu bile olsa) câriye ile evlenmesinin sahih ve caiz olduğunu ileri sürer. Osmanlı devletinde fetvaya esas olanın bu olduğundan dolayı, durumları olsa da padişahların câriyeler ile evlenmesi adet halini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 53.

yaşadığı nikâhsız câriyeler de vardır. Bunlar padişahın üzerlerinde istifrâş hakkı bulunan câriyeleridir.²²⁶

Padişahların câriyeler ile evlenmesi zaman zaman tepkiye yol açmıştır. Örneğin II. Osman Harem-i Hümayunu kaldırma girişimlerinde bulunmuş, Türk ailelerin kızları ile evlenme geleneğine dönmek istemiştir. Kendisi bu doğrultuda ilk olarak şeyhülislam Esad Efendi'nin kızı ile evlenmiştir. Daha sonra Pertev Paşa'nın kızı ile de ikinci evliliğini gerçekleştirmiştir. Fakat kendinden sonraki padişahlar onun bu düşüncesini takip etmemiştir.²²⁷

Haremde câriyelerin sayısı kuruluş ve genişleme sürecinde çok fazla değildi. Çünkü bu dönemlerde şehzadeler sancağa çıkarılıyordu. Şehzadelerin yaşlarının küçük olması nedeni ile yanlarında anneleri ve mahiyetinde bulunan kişiler de beraberinde gidiyordu. Bu sebeple haremde hizmetli câriye sayısı azalıyordu. Daha sonra şehzadelerin sancağa çıkma usulü zamanla kaldırılmış ve haremde bulunan câriyelerin sayısı giderek artmaya başlamıştır.²²⁸

Harem biriminde çalışan erkek köleler de mevcuttur. Fakat bunların asıl harem kısmına girmeleri yasaktır.²²⁹ Bu köleler haremde medhal (antre) kısmında yer alırlar. Haremde çalışan erkek personel hadım köleler²³⁰ (tavâşîler) dir.²³¹ Tavâşîler, Dârüs-Sâ'ade Ağaları ve Harem Ağaları'nın emri altındadır. Bu köleler de sarayda bulunan diğer câriyeler gibi kendi aralarında yüksek mevkilerde yerlerini alabilmiştir.²³²

²²⁶ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 54-56.

²²⁷ İsmail Parlatır, Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1.2, 1987, 418.

²²⁸ Şimşirgil, 43; Uluçay 19-20.

²²⁹ Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 86.

²³⁰ Haremde çalışan erkek personelin ortak özelliği hadım olmalarıydı. İslam hukukçularınca insanın hadım edilmesi haramdır. İslam hukuku caiz görmemesine rağmen Osmanlı devlet adamları, padişahlarından paşalarına kadar şahsen insanları asla hadım etmemişler, ama hadım olarak Afrika'dan getirilen köleleri evlerinde ve haremde istihdâm etmek için satın almışlardır. Bu fiil haram değil mekrûh bir davranıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 121-122.

²³¹ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik ve Cariyelik Meselesi ve Osmanlı'da Harem**, 275.

²³² Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, 120.

2.Osmanlı'da Köle Ticareti

a.Esir Ticareti ve Tüccarları

Osmanlı Devleti'nde köleliğin diğer bir kaynağı ticareti yapılan kölelerdir. Köle ticareti ve bu müesseseyle ilgilenen bazı görevliler bulunmaktadır. Yasal bir işkolu olarak ortaya çıkan köle esnafınca (köle taifesi)²³³ köle alım satımı, köle pazarlarında gerçekleşmekte olup, bu ticaret Müslümanlar tarafından yapılmaktaydı. Bununla beraber Müslümanlığı kabul eden Yahudi menşeyinden gelen kişilerin de köle ticaretinde bulunduğu bilinmektedir.²³⁴ Köle alıp-satan meslek sahiplerine “*esirci*” adı verilmekteydi.²³⁵ Fakat esirci bu işi küçük çapta gerçekleştirenler için kullanılırdı. Toptan köle ticareti ile uğraşan meslek erbablarına “*esir tüccarı*” denilirdi.²³⁶ Esir erbablarının başında “*esirciler kethüdası*” bulunurken şeyhi, çavuşlar, tellalları ve yamakları olan geniş bir işkolu oluşmuştu. Esir pazarlarının düzeni ve köle alış-verişinin düzgün bir seyirde devam etmesi için devlet tarafından görevlendirilen şahsiyete “*esirci emini*” adı verilmektedir. Esirci emini görevini icra edebilmek için devlete bir miktar bedel (iltizam) ödemekle mükellefti. Köle tüccarlarından devlet adına, her esir başına 1/10 oranında “*nafaka*” ve “*tellaliye*” adındaki vergileri toplayan kişi de esirci eminiydi.²³⁷ Köleler *pencik varakası* olmadan satılamıyordu. Pencik varakası köleyi ithal eden kişiye pencik vergisini ödemesi karşılığında gümrükte verilen bir belgeydi. Bu vergi, savaşçı gayimüslimlere karşı gerçekleştirilen askeri harekât esnasında ele geçirilen ganimetten beyt'ül-mal yani devlet hazinesinin payına düşen yasal miktardı. Bunun yanı sıra köle ticaretinden “*bac-ı ubur*” veya “*resm-i geçid*” (geçiş vergisi) ve “*bac-ı pazar*” (pazar vergisi) gibi vergiler de kesiliyordu. Pencik uygulaması 1857 yılına kadar sürmüştür. Geçiş ve pazar vergilerinin sonraki dönemlerde de uygulanıp uygulanmadığı açık olmamakla birlikte tellaliye vergisinin satışlarda ödendiği bilinmektedir.²³⁸

²³³ Şen, 55.

²³⁴ Mustafa Akkaya, XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 25, 2011, 206.

²³⁵ Tanıdı, 225.

²³⁶ Hüseyin Bayarlan, Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri, **Ulakbilge**, Cilt 5, Sayı 10, 2017, 446.

²³⁷ Şen, 55.

²³⁸ Y.H. Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu**, 34-35.

Bu işkolunun içinde bulunan bir başka kişi “*esirci şeyhi*” idi. Esirci şeyhi, esirci taifesi tarafından başkan olarak seçilen şahsiyetti. Görevleri ise; esir borsasını idare etmek, bu ticarete yolsuzlukları engellemek ve ticaretin gereği gibi yapılmasını sağlamak, kadın ve çocuk esirlerin bedenlen istismarını önlemek, esirci emini ve kethüdası ile ortak çalışmayı sağlamaktı. Yapılan esir ticaretinde mevzu bahis malın insan olması hasebiyle esircilerin hareket ve davranışlarını denetleyen görevliler de mevcuttu. Bu görevliler “*muhtesip*” veya “*ihtisap ağası*” idi. Zikredilen görevlilerin denetimi ile esirlere kötü muamele ve esircilik mesleğinin herkes tarafından yapılmasının önüne geçilmekteydi.²³⁹ Esirci ve yardımcısı konumundaki yamağının evli,²⁴⁰ iyi tanınan ve birbirine kefil olacak kadar güvenilir olmasına dikkat edilirdi.²⁴¹ Kimi zaman Osmanlı devlet adamlarının karlı gördükleri bu ticarete dahil olmak istedikleri bilinmektedir.²⁴²

Köle ticaretinin yapıldığı en önemli merkezlerin başında İstanbul yer alırken, Asya’da Bağdat, Şam, Erzurum, Konya, Medine, Halep, Afrika’da Kahire, Avrupa’da Belgrat ve Sofya gelmekteydi. Bu ticarete Afrikalı köleler çoğunluğu oluşturmaktaydı.²⁴³

Osmanlı Devleti’nde köleliğin kaynağını XIV. yüzyılda Yunan ve Bulgarlar, XV. yüzyılda Sırp, Arnavutlar ve Bosnalılar, XVI. yüzyılda Macarlar, Almanlar, İtalyanlar, İspanyollar, Gürcüler ve Ruslar teşkil ederken XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında İranlılar da Osmanlı Devleti’nde köle olarak satılmışlardır. İranlı esirlerin köleleştirilmesinin caiz olup olmadığı konusu tartışmaya yol açmıştır.²⁴⁴ Osmanlı Devleti, özellikle İran ile arasında gerginlik yaşadığı günlerde onları sapkın olarak nitelendirmiş ve İranlı esirlerin köleleştirilmesini uygun bulmuştur.²⁴⁵ Bu mesele Kemâl Paşa-zâdenin vermiş olduğu fetva ile çözüme kavuşturulmuştur.²⁴⁶

²³⁹ Şen, 56-57.

²⁴⁰ Engin, Osmanlılar’da Kölelik 247.

²⁴¹ Şen, 57.

²⁴² Zübeyde Güneş Yağcı, Köle Kaynağı Bakımından Kafkasya’nın Önemi, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 71, 2015, 440

²⁴³ Engin, Osmanlılar’da Kölelik 247; Bayarslan, 444.

²⁴⁴ İzzet Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, 1994, 259.

²⁴⁵ Bayarslan, 444.

²⁴⁶ İzzet Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, 259.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devletine köle sağlayan kaynaklar imparatorluğun dışında bulunuyordu. Başlıca siyah köle kaynakları; Vaday, Bagirmi ve Bornu gibi Orta Afrika bölgeleri ve Yukarı Nil ile Batı Sudan'dı. Habeş köleler Galla ve Siclama beylikleri tarafından sağlanıyordu. İmparatorluğun beyaz köle kaynağı ise Gürcistan ve Çerkezistan tarafından sağlanmaktaydı. Bu yörelerin özgür sakinleri savaş ve akınlar, kaçırılma ve satın alınma veya başka yollarla köleleştiriliyor ve Osmanlı topraklarına köle sağlayan tacirlerin ellerine geçiyordu.²⁴⁷

İmparatorluğun en büyük ve işlek köle pazarı İstanbul'da²⁴⁸ bulunuyordu. Bu ticaret Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısının kuzeyinde Tavuk Pazarı yakınlarındaki²⁴⁹ esir hanında yapılıyordu. İstanbul'da bulunan ilk esir pazarı ise Haseki semtindeydi. XVI. yüzyılda köle alış-verişi bedestene kaydı.²⁵⁰ XVII. yüzyıl başlarında eski ve yeni bedesten köle ticaretinin iki önemli merkezi durumundaydı.²⁵¹

Köle tüccarlığı ve simsarlık yapan kadınlara da rastlanılmaktaydı.²⁵² 1605'te ruhsatlı esir ticareti yapan satıcılar, yetkisi olmayan kadın esircilerin türediğini ve haksız rekabete yol açtığı konusunda şikayet etmekteydiler. Bunun için önlemler alındıysa da önüne geçilemedi.²⁵³ Bunun üzerine I. Ahmed'in buyruğu doğrultusunda Tavuk Pazarı yakınlarına 300 odalı, altlı üslü büyük bir han yaptırıldı. Böylelikle dağınık şekilde gerçekleştirilen esir ticareti tek bir pazarda toplanmış oldu.²⁵⁴ Evliya Çelebi bu han hakkında "*Esirhaneleri Tavukpazarı'nda kale gibi 300 odalı altlı üstlü odalar büyük bir handır. Demir kilitli kapısı dibinde emin oturup alıp satılan köle ve*

²⁴⁷ Toledano, 13-16. Birçok Afrika toplumunda kıtlık dönemlerinde çocuk ve yetişkinler tahıl ile takas ediliyordu. Borcunu ödeyemeyen veya cinayetten suçlu bulunanlar köle olarak satılıyordu. Yaşam koşullarını iyileştirmek için kendini ve çocuklarını köle olarak satanlara da rastlanılmaktaydı. Sahibinin ve ebeveynlerinin onayı ile genç kızlar, İstanbul haremlerine götürülmek gibi büyük fırsattan istifade etmek için satılıyorlardı. Ve bu olay aileleri ve kendileri tarafından büyük sevinç ile karşılanıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz; Toledano, 15-16.

²⁴⁸ İstanbul'da fethin ilk yıllarında köle satışı açıkta, sokaklarda yapılıyordu. Anlatıya göre Fatih Sultan Mehmed at üzerinde At Meydanı'na gelirken yolu köleler ve esir tüccarları sarmıştır. Bu durumda ürken padişahın atı köle anne ve çocuğunun ölümüne neden olmuştur. Padişah bundan sonra köle satışının sokaklarda yapılmasını yasaklamıştır. Böylece köle satışı bir binada yapılır hale gelmiştir. Bu bilgi için bkz; Zübeyde Güneş Yağcı, İstanbul Esir Pazarı, **Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam**, Zübeyde Güneş Yağcı - Fırat Yaşa (edit.), 1. Baskı, İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 2017, 65.

²⁴⁹ Toledano, 44.

²⁵⁰ Engin, Osmanlılar'da Kölelik, 247.

²⁵¹ Şen, 64.

²⁵² Suraiya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)**, Cilt 2, edit. Halil İnalcık, Donald Quataert, 2. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2006, 718.

²⁵³ Şen, 64.

²⁵⁴ Parlatur, Türk Sosyal Hayatında Kölelik, 818.

cariyelerden öşür alır.” demektedir.²⁵⁵ Daha sonraları Fatih ve Üsküdar’da da esir pazarı kuruldu. Bunun yanı sıra Çerkez ve Gürcü köleler “*Avret Pazarı*”nda, zenci köleler ise “*Tiryaki Çarşısı*”nda satışa sunulmaktaydı.

Köle ticareti İstanbul’dan Anadolu’nun büyük şehirlerine yayılmaktaydı. XVI. yüzyılda Konya’da pazarlanan esirlerin %28’i Rus kökenlidir. Rus esirler Konya’da çok alıcı bulmuştur.²⁵⁶ Bir câriyenin bedelini onun genç ve güzel oluşu belirlemekteydi. Buna alternatif olarak herhangi fiziki kusurunun olmaması²⁵⁷ ve yetenekli olmaları, müzik, dans ve çeşitli el sanatları bilmeleri câriyenin bedelini artmasında belirleyici unsurlardı.²⁵⁸ Kölenin milliyeti bunlardan sonra gelirdi. Fakat Rus köleler daha çok tercih edilmekteydi.²⁵⁹ Satış sırasında kadın kölelerin çıplak gösterilmediği, köleyi satın alacak kişi adına, yaşlı bir kadının kölenin vücudu hakkında bilgi sahibi olabileceği söylenmektedir.²⁶⁰ Fakat İstanbul’a gelmiş bulunan seyyahların çoğu, anlatılarında satış sırasında tanık olduklarını gayri insani vaziyet olarak ele almışlardır.²⁶¹

Satış işlemi pazarlıkla fakat daha çok açık arttırma yöntemiyle gerçekleşmekteydi.²⁶² Başarı ile dönülen seferler akabinde köle sayısı artıyor, dolayısı ile fiyatlar düşüyordu. Busbecq ve Dernschwan’ın XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına beraber gerçekleştirdikleri gezilerde bu şekilde pekçok köleye rastlamıştır.²⁶³

1641 yılında bir fermanla köle fiyatlarına narh (azami kar haddi) uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre hiçbir sanata sahip olmayan köle yüz dinardan (beş yüz gram

²⁵⁵ Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, 1. Cilt (2. kitap), 5. Baskı, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, 543-544.

²⁵⁶ Şen, 25.

²⁵⁷ Ahmet Nezih Turan, Bahçesaray Köleleri (17.-18. yüzyıllar), Bilig, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 48, 2009, 246.

²⁵⁸ Bayarslan 446.

²⁵⁹ Turan, 246.

²⁶⁰ Engin, Osmanlılar’da Kölelik, 247.

²⁶¹ Vücudu sergilenen kölelerin kadın, erkek ya da çocuk demeden hayvanlar gibi satıldıklarını, genç ve sağlıklı olanların daha yüksek fiyata satıldıkları belirtmektedir. Seyahatnamelerin çoğunda câriye ya da hizmetkâr olarak alınması düşünülen kızların vücutlarının en ince ayrıntısına kadar incelendiği hatta köşede çırılçıplak soyularak incelendiği anlatılmaktadır. Bu bilgi için bkz; Ümit Ekin, Seyahatnamelerin Işığında Osmanlı Toplumunda Köleler, **Osmanlı Devleti’nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam**, Zübeyde Güneş Yağcı - Fırat Yaşa (edit.), 1. Baskı, İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 2017, 191-196.

²⁶² Necdet Sakaoğlu, Esir Ticareti, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, 201.

²⁶³ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)**, Elif Kılıç (çev.), 7. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, 114.

altın) fazla etmezken, bir sanata sahip olan köle iki yüz, mahareti fazla ise dört yüz ve şiir, musiki, ilme vakıfısa altı yüz dinar kadar bir bedel edebilirdi.²⁶⁴

3.Osmanlı'da Köleliğin Kaldırılması

XIX. yüzyıl dünyada, köle ticareti ile ilgili büyük gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kölelik insanlık dışı görülmeğe başlanmıştır.²⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde I. Murad döneminde başlayan kölelik uygulaması, bu yüzyılda batıda kölelik müessesesinin kaldırılmasına yönelik çalışmalar sonucu sekteye uğramıştır. Köleliğin kaldırılması hususunu ilk İngiltere ortaya atmış ve 1814 Paris Anlaşması ile harekete geçilmiştir. 1815 Viyana Kongresi ile esir ticareti bir beyannâme ile reddedilmiş, fakat kaldırılamamıştır.²⁶⁶

Bu hususta ecnebi devletlerin baskısı doğrultusunda,²⁶⁷ Sultan Abdülmecid “meclis-i vükelâ”daki bir toplantıya katılmış ve 1847 yılında üserâyı zenciye ticareti yasaklanmıştır.²⁶⁸ Fakat köle ticareti hemen sona erecek bir durum da değildir. Çünkü Osmanlı Devleti, Amerika'dan sonra hala en büyük köle talebinin olduğu bir yerdi. Bu dönemde zenci köleler Doğu Afrika'dan, beyaz köleler ise artık sadece Kafkasya'dan getirilmekteydi.²⁶⁹

18 Aralık 1846 yılında İngiltere'nin baskısı ile İstanbul'daki esir pazarlarının kapatılmasına rağmen, esir ticareti son bulmamıştır. Zenci köleler Fatih Camii civarında, beyaz köleler ise Tophane semtinde bulunan Karabaş Mahallesi'nde ve esircilerin evlerinde gerçekleşmeye devam etmiştir.²⁷⁰ Bunun akabinde çıkarılan iki

²⁶⁴ Ekinci, 8.

²⁶⁵ Güneş Yağcı, 440.

²⁶⁶ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 12-13.

²⁶⁷ Ekinci, 8.

²⁶⁸ Parlatur, Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı, 419.

²⁶⁹ Güneş Yağcı, 440.

²⁷⁰ Güneş Yağcı, 440; Ekinci, 8. 1847 yılında esir pazarlarının kaldırılması ilan edilmiş olsada, 1849 yılında Kuzey Afrika'da Çad Gölü'nün batısında bulunan Bornuh bölgesinde toplanan zenci köleler satılmak üzere Bingazi'ye doğru yola çıkarıldılar. Bu köleler muhtemelen gemilere doldurulup Osmanlı limanlarında satışa sunulacaktı. Köle pazarlarının kaldırılması ilan edilmiş olsada bu karlı ticaret bir anda son bulmayacağına benziyordu. Yola çıkan bu kervan Büyük Sahra'da yolunu kaybetti ve kervandakiler susuzluktan hayatlarını yitirdiler. 1600 kişinin öldüğü söylenen bu olay geniş alana yayıldı. Bu olayın sorumlusu olarak Osmanlı Devleti görüldü ve ağır eleştirilerde bulunuldu. Köle ticaretinin çeşitli ülkelerde yasaklandığı bir süreç olması hasebiyle Avrupa basını bu olaya büyük ilgi gösterdi. Olayı soruşturan Osmanlı Devleti 1850 yılında İngiltere elçisine olayın kazadan ibaret olduğunu ve ölen kişilerin 35 er, 180 köle olmak üzere 215 kişi olduğunu, kurtulan ve Trablusgarb'da bulunan köle tüccarlarından suçlu görülenlerin cezalandırılacağını bildiren bir rapor sundu. Osmanlı

fermanla 1855’de Çerkez, 1857’de de zenci köle ticareti tamamen yasaklanmıştır.²⁷¹ Aynı yıl Mısır (Mehmet Said Paşa) ve Trablusgarb (Osman Mazhar Paşa) valilerine Afrika’da yapılan köle ticaretini önlemeleri ve yasağa uymayanların cezalandırılmasına ilişkin fermanlar gönderilmiştir.²⁷²

1860 yılında Gürcü sürgünü yaşanması ve birçok Gürcü’nün Karadeniz kıyılarına yığılması hasebiyle Samsun ve Trabzon’da geçici köle pazarları kurulmuştur.²⁷³

1877’da İngiltere-Mısır arasında imzalanan köle ticaretinin bastırılması ile ilgili anlaşmanın benzeri iki yılı aşkın bir süre sonra Osmanlı ile de yapılmıştır.²⁷⁴ 1880 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti, İngiltere ile zenci ticaretinin ilgası ve men’i hakkında iki anlaşma gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti’nin taraf olduğu anlaşmalardan ilki 25 Ocak 1880 tarihinde İngiltere ile Afrikalı kölelerin taşınmasının son bulmasına ilişkindir.²⁷⁵ Bu sözleşme Osmanlı’daki mevcut köleliği kaldırmıyor sadece zenci köle ticaretini yasaklıyordu. Ülke içine veya dışarıya zenci köle çıkarılması yasaktı. Köleleri ile seyahat eden efendileri, onun köleliğini kanıtlayacak belge gösterdikleri takdirde kölelerine el koyulmayacaktı. Bu belgeyi göstermemeleri halinde köleleri ellerinden alınacak ve azat edilecekti. Ayrıca sözleşmeye göre Osmanlı gemileri denetlenecekti.²⁷⁶ Azat edilen zenciler ülkelerine geri gönderilecekti. Ülkelerine geri dönemeyen köleler Osmanlı devleti tarafından kollanıp gözetilecek ve geçimleri sağlanacaktı.²⁷⁷

hükümeti Kasım 1850’de Afrika kıyılarına giden donanma gemilerine bundan böyle köle alınmaması konusunda buyruk verdi.

Ekim 1854’te Zaptiye Müşirliği, Gümrük Emaneti, İhtisab Nezaretine gönderilen tezkirelerde, İstanbul’un birçok sokağında, özellikle Galata ve Beyoğlu’nda açıkça köle ticareti yapıldığı, bu işin alenî değil, hane içinde gizlice yapılması ve buna ilişkin önlemler alınması bildiriliyordu; Abdullah Martal, Afrika’dan İzmir’e: İzmir’de Bir Köle Misafirhanesi, **Kebikeç Dergisi**, Sayı 10, 2000, 171-172.

²⁷¹ Ekinci, 8.

²⁷² Martal, 172.

²⁷³ Güneş Yağcı, 441.

²⁷⁴ Y.H Erdem, **Osmanlıda Köleliğin Sonu**, 117; ayrıntılı bilgi için bkz; aynı eser.

²⁷⁵ Gülnihal Bozkurt, Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Antlaşma, **OTAM**, Sayı 1, 1990, 46.

²⁷⁶ Bozkurt, 50.

²⁷⁷ Martal, 174; Osmanlı Devleti Brüksel Kongresi akabinde azatlı kölelerin barınması için Bingazi, Trablusgarb, Hudeyde, İstanbul ve İzmir’de köle misafirhaneleri kurulmasını kararlaştırdı. İzmir’de kurulacak olan misafirhane diğerlerinden daha büyük ve merkez durumunda olacaktı. Bu doğrultuda çalışmalara başlandı. İzmir’de bulunan Sanayi Mektebi’nin yanında bulunan Mekteb-i Sultani’nin bu durum için uygun olduğu, ek masrafın yapılmaması teklif edildi. Bunun üzerine Mekteb-i Sanayi, Mekteb-i Sultani’ye taşındı ve bu bina köle misafirhanesi olarak kullanıldı. Ayrıntılı bilgi için aynı makaleye bkz.

Köleliğin kaldırılması ile ilgili çalışmalar akabinde devam etmiş, 1885 Berlin Konferansı'nda bu husus düşünülmüş ve nihayet 1890 Brüksel Kongresi'yle bir sonuç alınabilmiştir.²⁷⁸ Osmanlı Devleti'nin zenci köle ticaretinin engellenmesi hususunda taraf olduğu ikinci anlaşma da budur.²⁷⁹ Bu anlaşma köleliğin insanlık dışı bir müessese oluşunun tartışıldığı bir toplantı olarak görünse de, kongrenin asıl amacı İngiltere, Fransa, İtalya ve Belçika'nın Doğu ve Orta Afrika'daki sömürge paylaşımına ilişkin pürüzleri gidermekti.²⁸⁰

Nihayetinde Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Abdülmecid zamanında alınan köle ticaretinin son bulması ve köleliğin kaldırılması hususu ancak XX. yüzyılda uygulanabilmiştir.²⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 1926 yılında şeriatın kaldırılması ile kölelik müessesesi yasal dayanağını kaybetmiş ve fiili olarak ortadan kalkmıştır.²⁸² Kölelik kaldırılmış olmasına rağmen kölelik müessesesinin kırıntıları cumhuriyetin ikinci nesline değin “evlatlık”²⁸³ vasfına bürünmüş ve toplumsal bir olgu olarak sürmüştür. Bu müesseseden gelen çoğu kişinin ise psikolojisi derinden etkilenmiştir.²⁸⁴

²⁷⁸ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 13.

²⁷⁹ Bozkurt, 51; Anlaşma maddeleri için aynı makaleye bkz.

²⁸⁰ Martal, 175.

²⁸¹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 13.

²⁸² Mustafa Olpak, Kronik: Osmanlı İmparatorluğunda Köle, Türkiye Cumhuriyeti'nde Evlatlık: Alfo-Türkleri, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 68, Sayı 11, 2013, 124.

²⁸³ 1864 yılında kölelikten “evlatlığa” geçiş süreci başladı. Bu süreçte kölelik yerine “evlatlıklar” ortaya çıktı. Kölelik artıkları evlatlık olarak zengin ailelerce alındı. 1960 yıllarına gelindiğinde ise yavaş yavaş evlatlıklar ücretli hizmetçi olarak görülmeye başladı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Olpak, 125.

²⁸⁴ Olpak, 217.

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA'DA KÖLELİK MÜESSESESİ (1724-1751)

I. Ankara'da Kölelik Müessesesi

Osmanlı Devleti, iki rakip dünya arasında kurulmuş olması hasebiyle bir taraftan Hristiyan dünyası, diğer taraftan da Müslüman dünya ile rekabetten dolayı savaş halindeydi.²⁸⁵ Bundan dolayı köle kaynağının ilk sırasını komşuları ile giriştikleri harplerde elde ediyordu.²⁸⁶ Osmanlı'nın bir parçası olan Ankara'da da köle kaynağının ilk sırasını savaş esirleri almaktaydı. Bunun yanı sıra ticareti yapılan köleler²⁸⁷, hür iken köle durumuna düşenler²⁸⁸ veya köle bir anne, babadan doğanlar²⁸⁹ da bu müessesenin devamlılığını sağlamaktaydı.

Ankara'nın coğrafi olarak Anadolu'nun ortasında bulunması ve anayolların kesiştiği bir kavşak noktası olması, bu mevkii tarih boyunca önemli kılmıştır.²⁹⁰ Yolları Ankara'ya düşen seyyahlar anlatılarında umumiyetle buradaki tiftik geçişinin ününü ve tiftik ticaretini ele almıştır.²⁹¹ Sof üretimi ve ticareti Ankara'nın ekonomik

²⁸⁵ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 68.

²⁸⁶ Halil Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler, **Atatürk Konferansları VIII. (1975-1976)**, TTK Basımevi, Ankara 1983, 218.

²⁸⁷ Bkz; Köle Alış-Verişi Davaları, 60.

²⁸⁸ Bkz; Hürriyet-i İspat Davaları, 81.

²⁸⁹ AŞS, nr. 101, s. 116, h. 384; H. 1137/ M. 1725; nr. 113, s. 6, h. 13; H. 1146/ M. 1733; nr. 134, s. 111, h. 235; H. 1164/ M. 1751.

²⁹⁰ S. Erdem, Ankara/ İslam Öncesi Ankara, 201.

²⁹¹ Busbecq, 265; Kılıçbay, 67; Ayşem Yanar, Feriha Akpınarlı, Geleneksel Ankara Sof Dokumaları, **Ankara Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2016, 172.

gelişiminin başlıca nedeni ve en önemlisidir.²⁹² Bu ticaret Ankara'ya yerel ve yabancı tüccarları çeken bir etmen olmuştur.²⁹³ Şer'iyeye sicillerinde aslen Ankaralı olmayan veya Ankara'da sakin bulunmayan fakat köle davalarında Ankara mahkemesine başvuran birçok kişi mevcuttur. Ele alınan defterlerde Kangırlı (Çankırı), Antalyalı, İzmirli, Sofyalı (Rum iline vaki), Kastamonulu, Uşşaklı(Kütahya'ya vaki), Konyalı, Aydınli²⁹⁴, Çorumlu, Bolulu, Merzifonlu²⁹⁵, Kayserili²⁹⁶, Halepli²⁹⁷ olan, Ankara'ya ticaret için gelen ve buradan köle alan veya satan tüccarların olması pek muhtemeldir. Bunun yanı sıra sadece esirci taifesinden olan ve bu ticaret için gelen tüccarlar da mevcuttur. Bu tüccarların Ankara'ya sof ticareti için gelen başka kişilere köle satma arzusunda oldukları ihtimalinin düşünülmemesi olası değildir.

Kuruluş dönemi Osmanlı vakanüvisleri olan Aşıkpaşa-zâde ve Neşri'nin naklettikleri bilgilere göre savaşlar sırasında şiddetli direnme ile karşılaşıldığı takdirde yağma müsaadesi verildiği, akabinde de savaşçıların dışında sivil halktan da çok sayıda esir alındığı bilinmektedir. Alınan bu esirler iç pazarlarda satılıyor fakat savaş yeri çoğunlukla esirler için son durak olmuyordu. Bu esirler doğal olarak esir tüccarları tarafından dış pazarlara da götürülüyordu.²⁹⁸

Osmanlı'ya gelen köle tüccarları İstanbul ve Bursa gibi büyük şehirlerde kurulan esir pazarlarına gelerek ellerindeki köleleri satar ve köleyi satın alan kişi şehir dışından geldiyse satın aldığı kölesiyle memleketine geri dönerdi.²⁹⁹ Yapılan çalışmada Ankara'da esir pazarına rastlanılmamış olmakla beraber, esir ticaretinin umumiyetle Kurşunlu Han³⁰⁰, Zağferan Han³⁰¹, Çengel Han³⁰², Arslan Ağa Hanı³⁰³ ve Kederzade

²⁹² Mehmet Tunçer, Angora (Ankara) Tarihsel Kent Merkezi Gelişim Süreci ve Suluhan Çevresi Tahtakale Çarşısı, **Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**, C. 2, edit: Yılmaz Kurt, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara 2012, 692.

²⁹³ Bilgili, 164-195.

²⁹⁴ **Ankara Şer'iyeye Sicilleri (AŞS)**, nr. 101, s. 56, h. 185; H. 1137/ M. 1725; nr. 101, s. 157, h. 502, H. 1138/ M. 1725; nr. 101, nr. 101, s. 74, h. 243; H. 1137/ M. 1725; s. 165, h. 537, H. 1138/ M. 1725; nr. 101, s. 73, h. 236; H. 1138/ M. 1725; nr. 101, s. 102, h. 337; H. 1137/ M. 1725; nr. 101, s. 149, h. 473; H. 1138/ M. 1725.

²⁹⁵ **AŞS**, nr. 107, s. 58, h. 130; H. 1142/ M. 1730; nr. 107, s. 58, h. 130; H. 1142/ M. 1730; nr. 107, s. 38, h. 77; H. 1142/ M. 1729.

²⁹⁶ **AŞS**, nr. 110, s. 64, h. 149; H. 1133/ M. 1721.

²⁹⁷ **AŞS**, nr. 116, s. 162, h. 257; H. 1139/ M. 1726.

²⁹⁸ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 69; Y.H. Erdem, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, 123.

²⁹⁹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 15.

³⁰⁰ Bilgili, 75.

Hanı³⁰⁴ gibi Ankara'da bulunan bazı hanlarda yapıldığı görülmektedir. Sicillerde umumiyetle “*misafir sakin*” olarak geçen kişilerin burada kaldıkları süre zarfında, buldukları hanlarda köle alıp sattıkları söylenebilir.

Satılan bu köleler herkesçe alınamamaktaydı. Çünkü Ankara'da herkes köle sahibi olamamaktaydı. Kölenin, pahalı bir meta oluşu varlıklı veya daha az olarak orta halli ailelerce alınmasını tabi kılıyordu.³⁰⁵ Ankara şer'iyeye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarından bunu anlamak pek mümkündür. Bu husus ayrı bir başlık altında işlenecektir. Bunun yanı sıra Ankara'da kölelik müessesesi elde edilen verilere göre ev köleliği şeklinde olup genel olarak kadın köleler ev işleri vs. erkek köleler ise ev içi ve dışı hizmetlerde bulunmaktaydı.³⁰⁶ Bu bölümde Ankara şer'iyeye sicillerinden yola çıkarak Ankara'da kölelik müessesesine katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.³⁰⁷

II. Ankara Şer'iyeye Sicillerinde Rastlanan Köle Davalarının Tasnifi

Yukarıda bahsedildiği üzere kölelerin ikamet yerlerinden biri Ankara'dır. Ankara şer'iyeye sicillerinde köleler ile ilgili davalar yer almaktadır. Kölelerin bir mal olarak alınıp satılmaları³⁰⁸, hibe³⁰⁹ ve miras olarak bırakılmaları³¹⁰, suçlara karışmaları³¹¹, azat edilmeleri ve bunu resmiyete dökerek kendilerini garanti altına almak istemeleri³¹² hasebiyle şer'iyeye sicillerine konu olmuşlardır.

Sicillerde erkek ve kadın köleler ile ilgili birçok özellik yer almaktadır. Dava kayıtlarında genellikle sahibinin; adı ve sakin bulunduğu yerleşim birimi, köle ve câriyenin; adı, etnik kökeni ve fiziki bazı özellikleri açıkça yer almaktadır. 113 numaralı defterde yer alan bir hükümde “*işbu orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, acem'il-asl müslimil mille Yusuf b. Abdullah gulâm*” şeklinde geçen mahkeme

³⁰¹ AŞS, nr. 101, s. 56, h. 185; H. 1137/ M. 1725; Bilgili, 75.

³⁰² AŞS, nr. 110, s. 106, h. 235; H. 1144/ M. 1732; nr. 113, s. 37, h. 76; H. 1146/ M. 1733; Bilgili, 75.

³⁰³ Bilgili, 75.

³⁰⁴ AŞS, nr. 110, s. 123, h. 275; H. 1144/ M. 1732; Bilgili, 75.

³⁰⁵ Köle sahipleri için bkz; 109.

³⁰⁶ Kölelerin çalışma alanları için bkz; 116.

³⁰⁷ Ankara şer'iyeye sicillerinin; 101, 104, 107, 110, 113, 116, 119, 122, 125, 128, 131, 134 numaralı defterlerinden elde edilen verilere dayanmaktadır.

³⁰⁸ AŞS, nr. 101, s. 36, h. 121; H. 1137/ M. 1724.

³⁰⁹ AŞS, nr. 101, s. 48, h. 160; H. 1137/ M. 1724.

³¹⁰ AŞS, nr. 134, s. 65, h. 142; H. 1154/ M. 1741.

³¹¹ AŞS, nr. 101, s. 152, h. 484; H. 1138/ M. 1725.

³¹² AŞS, nr. 113, s. 107, h. 219; H. 1146/ M. 1734.

kaydında kölenin adı, fiziki özellikleri ve etnik kimliği açıkça görülmektedir. Aynı zamanda bu hükme bakıldığında sahibi ve köleyi satın alan kişi hakkında da bilgilere ulaşılmaktadır.³¹³ Bunun yanı sıra kölenin buluş çağına erip ermediği (örneğin; “*şabb-ı emred*”; henüz tüyü bitmemiş, sakalı gelmemiş olan genç,³¹⁴ ya da *bıkr*; bekâr, el sürülmemiş, *bâliğ*; yetişmiş, akli kemale ermiş³¹⁵) ve varsa fiziki kusurları da belirtilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen defterlerden elde edilen bilgilere göre köle davaları şu şekilde tasnif edilmiştir: 1- Köle Alış-Verişi Davaları, 2- Karşılıksız Azat Davaları, 3- Mükâtebe Davaları, 5- Tedbîr Davaları, 6- Hürriyet-i İsbat Davaları, 7- Abd-ı Âbık Davaları, 8- Katil ve Köle Katli Davaları, 9- Miras Kalan Köle veya Köle Mirası Davaları, 10- Diğer Davalar

Tablo 2.1. Köle Davaları

DEFTER NO	A	B	C	D	E	F	G	H	I	Toplam
101	33	3	–	–	7	–	2	1	8	54
104	2	1	–	–	1	1	–	4	5	14
107	5	4	–	–	3	2	–	3	6	23
110	11	9	–	–	5	1	–	5	6	37
113	8	1	–	1	1	–	1	–	7	19
116	7	1	–	1	8	–	4	2	5	28
119	2	1	–	6	3	1	1	1	3	18
122	–	1	–	–	4	–	–	–	1	6
125	2	2	–	–	2	–	–	–	–	6
128	–	3	–	–	2	–	–	1	1	7
131	–	–	–	–	–	–	2	2	–	4
134	1	4	1	–	3	–	4	3	11	27
Toplam	71	30	1	8	39	5	14	22	53	243
%	29.2	12.3	0.41	3.29	16	2.05	5.76	9.05	21.8	

³¹³ AŞS, nr. 113, s. 100, h. 203; H. 1146/ M. 1734.

³¹⁴ AŞS, nr. 116, s. 163, h. 260; H. 1149/ M. 1736.

³¹⁵ AŞS, nr. 119, s. 24, h. 81; H. 1151/ M. 1739.

Tabloda bulunan harf açıklamaları: **A-** Köle Alış-Verişi Davaları, **B-** Karşılıksız Azat Davaları, **C-** Mükâtebe Davaları, **D-** Tedbîr Davaları, **E-**Hürriyet-i İsbat Davaları, **F-** Abd-ı Âbık Davaları, **G-** Katil ve Köle Katli Davaları, **H-** Miras Kalan Köle veya Köle Mirası Davaları, **I-** Diğer Davalar.

A.Köle Alış-Verişi Davaları

Köle, Ortaçağ İslam dünyası ticari malları arasında nâtik (konuşur veya canlı) mal sınıfına girmektedir. Yani maddi değeri olan, bir meta olarak görülen ve alınıp satılabilen bir yatırım aracıydı.³¹⁶ Köle durumuna düşen veya köle olarak doğan kişiler hür insan statüsünden çıkıyor ve bir çeşit mal durumuna düşüyordu.³¹⁷ Mal için ne formalite gerekiyorsa köle içinde aynı formalite uygulanırdı.³¹⁸ Nâtik mal sınıfına giren köleler her mal gibi pazarlarda alınıp satılıyor ve sürekli sahip değiştirebiliyordu. Satışın serbest olması hasebiyle satışın tescili de şart değildi.³¹⁹ Şer'iyeye sicillerinde tescili gerçekleşen satışlar umumiyetle bu işin veresiye yapılmasından ötürüdür. Bunun yanı sıra esirci eliyle satılardan çok efendisi tarafından satılan kölelerin satış akdi mahkemece tescil edilirdi.³²⁰

Ankara şer'iyeye sicillerinde 1724-1751 yılları arasındaki 12 adet defterden elde edilen verilere göre toplam 71 köle alış-verişi davasına ulaşılmıştır. Ayrıca, satışın tescilinin şart olmamasından dolayı mahkeme kayıtlarına geçmeyen birçok satışın gerçekleştiği de bilinmektedir. Aşağıdaki tabloda satışı gerçekleşen gulâmların sayısı, milliyetleri ve dinî mensubiyetleri verilmektedir. Bu tablo doğrudan satış davaları ele alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.2. Alış-verişi Davalarında Satışı Gerçekleşen Gulâmlar

Milliyetleri	Hristiyan Gulâmlar	Müslüman Gulâmlar	Dini Bilinmeyen Gulâmlar	Toplam Gulâm Sayısı
Acem Asıllı	18	2	3	23
Rus Asıllı	1	---	---	1

³¹⁶ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 18-19.

³¹⁷ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 73.

³¹⁸ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler, 220.

³¹⁹ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 73.

³²⁰ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler, 220.

Gürcü Asıllı	2	1	---	3
Ermeni Asıllı	---	---	---	---
Milliyeti Bilinmeyen	1	---	3	4
Toplam	22	3	6	31

Tablo 2.2.'de görüldüğü üzere alış-veriş davalarında 18 Hristiyan, 2'si Müslüman ve 3'ü de dini bilinmeyen 23 adet Acem asıllı gulâm bulunmaktadır. Tabloya genel olarak bakıldığında Acem asıllı gulâmların çoğunluk arz ettiği görülmektedir. Bunun dışında 1 Rus asıllı Hristiyan gulâm, 2'si Hristiyan, 1'i Müslüman olmak üzere 3 Gürcü asıllı gulâm ve milliyeti bilinmeyen 4 gulâm mevcuttur. Milliyeti bilinmeyen gulâmların 1'i Hristiyan olup diğer 3'ünün dini de bilinmemektedir.

Aşağıdaki tabloda ise satışı gerçekleşen câriyelerin sayısı, milliyetleri ve dinî mensubiyetleri verilmiştir.

Tablo 2.3. Alış-veriş Davalarında Satışı Gerçekleşen Câriyeler

Milliyetleri	Hristiyan Câriyeler	Müslüman Câriyeler	Dini Bilinmeyen Câriyeler	Toplam Cârîye Sayısı
Acem Asıllı	40	1	1	42
Rus Asıllı	---	---	---	---
Gürcü Asıllı	4	---	---	4
Ermeni Asıllı	2	---	---	2
Şarkîye esiri	---	---	1	1
Milliyeti Bilinmeyen	---	---	---	---
Toplam	46	1	2	49

Tablo 2.3.'te de görüldüğü üzere alış-veriş davalarında 40'ı Hristiyan, 1'i Müslüman ve 1'i de dini bilinmeyen 42 adet Acem asıllı cârîye bulunmaktadır. Tabloya genel olarak bakıldığında Acem asıllı cârîyelerin, Acem gulâmlar gibi çoğunluk arz ettiği görülmektedir. Bunun dışında Gürcü asıllı 4, Hristiyan, Ermeni asıllı 4, Hristiyan ve şarkîye esirlerinden 1, Müslüman cârîye mevcuttur. Genel olarak alış-veriş

davalarına bakıldığında 31 gulâm ve 49 cârîye olmak üzere toplam 80 adet köle satışı gerçekleşmiştir. Satılan köleler umumiyetle Acem asıllı ve Hristiyan'dır.

Önceki bölümde Osmanlı Devleti'nde köle sahibi olmanın sadece Müslümanlara has bir özellik olmadığını, varlıklı gayrimüslim ailelerin de köle satın alabildiğini,³²¹ fakat bazı dönemlerde gayrimüslimlerin köle edinmelerinin yasaklanıldığına değinilmişti. Yine de köle edinme hakkı gayrimüslimlerin elinden tamamen alınmamış, kendi dinlerinden olan köleleri satın almalarına karşılık serbest bırakılmıştır. Fakat bu hakkın verilmesi istisnai bir durumdur.³²²

İncelenen köle satış belgelerinin genelinde gayrimüslimler köle satın almıştır. Bu bize bu dönemlerde gayrimüslimlerin köle edinmelerine müsaade verildiğini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda incelenen köle satış davalarına yansıyan satıcı ve alıcıların dinî mensubiyetleri verilmiştir.

Tablo 2.4. Köle Satan ve Satın Alan Kişilerin Dinî Mensubiyetleri

Satıcı-Alıcı	Satış Sayısı
Müslüman-Müslüman	12
Müslüman-Gayrimüslim	59
Gayrimüslim- Müslüman	Yok
Gayrimüslim- Gayrimüslim	Yok

Tablodan da anlaşılacağı üzere Ankara'da köle alım-satım işlemi Müslümanlar tarafından yapılmaktadır. İncelenen belgelerde gayrimüslimlere ait köle alış-verişine rastlanılmamıştır. Fakat bu gayrimüslimlerin köle alıp satmadıkları anlamına gelmemelidir. Gayrimüslimler de köle satışı gerçekleştirmişlerdir. Yalnız kendi dinlerinden köle edinmelerine müsaade verilen gayrimüslimlerin yine kendi dinlerinden olan köleleri satmalarına izin verilmektedir.³²³ Bu satışlar küçük çaplı olsa gerekir. Çünkü daha öncede değinildiği üzere gayrimüslimler esir tüccarı olamamaktadır.

³²¹ Tanıd, 225.

³²² Şen, 61-62.

³²³ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 175-176; Engin, **Osmanlı Devletinde Kölelik**, 137.

1.Köle Satışında Uyulması Gereken Kurallar

Köle satışı belirli kurallar dâhilinde yapılmaktaydı. Satılan köle sağlıklı olmalı, herhangi bir kusuru var ise bu belirtilmeliydi.³²⁴ Eğer belirtmez, akabinde kusuru anlaşılırsa, alan kişi mahkemeye başvurarak gereğini talep edebilir, satışın iptalini isteyebilirdi.³²⁵ Böyle usulsüz olaylar Ankarada da görülmektedir. Usulsüz satış için mahkemeye başvuran davacıdan iddiasını kanıtlayacak delil ya da şahit talep edilmektedir. Bu hususta mahkemeye yansıyan bir davaya göre, esirci taifesinden olup Ankara’da Çengel Hanı’nda misafir sakin bulunan Viran Şehirli Molla Ahmed b. Hüseyin, yine esirci taifesinden olan ticaret yapmak amacıyla Zağferan Hanı’nda sakin İsmail Beşe ibn-i Mustafa Beşe üzerine dava açmıştır. Mahkeme günü açık kaşlı, ela gözlü, orta boylu, Gürcü asıllı, Hristiyan Hanım bint-i Abdullah adlı câriyesini, uzun boylu, açık kaşlı, Gürcü asıllı, Hristiyan Aslan veled-i Abdullah isimli gulâm ile nakit 100 kuruş karşılığında İsmail Beşe’ye satmıştır. Fakat almış olduğu gulâmın fitik rahatsızlığı vardır. Bu yüzden gulâmı “*red-i murad iderim sual olunsun*” (geri veririm) demektedir. İsmail Beşe ise buna cevap olarak, davacı ile böyle bir alış-veriş gerçekleştirdiklerini fakat bu alış-veriş sırasında İsmail Beşe’nin Molla Ahmed’e gulâmı “*cem-i cümle ayıbı ile teslim*” ettiğini ve Molla Ahmed’in de “*cem-i ayıbyyla tesellüm ve kabul*” eylediğini iddia etmektedir. Ahmed Beşe ibn-i Mehmed ve Mustafa ibn-i Hasan isimli şahitler de Molla Ahmed’in söz konusu gulâmı kendi huzurlarında bütün kusurları ile kabul ettiğini söylemişler ve bunun üzerine şehadet etmişlerdir. Böylece dava davalı lehine sonuçlanmıştır.³²⁶

Bir başka kural da kölenin aslen hür olmamasıdır. Hür olduğu halde kaçırılıp köle olarak satılan kişilerin hür olduğu anlaşılır ve ispat edilirse satış geçersiz sayılırdı.³²⁷ Bazen bir kölenin beş altı kez el değiştirdikten sonra hürriyetini kazandığı görülüyordu. Böyle bir durum ile karşılaşan son alıcı kendine satana “*semen ile rucu*” edip ödemiş olduğu meblağı tahsil ettiği o da diğerine rucu ederek son satıcıya kadar döndüğü görülür.³²⁸

³²⁴ Ekin, 30.

³²⁵ Akkaya, 209.

³²⁶ AŞS, nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 1724.

³²⁷ Ekin, 30.

³²⁸ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 73.

Buna bir misal vermek gerekirse, Ankara sakinlerinden Zindancı Süleyman Ağa ibn-i el-Hac Ahmed Efendi isimli kişi, es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i Musli isimli şahsın üzerine dava açmıştır. Olaya göre mahkeme gününden on iki buçuk ay önce davalı Mustafa açık kaşlı, kara, ela gözlü, esmer, Süleyman b. İbrahim isimli gulâmı 140 kuruşa satın aldığını, daha sonra Abdi Beşe ibn-i Mehmed isimli kişiye 30 kuruş ve Ali isimli bir köle karşılığında sattığını söylemektedir. Abdi Beşe ise bu köleyi Ahmed Ağa ibn-i İbrahim b. Halil isimli kişiye 70 kuruş ve 155 kuruş kıymetli Süleyman isimli başka bir köle karşılığında satmıştır. Akabinde Süleyman isimli bu köle mahkeme gününden on beş gün önce Beypazarı'nda Mehmed Efendi huzuruna çıkıp Ahmed Ağa üzerine hürriyet-i ispat davası açmış ve hür olduğunu kanıtlayarak hürriyetine kavuşmuştur. Bunun üzerine mahkeme gününden üç gün önce Ahmed bir vekil aracılığı ile Abdi Beşe üzerine dava açmış, 70 kuruş ve 155 kuruş değerinde gulâmını tekrar geri almıştır. Abdi Beşe de mahkeme günü davacı üzerine dava açmış ve bu özgürlüğüne kavuşan köleyi kendisinden aldığını söyleyerek bu kölenin bedeli olan 30 kuruş ile satmış olduğu Ali isimindeki kölenin bedeli olan 125 kuruşu tekrardan geri almıştır. Davacı kendisinin de bu köleyi davalı es-Seyyid Mustafa Çelebi'den 145 kuruşa aldığını iddia ederek bu meblağın tarafına verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine davalı cevabında davacı Süleyman Ağa'ya satmış olduğu köleyi Abbas Bey b. Derviş Hüseyin isimli kişiden 125 kuruşa aldığını fakat hürriyetini ispat eden Süleyman isimdeki kölenin kendi satmış olduğu kölesi olmadığını iddia etmiştir. Bunun üzerine şahitler dinlenmiş ve davacı Süleyman lehine şahitlikte bulunulmuştur. Böylece davacıya köle için vermiş olduğu meblağ iade edilmiştir.³²⁹ Görüldüğü üzere aslında hür olan ve hangi sebeple köle durumuna düştüğü bilinmeyen Süleyman, dört kez el değiştirmiştir. Bu sahiplerinin öncesinde belki de defalarca el değiştirmiştir. Davada görüldüğü üzere birinci sahibi köleyi 125 kuruşa satmış, köle gitgide değerlenmiştir. 125 kuruşa alınan köle ikinci sahibine 145 kuruşa, üçüncü sahibine 155 kuruşa ve dördüncü sahibine ise 225 kuruşa satılmıştır.

Hür bir insanın satışı geçersiz sayıldığı gibi hürriyeti şarta bağlı olan kölelerinde satışı yasaktı. Satışın gerçekleştiği açığa çıkar ise satış geçersiz sayılırdı.

³²⁹ AŞS, nr. 113, s. 117-118, h. 240; H. 1146/ M. 1734; nr. 113, s. 115-116, h. 236; H. 1146/ M. 1734; nr. 113, s. 113, h. 231; H. 1146/ M. 1734.

“Mükâteb”³³⁰ ya da “müdebbet”³³¹ köle satılır, akabinde şahit göstererek hürriyetinin şarta bağlılığını kanıtlarsa satış geçersiz sayılırdı. Bu durumda da el değiştirdiği kişiler birbirlerine zincirleme olarak ödenen paraları iade ederdi. Bu gibi davalar da köle satış fiyatlarının bir kaynağı durumundadır.³³²

Sicillerde küçük yaştaki çocuk kölelerin satışına da rastlanılmaktadır. Bunların satış sırasında yakın akrabalarından, bilhassa anne ve babalarından ayrılmamalarına özen gösterilmekteydi. Bu hususta Hz. Muhammed “*Kim bir anneyi çocuğundan ayırırsa Allah da onu kıyâmet günü sevdiklerinden ayırır*” demiştir.³³³ Ankara’da sicillere yansıyan bir davada, Mehmed Çavuş Ağa’nın mülkü olan orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan Peri bint-i Abdulmennan ile sulbiye kızı Mariem isimli câriyelerini bir vekil vasıtası ile Karga Oğlu Karabet veled-i Mikail adlı zimmiye “*260 kuruşa bey’ ve temlik ve teslim ol dahi ber minval-i muharrer iştira ve temlik ve teslim ve kabz itdikten sonra semeni olan meblağ 260 guruşu mesfûr Karabet yedinden tamamen alub kabz eyledim ba’del yevm mevsufe-i mezkure Peri ile kızı mezbure Mariem mesfure Karabetin mülk-ü müşterasıdır keyfe mâ yeşâ ve tahyâr istihdam eylesun...*” diyerek satışı gerçekleştirmiştir.³³⁴

Bir başka davada ise, Ankara’da Erzurum Mahallesi sakinlerinden es-Seyyid Abdulvehhab kişi, Acem asıllı, Hristiyan Tamar bint-i Kabril isimli câriyesi ile sagir oğlu Nikola isimli gulâmını Yakem isimli bir Yahudi’ye nakit 155 kuruş ile 20 kuruş kıymetli kırmızı çuka kaplı Rumeli nakışı bir kürk karşılığında satmıştır.³³⁵

2. Peşin Olarak Gerçekleşen Satışlar

İncelenen kadı sicillerine bakıldığında satışı yapılan kölelerin çoğunluk olarak efendileri tarafından satıldıkları görülmektedir. Mesela, Balaban Mahallesi sakinlerinden el-Hac Abdülkerim b. el-Hac Abdulkadir isimli şahıs, Seferihisar

³³⁰ (eskiden) tamamladığı zaman azâdedilmek üzere bedele bağlanan köle; Ferit Develioğlu, **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 29. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Basım, 2012, 837.

³³¹ 1. tedbîr alınmış, düşünce ile hareket edilmiş. 2. itki (azâdı) efendisinin ölümüne bağlı bulunan köle; Develioğlu, 826.

³³² Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 73.

³³³ Mehmet Görmez vd., **Hadislerle İslâm IV**, 2. Baskı, Ankara: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2013, 137; Sak, Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 178.

³³⁴ AŞS, nr. 101, s. 116, h. 384; H. 1137/ M. 1725.

³³⁵ AŞS, nr. 113, s. 6, h. 13; H. 1146/ M. 1733.

Kasabası'nda sakin Arton veled-i Markos isimli bir zımmiye orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan câriye-yi memlûkesini 155 kuruşa satmıştır.³³⁶

Aynı şekilde, Ankara'da Helvayî Mahallesi ahalisinden el-Hac Mehmed isimli kişi, orta boylu, açık kaşlı, Acem asıllı, Hristiyan Mariem isimli câriyesini 70 kuruşa Mennas isimli bir Yahudi'ye satmıştır.³³⁷ Başka bir davaya göre, Aslen Antalyalı olup Ankara'da Kederzâde Hanı'nda konaklayan Hasan Beşe ibn-i el-Hac İbrahim adlı şahıs, Ankara'da Mihriyâr Mahallesi sakinlerinden Acı Yasef veled-i Abraham adlı bir zımmiye mülkü olan orta boylu, çatik kaşlı, sarı, ela gözlü, Acem asıllı, Hristiyan gulâmını nakit 100 kuruşa satmıştır.³³⁸

Sicillerde esirci eliyle satışlar da bulunmaktadır.³³⁹ Esircilerin satıcı olarak görüldükleri davalarda sattıkları kölelerin bir bölümünün yeni gelmiş esir olmayıp ikinci veya üçüncü kez el değiştirenler olması gerekir.³⁴⁰ Çorum sakinlerinden olup hala Ankara'da Kederzâde Hanı'nda misafir sakin bulunan esirci Ahmed b. Mustafa isimli şahıs Ohannes isimli bir zımmiye orta boylu, açık kaşlı, sarı, ela gözlü, Gürcü asıllı, Hristiyan Mariem isimli câriye-yi memlûkesini 170 kuruşa satmıştır.³⁴¹

3. Takas Usulü İle Gerçekleşen Satışlar

Köle satış işlemleri takas usulüyle ya da yarı takas usulüyle de gerçekleşmekteydi. Örneğin, Ankara'da sakin Mehmed Beşe isimli kişi, orta boylu, çatik kaşlı, kara gözlü, Ermeni asıllı, Hristiyan Sada bint-i Yodros isimli câriyesini nakit 80 kuruş ile 25 arşın çuka karşılığında Kirkor veled-i Serkez isimli bir zımmiye satmıştır.³⁴²

Aynı şekilde, Kastamonu sancağına vaki Taşköprü Kasabası'nda Debbağhane Mahallesi sakinlerinden olup Ankara'da Zağferan Hanı'nda konaklayan esirci taifesinden Halil Beşe ibn-i Mustafa isimli şahıs, Tursun veled-i Ohan isimli bir

³³⁶ AŞS, nr. 101, s. 44, h. 149; H. 1137/ M. 1725

³³⁷ AŞS, nr. 110, s. 139, h. 310; H. 1144/ M. 1732.

³³⁸ AŞS, nr. 101, s. 157, h. 502; H. 1138/ M. 1725.

³³⁹ AŞS, nr. 101, s. 102, h. 337; H. 1137/ M. 1725; nr. 101, s. 84, h. 279; H. 1137/ M. 1725.

³⁴⁰ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 73.

³⁴¹ AŞS, nr. 107, s. 82, h. 186; H. 1142/ M. 1729.

³⁴² AŞS, nr. 125, s. 23, h. 49; H. 1158/ M. 1745.

zımmiye, orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Hristiyan câriyesini nakit 120 kuruşa ve bir kır tay ve bir katıra satmıştır.³⁴³

Alış-veriş esnasında nakit para ve köle ya da sadece köle takas edildiği de görülmektedir. Örneğin, Ankara'da Balaban Mahallesi ahalisinden Ahmed Hacı Abdülkerim isimli şahıs, Pavlo veled-i Desro isimli bir zımmiye orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan Agop isimli gulâmını nakit 100 kuruş ile 50 kuruş kıymetli bir res' Acem gulâmı karşılığında satmıştır.³⁴⁴

Bir başka davada, Kayseri'de sakin olan ve Ankara'da Çengel Hanı'nda misafir sakin bulunan Mehmed Beşe ibn-i Halil isimli şahıs, Acem taifesinden olan bir zımmiye, çatık kaşlı, kara gözlü, uzun boylu, Acem asıllı, Hristiyan Ohannes veled-i Gassir isimli gulâmını 240 kuruş ile 4 ziraî vişne rengi çuka karşılığında satmıştır.³⁴⁵

4.Vekil Aracılığı İle Gerçekleşen Satışlar

Köle sahiplerinin vekilleri tarafından köle satışları da gerçekleşmektedir. Bu vekillere şahitlik eden kişiler de davalarda yer almaktadır. Örneğin, Ankara'da Sarâc Sinan Mahallesi sakinlerinden Mustafa Çelebi ibn-i Ahmed ve Ankara'da Mürûfî Mahallesi sakinlerinden Halil b. el-Hac Ahmed câriyeleri olan orta boylu, kara gözlü, açık kaşlı, Acem asıllı, Hristiyan Mariem bint-i Ohannes'i bir vekil vasıtasıyla (Agop veled-i Abraham) 200 kuruşa satmışlardır.³⁴⁶ Bundan bir önceki dava, vekil olan bu kişinin kendisine almış olduğu köle alış-veriş davasını ihtiva etmektedir.³⁴⁷ İhtimalle Agop kendine bir câriye alacağını arkadaşına söylemiş arkadaşısı da kendisinin adına da bir câriye almasını söyleyerek Agop'u vekil tayin etmiştir. Mahkeme gününün aynı olması ve davaların arka arkaya bulunması bu ihtimali kuvvetlendirir niteliktedir.

Başka bir davada, Ankara sakinlerinden es-Seyyid Abdulgaffar Çelebi isimli şahıs, Ankara'da Ya'kub Na'âl Mahallesi sakinlerinden San bint-i Sıdika (Hristiyan)'nın

³⁴³ AŞS, nr. 101, s. 84, h. 279; H. 1137/ M. 1725.

³⁴⁴ AŞS, nr. 113, s. 6, h. 14; H. 1146/ M. 1733.

³⁴⁵ AŞS, nr. 110, s. 106, h. 235; H. 1144/ M. 1732.

³⁴⁶ AŞS, nr. 101, s. 103, h. 340; H. 1137/ M. 1725.

³⁴⁷ AŞS, nr. 101, s. 102, h. 339; H. 1137/ M. 1725.

vekil tayin ettiği oğlu vasıtasıyla rakîki olan orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan câriyesini 130 kuruşa satmıştır.³⁴⁸

Kütahya'ya vaki Uşak Kazası'ndan iken Ankara'da Zağferan Hanı'nda konaklayan esirci taifesinden es-Seyyid el-Hac Ahmed isimli şahıs, Valtarin Mahallesi sakinlerinden Mariem bint-i Şehri (Hristiyan) isimli bir kadına, Karabet isimli bir zımminin vekilliği vasıtası ile orta boylu, açık kaşlı, siyah gözlü, Acem asıllı, Hristiyan câriyesini nakit 140 kuruş ile 20 adet sof çağşer karşılığında satmıştır.³⁴⁹ Görüldüğü üzere bu davada bir kadına satış yapılmıştır.

5.Vade ile Gerçekleşen Satışlar

Köle satışları umumiyetle peşin olarak yapılmıştır. Bunun dışında vade ile de yapıldığı görülmektedir. Vadeler kısa ya da uzun süreli olur ve daha çok tanıdıklar arasında gerçekleşirdi. Bu satışta bazı hallerde satıcıya bir güvence verilmesi gerekiyordu. Bu güvence kimi zaman gayrimenkul ya da çeşitli eşyalar kimi zamanda bir kefil oluyordu.³⁵⁰

Esirci taifesinden Tosyalı Hasan Beşe ibn-i Mustafa isimli kişi, kendisi gibi esirci taifesinden olan İzmirli İbrahim Beşe ibn-i Mustafa isimli kişi üzerine dava açmıştır. Buna göre mahkeme gününden üç ay önce Ankara'da Acem asıllı, Hristiyan bir câriyesini davalı İbrahim'e "*ari bey' bat-ı kati*" ile 197 buçuk kuruşa sattığını, İbrahim Beşe'nin kendisine 47 buçuk kuruşunu verdiğini, fakat kalan 150 kuruşu vermekten imtina ettiğini söyleyerek, bu meblağı İbrahim Beşe'den talep etmektedir. Davalı İbrahim cevabından 150 kuruşun kaldığını kabul etmekte fakat mahkeme gününden beş gün önce bu câriyeyi aldığı için pişman olduğunu ve pazarlığı bozduğunu söylemektedir. Bunun üzerine câriyeyi Hasan Bey'e teslim etmiştir. Kendisinden aldığı 47 buçuk kuruşu ise beş gün içerisinde vereceğini söylemiştir. Bunun üzerine davacı Hasan Beşe'den iddiasını kanıtlayacak bir delil yani şahit talep

³⁴⁸ AŞS, nr. 101, s. 139, h. 443; H. 1137/ M. 1724.

³⁴⁹ AŞS, nr. 101, s. 73, h. 236; H. 1137/ M. 1725.

³⁵⁰ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 20-21.

edilmiş ve mahkeme burada sonlanmıştır.³⁵¹ Görüldüğü gibi peşin satışın yanında bir kısmını alıp diğer kısmının sonra verilmesinin kararlaştırıldığı satışlar da mevcuttur.

B.Azat Davaları

Ankara şer‘iyye sicillerine yansıyan bir başka dava türü azat davaları olmuştur. Kur’an-ı Kerim’de köle azadını teşvik eden ayetlerin olduğu daha önce belirtilmiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de yer alan bir ayette köle azadı, sadakadan önce zikredilmiştir. Bunun yanında İslam dininin Peygamberi Hz. Muhammed’in bu konuda naklettiği “*Mü’min bir köle azat eden bir kimseyi Allah, o kölenin her uzvuna karşılık bir uzvunu cehennem ateşinden koruyacak*” hadisi köle azadını teşvik eder niteliktedir.³⁵²

Zekâtın verileceği yerlerin beşincisi kölelerdir. Kölelik müessesesine zekâttan hisse ayrılması, İslam dininin kölelerin hürriyetlerine kavuşmaları için mücadele ettiğini ispatlamaktadır.³⁵³

Tabi olarak bir köleyi yalnız onun meşru sahibi azat edebilirdi. Azat edilecek kölenin birden fazla sahibi varsa ve içlerinden biri bu köleyi azat etmek istiyorsa diğer hissedarlarına kölenin kıymetinden kendilerine düşen payı ödemek zorundadır. Aksi taktirde köle tamamen hür sayılmaz. Böyle bir köleye muba‘‘az yani hisseli denirdi.³⁵⁴

Kölenin hürriyetine kavuşması İslam hukuk literatüründe genellikle “*utk*” tabiriyle ifade edilmiştir.³⁵⁵ Bu muameleyle azat edilen köleler, erkek ise mu‘tak, kadın ise mu‘taka sıfatıyla şer‘iyye sicilinde yerini almaktadırlar.³⁵⁶ Azat edilen köle veya câriyeye sahipleri tarafından azat edildiklerini beyan eden “*itknâme*” isminde bir kağıt verilmekteydi.³⁵⁷ Bu kağıtta köle ve câriyelerin fizikî özellikleri, dini ve etnik

³⁵¹ AŞS, nr. 110, s. 96, h. 212; H. 1144/ M. 1732.

³⁵² Buhârî, 2327; İnce, 85.

³⁵³ Yunus Vehbi Yavuz, **İslâmda Zekât Müessesesi**, 2. Baskı, İstanbul: Türdav Basım Yayım, 1975, 337-338.

³⁵⁴ Th. W. Juynboll, Abid, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 1, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1978, 112.

³⁵⁵ İbrahim Etem Çakır, Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler (Sofya 1550- 1684), **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 47, 2014, 209.

³⁵⁶ Celâl Erdönmez, Tanzimat Devri’nde Kıbrıs’ta Azat Edilmiş Kölelerin Hukukî ve Sosyo-Ekonomik Durumları (1839-1876), **Belleten**, Cilt LXXVIII, Sayı 282, 2014, 711.

³⁵⁷ Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, 10.

kökeni, azat tarihi ve şartlarını ihtiva eden bilgiler yer almaktaydı.³⁵⁸ Azat etme hadisesi her zaman bu şekilde tescil edilmemekteydi. Nitekim köle sahibinin köleye “*sen hürsün*” demesi kölesinin hürriyeti için yeterliydi.³⁵⁹ Yine bir kişinin köle ve câriyesine “*oğlumdur*” ya da “*kızımdır*” demesiyle de azat gerçekleşirdi. Hatta köle efendisi “*benim azadsız kölem yok, bütün hepsi azadlıdır*” dediği taktirde mülkündeki tüm köleleri azat olurdu. Bu cümle şaka yolu ile söylenmiş olsa bile dönüş yoktu. Bunu kadı huzuruna taşımasına gerek yoktu. Köle dilerse azadını mahkeme huzurunda iki şahitle tescilleyebilirdi.³⁶⁰

Hukukî bir mesele olarak değerlendirilen köle azadı şartlarla belirtilmiştir. Bunlar gönüllü, kefaret borcu olarak, mükâtebe yolu ile mecburi ölüme bağlı olarak, ümm-i veled durumunda ve devlet tarafından azat şeklidir. Köle azadı dönüşü olmayan bir işlemdir.³⁶¹

Osmanlı Devletine ait şer‘iyye sicilleri incelendiğinde köle azadı en çok karşılaşılan hüküm çeşitlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Fakat azadın hangi sebeple yapıldığı hükümlerde yer almamaktadır.³⁶²

1.Karşılıksız Azat Davaları (Hasbeten Lillah-Allah Rızası İçin)

Farklı azat şekilleri olduğu ve bunlardan birinin de karşılıksız yani gönüllü azat olduğundan bahsedilmişti. Ankara sicillerinde de karşılıksız azat ile ilgili pek çok örnek mevcuttur. Birçok azat şeklinin olmasından dolayı, yapılan azadın karşılıksız ve Allah rızası için olduğunu nitelemek amacı ile incelenen sicillerde bu azat umumiyetle “*hasbeten lillâh’ül mülk’ül helâk*” veya “*hasbeten lillâh’ül mülk’ül helâk ve taleben limerzat Rabbi’ür-rezzak*” şeklide geçmektedir.

Karşılıksız azatlara birkaç örnek vermek gerekirse, Ankara’da Kayabaşı Mahallesi sakinlerinden el-Hac İbrahim isimli kişi kısa boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Ali isimli gulâmını azat etmiştir.³⁶³ Yine Ankara’da Hâtunî

³⁵⁸ Çakır, 209.

³⁵⁹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi, 25.

³⁶⁰ Sak, Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 88.

³⁶¹ Erdönmez, 712.

³⁶² Tanıdı, 225-226.

³⁶³ AŞS, nr. 113, s. 107, h. 219; H. 1146/ M. 1734.

Mahallesi sakinlerinden el-Hac Mehmed ibn-i el-Hac İbrahim, orta boylu, kara, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman câriyesini azat etmiştir.³⁶⁴

Ankara kadısı ve Ankara mütesellimi gibi önemli şahısların gerçekleştirdikleri köle azat işlemleri de sicillere yansıyan davalardandır. Örneğin, Ankara sakinlerinden “*Abdülkerim Efendizâde eşref’ül kudat saadetlü es-Seyyid el-Hac Mehmed Emin Efendi es-Seyyid İbrahim Efendi*” rıkkı olan uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı, Rus asıllı, Müslüman Gülgül bint-i Abdullah isimli câriyesini azat etmiştir.³⁶⁵ Başka bir davada, Ankara’da Helvayî Mahallesi sakinlerinden olup “*liva-yı Ankara Mütesellimi olan es-Seyyid el-Hac Hüseyin Ağa b. es-Seyyid İbrahim Ağa*” orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Moritanya(?) asıllı, Müslüman, Ahmed b. Abdullah isimli abd-ı rakîkini azat etmiştir.³⁶⁶

Köle azat etmek sadece Müslümanlarda görünen bir davranış değildi. Gayrimüslimler de köle azat etmekteydi. Ankara şer’iyye sicillerine yansıyan bir davada, Ankara sakinlerinden iken daha sonra vefat eden, Aslan veled-i Uzun Murad isimindeki bir zımminin, erkek kardeşi Sinan veled-i Uzun Murad, vefat eden kardeşi Aslan’ın kölesi orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan İskender veled-i Arton’u, kardeşi Aslan’ın hayatta iken vefatından bir sene önce azat ettiğini söylemiştir.³⁶⁷

Bir köle satın alıp akabinde karşılıksız olarak azat eden kişilere de rastlanılmaktadır. Ankara’da Dibek Mahallesi sakinlerinden İvan veled-i Simon isimli bir zımminin bir gün önce satın aldığı³⁶⁸ orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Hristiyan Nazlı bint-i Murad isimli câriyesini, üzerinde hiçbir hakkı kalmadığını dile getirerek azat etmiştir.³⁶⁹

Vekâlet vererek köle azadı gerçekleştiren kişiler de mevcuttur. Örneğin, Ankara sakinlerinden Ali Ağa ibn-i Mustafa bir vekil aracılığı ile câriyesi orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Gence bint-i Abdullah’ı³⁷⁰, bir sonraki dava

³⁶⁴ AŞS, nr. 128, s. 109, h. 227; H. 1159/ M. 1747.

³⁶⁵ AŞS, nr. 110, s. 116, h. 258; H. 1144/ M. 1732.

³⁶⁶ AŞS, nr. 107, s. 12, h. 24; H. 1142/ M. 1729.

³⁶⁷ AŞS, nr. 119, s. 39, h. 129; H. 1152/ M. 1740.

³⁶⁸ AŞS, nr. 107, s. 56, h. 125; H. 1142/ M. 1730.

³⁶⁹ AŞS, nr. 107, s. 56, h. 124; H. 1142/ M. 1730.

³⁷⁰ AŞS, nr. 110, s. 52-53, h. 120; H. 1144/ M. 1731.

da aynı vekil aracılığı ile orta boylu, açık kaşlı, sarı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman Mehmed b. Abdullah isimli gulâmını azat etmiştir.³⁷¹

Kadınların köle azadında bulunduğu pek çok davaya rastlamakta mümkündür.³⁷² Ankara'da Hacı Eshab Mahallesi sakinlerinden Şerife Saliha Kadın bint-i es-Seyyid Mustafa Efendi isimli bir kadın, Hasan Çelebi ibn-i Şahin isimli bir vekil vasıtası ile orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Gürcü asıllı, Müslüman Gence bint-i Abdullah isimli câriyesini azat etmiştir.³⁷³ Bir başka davada Şerife bint-i es-Seyyid Mehmed hatun, vekili el-Hac Hafız ve el-Hac Halil aracılığı ile sahibi olduğu orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Gülzerde bint-i Abdullah isimli câriyeyi azat etmiştir.³⁷⁴

Sahipleri tarafından karşılıksız olarak azat edilen ve sahiplerinin vefatı ile mirasçıları tarafından hala köle muamelesi gören akabinde mahkemeye başvuran köleler de vardır. Mesela Ankara'da Ya'kup Na'âl Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Ahmed ibn-i Süleyman Çavuş adlı kişinin vefatından sonra mal varlığı eşi, kızı ve oğluna intikal etmiştir. Mal varlığının içerisinde orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, Rus asıllı, Müslüman Gülfidan isimli câriye ve memlûkesi Belkis isimli câriyesinden mütevellid Ali isimli sagir gulâmı ve uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı, Rus asıllı, Müslüman Osman isimli gulâm ayrı ayrı mahkemeye başvurarak sahiplerinin oğlu Mahmud Beşe'den davacı olmuşlardır. Olaya göre sahibi hayatta iken vefatından iki sene önce "*hasbeten lillah'ül-mülk'ül helâk*" olarak bu câriye ve gulâmları malından "*itak*" ettiğini fakat vefat eden Ahmed Ağa'nın oğlu Mahmud Beşe'nin kendilerine hala rık olmak zannıyla vaziyet ettiğini söylemektedirler. Bunun üzerine "*udul-ü ahrar-ı rical-i müsliminden*" el-Hac Fazlı Beşe ibn-i Ahmed ve Mehmed Çelebi ibn-i Ahmed adlı kişilerin şahitlikleri doğrultusunda azat doğrulanmış ve Gülfidan, Ali ve Osman'ın "*sebileyn-i tahliye*"sine karar verilmiştir.³⁷⁵ Bu ve bunun gibi davalarda anlaşıldığı üzere mirasçıların köle üzerinde hak iddia etmesi azat edilen köleyi bağlamamakta, mahkemeye başvurarak bu sorunu çözüme kavuşturmaktaydı. Bunun

³⁷¹ AŞS, nr. 110, s. 53, h. 121; H. 1133/ M. 1731; nr. 110, s. 145, h. 326; H. 1144/ M. 1751.

³⁷² AŞS, nr. 107, s. 12, h. 22; H. 1142/ M. 1729.

³⁷³ AŞS, nr. 110, s. 71, h. 162; H. 1144/ M. 1731.

³⁷⁴ AŞS, nr. 125, s. 23-24, h. 50; H. 1158/ M. 1745.

³⁷⁵ AŞS, nr. 101, s. 137, h. 43; H. 1138/ M. 1725; nr. 101, s. 137, h. 438; H. 1140/ M. 1728; nr. 101, s. 138, h. 439; H. 1140/ M. 1728.

için gerekli olan sözüne itibar edilen iki şahitti. Şahitlerin şهادetleri ile kendilerini garantiye alacak “*itaknâme*” verilirdi.³⁷⁶

Başka bir davada bu olayın tersi olarak kendilerine miras kalan köleyi azat eden hissedarlar yer almaktadır. Buna göre, Ankara’da İmam Yusuf Mahallesi ahalisinden olup daha sonra vefat eden es-Seyyid Feyzullah Efendi’nin terekesinin tahriri sırasında oğulları es-Seyyid Abdülkerim Efendi es-Seyyid Şeyh Ahmed Efendi ve es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi isimli kişiler babalarının terekesinden kendilerine kalan orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Esmer bint-i Abdullah isimli câriyeyi azat etmişlerdir.³⁷⁷

Köle azadından sonra oldukça cömert davranan sahipler de vardır. Bunlar kölelerini azat etmekle kalmayıp, sonraki hayatlarında yaşamlarını kolaylaştırmak için çeşitli eşyalar ya da belli miktarlarda paralar hibe etmişlerdir. Buna misal olarak Ankara’da Leblebici Mahallesi sakinlerinden Ali Ağa verilebilir. Bu kişi kendi mülkü olan uzun boylu, ela gözlü, sarı, Acem asıllı, Müslüman Hasan b. Abdullah isimli abd-ı memlûkunu ve dava evvel bu köle ile evlendirdiği Acem asıllı, Müslüman Gülbeyaz isimli câriyesini ve bu ikisinden olan Saliha isimli câriyeyi mahkeme gününden dört sene önce “*rıza-yı Rahman*” için azat ettiğini söyleyerek kendi mülkü olan evini de gulâm Hasan’a hibe ettiğini dile getirmektedir.³⁷⁸ Başka bir davadan yine Ali Ağa’nın orta boylu, ela gözlü, siyah sakallı, Acem asıllı, Müslüman Recep b. Abdullah isimli gulâmını dört sene önce azat ettiği ve ona da bir ev hibe ettiği öğrenilmektedir.³⁷⁹ Görüldüğü gibi azat edildiği zaman hemen tescile gerek duymayıp azattan dört yıl sonra bu işlemi resmiyete dökenler de vardır. Bu işlemi kimin mahkemeye taşımak istediği de bilinmemektedir. Burada ya köle ve ailesi kendini garanti altına almak istemiş olacak ya da efendisi onları garanti altına almak için bu işlemi kadı huzuruna taşımış olacaktır.

Aynı şekilde Ankara’da Leblebici Mahallesi sakinlerinden Rabia bint-i el-Hac Abdi isimli bir kadın mülki olan Gürcü asıllı, Müslüman Belkıs bint-i Abdullah isimli câriyesini azat ettikten sonra ona Leblebici Mahallesi’ndeki kendi mülkü ve Elif

³⁷⁶ AŞS, nr. 104, s. 83, h. 229; H. 1140/ M. 1728.

³⁷⁷ AŞS, nr. 128, s. 66, h. 136; H. 1159/ M. 1746.

³⁷⁸ AŞS, nr. 134, s. 111, h. 235; H. 1164/ M. 1751.

³⁷⁹ AŞS, nr. 134, s. 108, h. 227; H. 1164/ M. 1751.

isimli bir hatun ile müşterek mülkü olan iki fevkani oda, bir tahtani oda ve kiler ve antre kısmından oluşan evini, iki gümüş kuşak, bir çift altın incili küpe, bir kilim, bir çift yorgan, bir döşek, dört yastık, çuka yastık, kebir lengerî, dört sahan, bir leğen, bir ibrik, iki hamam leğeni, bir hamam taşı, bir sini, iki kumaş kaptan, bir orta kılıç vesaire eşyalarını da hibe ettiği görülmektedir.³⁸⁰

Gayrimüslimlerin de azat ettikleri kölelere mallarından hibe ettikleri bilinmektedir. Buna misal olarak, Acem taifesinden olup Ankara'da Suluhan'da konaklayan Markos veled-i David isim bir zımmi verilebilir. Bu zımmi kölesi Vartan'ı azat etmekle kalmamış, kendi mülkünden olan iki kilim, bir palas, bir yorgan, bir yastık, bir döşek, bir keçe, bir kapaklı kabe, bir kapaklı tencere, bir leğen, üç sahan ve bir lenger bir tefkir, bir tas, bir tüfenk, bir çift kır at, bir sandık, bir kantar, bir kır beygiri de azat ettiği kölesine hibe etmiştir.³⁸¹ (Karşılıksız azat edilen köleler için; bkz. Ek-1)

2.Mükâtebe Davaları

Karşılıksız azadın dışında mükâtebe ve tedbîr yoluyla azat edilme türleri de vardır. Sözlükte “yazmak” anlamındaki ketb (kitâbet) kökünden türeyen mükâtebe “yazışmak” anlamına gelmektedir.³⁸² Mükâtebe ve kitâbetin yanı sıra bu azadı nitelemek için “kesmek”(Türkçe olarak düzenlenen hüccetlerde) fiilinden de yararlanılmaktadır. Bu mukavele akdini yapan köleye “mükâteb”, efendiye “mükâtib” denirdi.³⁸³

İslam dini mükâtebe usulünü kanunlaştırarak yaygınlaştırmıştır. Bu hususta pek çok ayet ve hadisin varlığı bilinmektedir.³⁸⁴ Kur'an'da “Sahip olduğunuz kölelerden “mükâtebe” yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin.”³⁸⁵ buyrulmaktadır.

Mükâtebe yoluyla azat; köle ve câriyenin bir bedel mukabilinde kendi nefsinin satın alması veya sahibinin emrinde belirli bir süre çalışması şeklindedir. Bu süre veya

³⁸⁰ AŞS, nr. 110, s. 145, h. 326; H. 1144/ M. 1751.

³⁸¹ AŞS, nr. 107, s. 69, h. 157; H. 1142/ M. 1730.

³⁸² Atar, Mükâtebe, 531.

³⁸³ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 76.

³⁸⁴ Buhârî, 2356-2365; Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 33.

³⁸⁵ Altuntaş, Şahin, (Nûr Suresi/24) 387.

meblağ köle ve sahibi arasında belirlenmekteydi. Eğer ki köle ve sahibi aralarında anlaşamazlar ise bu hususlar mahkeme tarafından tespit edilirdi. Yapılan anlaşmayı köle sahibi tek taraflı bozamaz, mükâteb köle satılmadığı gibi hibe de edilemezdi. Bunların yanı sıra bu akdi gerçekleştiren efendi, mükâteb câriye ile cinsi münasebette de bulunamazdı.³⁸⁶ Mükâteb köle bedelini ödemek için kendi hesabına çalışabilir, efendisi mükâteb köleyi kendisi için çalışmaya zorlayamazdı.³⁸⁷ Nihayetinde köle borcunu öder veya sahibi tasarrufunda çalışma süresi dolarsa otomatik olarak azat gerçekleşmiş olurdu. Azat olan kölenin gelecek hayatında sıkıntıya düşmeden hayatını idame ettirmesi için, karşılıksız azatta olduğu gibi mükâtebe yoluyla azatta da efendileri tarafından çeşitli mallar hibe edilmekteydi.³⁸⁸

Mükâtebe, köle ile sahibi için yararları bulunan bir formüldü. Zira sahibi tarafından kölenin daha gayretli çalışması beklenebilirdi. Mükâtebe şartlarını yerine getiremeyeceğini anlayan köle, “*acz*” göstererek tekrar köleliğe dönmek isteyebilirdi. Acz gösteren kölelerin, bazı durumlarda efendilerinden kendisini satması da istenilmektedir. Böyle bir talepte bulunan köle, ya aynı efendiye hizmet etmek istemiyor olacak ya da efendisinin güç durumunda olup kölesini bu işe ikna etmiş olmasından ileri gelmektedir.³⁸⁹

Ankara şer’iyye sicillerinde ele alınan defterlerde mükâtebeye ait bir dava mevcuttur. Bu dava ya göre, Ankara’da Börekçiler Mahallesi sakinlerinden Mehmed Ağa ibn-i Abdullah isimli kişi, vekili Molla Mehmed b. Mustafa aracılığı ile mahkemeye başvurmuş ve (vekile şahitlik edenler Ömer Çelebi ve Molla Ahmed) Süleyman b. Abdullah isimli “*gulâm-ı mu’tak*” üzerine beyanda bulunmuştur. Buna göre, gulâmını “*ecel-i ma’lum ile 80 gurus kitâbet*” ettiğini fakat gulâmın “*bedel-i kitâbeti*”ni ödeyecek durumu olmadığı için “*kemâ-fi’l-evvel*” yani eski haline geri dönmesini istemektedir. Fakat gulâm “*bedel-i kitâbet eyledim*” diyerek hizmetten imtina etmiştir. Bunun üzerine efendi ve gulâm arasında bir çekişme meydana gelmiş, akabinde ise sahibi Mehmed Ağa, “*gulâmım merkum Süleyman üzerinde hukuk-u mevladan hak-ı velâdan gayr-ı bir nesnem yoktur*” diyerek onu azat

³⁸⁶ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi, 33-34.

³⁸⁷ Sak, Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 106.

³⁸⁸ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi, 33-38.

³⁸⁹ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 76.

etmiştir.³⁹⁰ Çünkü bedelini ödeyemeyen köleden, akdin bozulması talep edilmiş ve köle statüsüne dönmesi istenmiştir. Fakat bu köle tarafından kabul görmemiştir. Akabinde belki de kölenin bu meblağı ödeyemeyeceğini anlayan efendi, köleyi karşılıksız azat etmiştir.

Bursa sanayinde özellikle kumaş dokumaları karşılığında köleleri ile mükâtebe yapan pek çok efendi mevcuttur.³⁹¹ İncelenen belgelerde sof üretimi ve ticareti gerçekleştirilen Ankara'da, sof üretimine karşılık mükâtebe yapıldığına dair bir davaya rastlanılmamıştır.

3. Tedbîr Davaları

Bir başka azat şekli tedbîr yoluyla azattır. Bu azadın birkaç türü mevcuttur. Bunlar: Tedbîr-i mutlak; kölenin hürriyeti sahibinin ölümüne bağlı olan tedbîrdir. Örneğin, sahibin *“ben öldüğüm zaman sen hürsün”* demesi gerekirdi. Tedbîr-i mukayyed; efendinin kölesinin azadını bir vafsa bağlaması *“ben bu hastalığımдан ölürsem sen hürsün”* demesi gibi. Tedbîr-i muallak; efendinin kölesini azat etmesini bir şarta bağlaması misal *“sen şu işi yaparsan hürsün”* demesi vs. ve son olarak tedbîr-i muzaf; bir vaktin giriş veya çıkışına bağlı azattır. Örneğin köle efendisinin köleye *“sen gelecek ayın başından itibaren hürsün”* demesi.³⁹² İncelenen mahkeme kayıtlarında Ankara'da tedbîr davalarının hepsi tedbîr-i mutlak davalarıdır. Diğer tedbîr türleri mahkemeye intikal etmemiştir. Davalara yansımaması diğer tedbîr türlerinin kullanılmadığı anlamına gelmemelidir. Fakat elde edilen verilerden yola çıkarsak Ankara'da tedbîr-i mutlak yolu ile azat daha çok tercih edilmektedir.

Tedbîr-i Mutlak: Bu azat türünde efendisi köleye kendi ölümünü şart koşturmuştu. Buna göre tedbîr-i mutlak vasiyet durumunda olup kölenin hürriyeti sahibinin ölümüne bağlıdır. Efendisi köleye *“Ben öldüğüm zaman sen serbestsin”*³⁹³ derse köle sahibinin ölümü ile değeri mirasın üçte birinden fazla değil ise derhal hür olur. Değeri mirasın üçte birinden fazla ise aradaki farkı mirasçılara öder ve akabinde

³⁹⁰ AŞS, nr. 134, s. 63, h. 137; H. 1164/ M. 1751.

³⁹¹ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler, 223; Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 78-79.

³⁹² Heffening, Tedbîr, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 12/1, İstanbul: M.E.B Yayınları, İstanbul 1979, 109.

³⁹³ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 119.

hürriyetine kavuşurdu.³⁹⁴ Bu yolla kölesini azat eden efendiye “*müdebber*”, azat edilen köle veya câriyeye ise “*müdebber*” / “*müdebber*” denirdi.³⁹⁵ Bu mukaveleden sonra mükâtebe yolu ile azatta olduğu gibi efendisi sözünden dönemez, köleyi satamaz ve hibe edemezdi. Ama mükâtebeden farklı olarak câriyesi ile cinsi münasebette bulunabilirdi.³⁹⁶ Bunun yanı sıra câriyesini dilediği takdirde başkası ile evlendirebilirdi. Mukavele sonrasında doğan çocuklar ise müdebber statüsündeydi.³⁹⁷

Bazı durumlarda köleler ile mirasçılar arasında gerginlik yaşanmış ve bu durum akabinde mahkemeye taşınmıştır. Ankara sicillerine yansıyan tedbîr-i mutlak hakkında bilgi edinilen davaların çoğu bu şekildedir. Bu hususa misal olarak, Ankara’da Boyacı Ali Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden es-Seyyid el-Hac Üveys Ağa’nın köleleri ve mirasçıları verilebilir. Olaya göre uzun boylu, açık kaşlı, sarı sakallı, Rus asıllı, Müslüman el-Hac Abdullah b. Ahmed isimli köle ve orta boylu, ela gözlü, sarı kaşlı, Gürcü asıllı, Müslüman Mülayim bint-i Abdullah isimli câriye ayrı ayrı mahkemeye başvurarak efendilerinin oğlu Hüseyin tarafından hala köle muamelesi gördüklerini oysa efendilerinin kendilerini “*hal-i kemal-i sıhatinde vefatından bir sene mukaddem*” tedbîr-i mutlak ile müdebber eylediğini, sahiplerinin sülüs-ü malı (malının 3/1’i) dahi kıymetlerinde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mahkemeden hürriyetlerine kavuşmayı ve efendilerinin oğlu Hüseyin’in üzerlerindeki bu baskıdan kurtulmayı talep ediyorlar. Bunun üzerine “*udul-ü ahrar-ı ricali müslimden*” Ebu’l-Kasım Efendi b. Hasan ve Eşrefül- Kudat es-Seyyid Hafız Mehmed Efendi b. es-Seyyid Mustafa Efendi adlı kişilerin şahitlik etmesi üzerine köle ve câriye özgürlüğüne kavuşmuştur.³⁹⁸ Görüldüğü üzere şahitler içerisinde kadının olması vefat eden köle efendisinin varlıklı ve hatırı sayılır kişilerden olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu hürriyet-i ispat davası olup dolaylı olarak tedbîr-i mutlak hakkında bize bilgi vermektedir.

Önceden de değinildiği üzere kölenin derhal hür olabilmesi için kölenin değeri vefat eden sahibinin mirasının üçte birinden az olmalıydı. Değeri mirasın üçte birinden fazla ise hürriyetine kavuşması için aradaki farkı mirasçılara ödemekle mükellefti.

³⁹⁴ Ekin, 32.

³⁹⁵ Fahtettin Atar, Tedbir, **DİA**, cilt 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, 258.

³⁹⁶ Sak, Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 121.

³⁹⁷ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi, 40.

³⁹⁸ **AŞS**, nr. 101, s. 49, h. 164; H. 1137/ M. 1724; nr. 101, s. 50, h. 165; H. 1137/ M. 1724.

Örneğin, Ankara'da Papanî Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Topçu Serdengeçti Ağalarından Hasan Ağa ibn-i Mehmed'in vefatından sonra mirası varisleri olan eşi Fatma, validesi Şehbaz, oğlu Mehmed ve kızına intikal etmiştir. Akabinde vefat eden kişinin orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Ali b. Abdullah isimli gulâmı mirasçılarının vasisi olan Fatma üzerine dava açmıştır. Buna göre sahibinin kendini hayatta iken on dört ay önce "*tedbîr-i sahih-i mutlak*" ile "*müdebber*" ettiğini hatta vefatından sonra mirasının 3/1'inin kölenin kıymetinin üstünde olduğunu fakat mirasçılar tarafından hala köle muamelesi gördüğünü ve mirasa dâhil edilmek istenildiğini söylemektedir. Üzerindeki bu baskının kaldırılmasını talep etmektedir. Akabinde şahitlerin de köle lehine şahitlik etmeleri üzerine sahibinin, kendisini *tedbîr-i mutlak* ile *müdebber* ettiği ortaya çıkmakla birlikte vefat eden kişinin mirasının 3/1'inin kölenin kıymetine denk gelmemesi üzerine, gulâmın kıymeti olan 47 kuruş ve 80 akçeyi mirasçılara vermesi karşılığında azat olmaya hak kazanmıştır.³⁹⁹

Değeri, sahibinin mirasının 3/1'i üzerinde kalan ve mirasçılara aradaki farkı ödemekle yükümlü olan fakat sahibinin mirasçıları tarafından bu borcu silinen köleler de vardır. Örneğin, Ankara sakinlerinden iken daha sonra vefat eden es-Seyyid Şaban b. es-Seyyid el-Hac Ali isimli kişinin mirası ailesine intikal etmiştir. Mirasçıları mahkemeye başvurarak vefat eden kişinin açık kaşlı, kara gözlü, Boğdan asıllı, Müslüman Yusuf b. Abdullah isimli gulâmını ve Yusuf'un zevcesi vefat eden kişinin câriyesi olan orta boylu, sarı kaşlı, ela gözlü, Eflak asıllı, Müslüman Belkıs bint-i Abdullah isimli câriyeyi ve bunların evlatları olan Hasan, Şahin, Gülbeyaz ve Nevs'i vefat eden babalarının *tedbîr-i sahih-i mutlak* ile *müdebber* eylediğini, vefatından sonra ise mirasın 3/1'inin kıymetleri olan 600 kuruştan 200'ünü azat ettiğini, kalan 400'ün 185 buçuğunun verildiğini baki kalan 214 buçuk ise vefat eden kişinin mirasçıları tarafından düşürülüp, bu ailenin borcundan kurtarıldığını ve hürriyetlerine kavuştukları mahkemeye beyan etmiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁹ AŞS, nr. 116, s. 115, h. 87; H. 1148/M. 1735.

⁴⁰⁰ AŞS, nr. 113, s. 77, h. 156; H. 1146/M. 1734.

Tablo 2.5. Tedbîr-i Mutlak Davaları

Sicil/ Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Azat Olan Köle	Azat Eden Efendi
nr. 113, s. 77, h. 156/ Evail Ramazan 1146 Şubat 1734	Açık kaşlı, kara gözlü/ orta boylu, sarı kaşlı, ela gözlü/	Boğdan/ Eflak	Yusuf b. Abdullah/ Belkıs bint-i Abdullah/ Hasan/ Şahin/ Gülbeyaz / Nevs	Es-Seyyid Şaban b. es-Seyyid el-Hac Ali
nr. 116, s. 115, h. 87/ 21 Recep 1148 7 Aralık 1735	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Ali b. Abdullah	Hasan Ağa ibn-i Mehmed
nr. 119, s. 24, h. 80/ Evail Zilkade 1151 Şubat 1739	Orta boylu, sarı kaşlı, ela gözlü	Gürcü	Şehbar bint-i Abdullah	Şerife Saliha Kadın es-Seyyid Mustafa Efendi
nr. 119, s. 24, h. 81/ Evail Zilkade 1151 Şubat 1739	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Gürcü	Hatem bint-i Abdullah	Şerife Saliha Kadın es-Seyyid Mustafa Efendi
nr. 119, s. 25, h. 82/ Evail Zilkade 1151 Şubat 1739	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Gürcü	İsmail b. Abdullah	Şerife Saliha Kadın es-Seyyid Mustafa Efendi
nr. 119, s. 25, h. 83/ Evail Zilkade 1151 Şubat 1739	Orta boylu, sarı, ela gözlü, sarı kaşlı	Gürcü	Osman b. Abdullah	Şerife Saliha Kadın es-Seyyid Mustafa Efendi
nr. 119, s. 25, h. 84/ Evail Zilkade 1151 Şubat 1739	Orta boylu , kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Hasene bint-i Abdullah	Şerife Saliha Kadın es-Seyyid Mustafa Efendi
nr. 119, s. 25, h. 85/ Evail Zilkade 1151 Şubat 1739	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Gürcü	İnci bint-i Abdullah	Şerife Saliha Kadın es-Seyyid Mustafa Efendi

Köle azadından sonra oldukça cömert davranan sahiplerin olduğuna değinilmişti. Tedbîr yolu ile azatta da köle efendileri, kölelerinin sonraki hayatlarında yaşamlarını kolaylaştırmak için çeşitli eşyalar ya da belli miktarlarda paralar hibe etmişlerdir. Örneğin, sağlığında iken 1731 yılında bir vekil aracılığı ile köle azadında bulunan Şerife Saliha Kadın⁴⁰¹, 1739 yılına gelindiğinde artık vefat etmiştir. Bu kişinin varisi olan kardeşi es-Seyyid Pir Mehmed Efendi mahkemeye başvurarak vefat eden kişinin orta boylu, sarı kaşlı, ela gözlü, Gürcü asıllı, Müslüman Şehbar bint-i Abdullah isimli câriyesini ve orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Gürcü asıllı, Müslüman Hatem bint-i Abdullah isimli (bikr bâliğ) câriyesini ve orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Gürcü asıllı, Müslüman İsmail b. Abdullah isimli gulâmını ve orta boylu, sarı, ela gözlü, sarı kaşlı, Gürcü asıllı, Müslüman Osman b. Abdullah isimli gulâmını ve orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Hasene bint-i

⁴⁰¹ AŞS, nr. 110, s. 71, h. 162; H. 1144/ M. 1731.

Abdullah isimli câriyesini ve son olarak orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Gürcü asıllı, Müslüman İnci bint-i Abdullah isimli (bikr) câriyesini altı sene önce vasiyetname ile belirterek ölümünden sonra azat ettiğini ve bunun yanı sıra her birine mirasından 20 kuruş bıraktığını söylemiştir.⁴⁰² Bunun üzerine bu işlem mahkemece tescillenmiştir.

4.Ümmü'ül-Veled Davaları

İslam hukukunun bilhassa kadın köleler yani câriyelerin hürriyetlerine kavuşmaları için ortaya koyduğu müesseselerden birisi de ümmü'l-veled veya istîlâd müessesesidir.⁴⁰³ Bir azat şekli olan ümmü'l-veled efendisinden çocuk dünyaya getiren câriye için geçerlidir. Efendisinden çocuk dünyaya getirmesi ile ümmü'l-veled statüsüne yükselen ve hürriyetini garantileyen câriye, efendisinin ölümü ile hiçbir muameleye gerek kalmaksızın azat olmaktadır.⁴⁰⁴ Câriyeden doğan çocuğun ölü olması onun ümmü'l-veled statüsünü elinden almazdı.⁴⁰⁵

Bir câriyenin ümmü'l-veled olabilmesi için iki şart vardır: İlki, efendisinin câriye üzerinde istifrâş (karı-koca ilişkisi) hakkının bulunması, çünkü önceden de değinildiği üzere efendinin her câriye üzerinde istifrâş hakkı yoktur. Diğer şart ise efendinin câriyeden doğan çocuğu tanimasıdır. Efendi çocuğu tanıdığı taktirde bundan dönemez.⁴⁰⁶ Efendisinin ölümünden sonra onun çocuğunu doğuran câriye Müslüman olmasa bile ümmü'l-veled statüsündedir ve efendisinin ölmesi ile kendiliğinden hür olur.⁴⁰⁷ Efendisi hayatta kaldığı süre ise yine câriyesi olarak kalırdı. Fakat diğer çocuksuz câriyelerden daha üstün durumda bulunurdu. Efendisi ümmü'l-veled statüsündeki câriyesini satamaz, başkasına da devredemezdi. Bu câriyeden ancak azat ederek ya da kendisine sormadan başka biri ile evlendirerek kurtulabilirdi.⁴⁰⁸

⁴⁰² AŞS, nr. 119, s. 24, h. 80; H. 1151/ M. 1739; nr. 119, s. 24, h. 81; H. 1151/ M. 1739; nr. 119, s. 25, h. 82; H. 1151/ M. 1739; nr. 119, s. 25, h. 83; H. 1151/ M. 1739; nr. 119, s. 25, h. 84; H. 1151/ M. 1739; nr. 119, s. 25, h. 85; H. 1151/ M. 1739.

⁴⁰³ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 138.

⁴⁰⁴ Aydın, Hamidullah, 243

⁴⁰⁵ Joseph Schacht, **Ümmü Veled**, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 13, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1986, 112.

⁴⁰⁶ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 138

⁴⁰⁷ Schacht, 112.

⁴⁰⁸ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 45.

Genellikle İslam tarihinde ve özellikle Osmanlı'da câriyelerinden çocuk sahibi olan efendiler, câriyelerini azat etmişler ve onlarla evlenmişlerdir. Hürrem Sultan ümmü'l-veled olduktan sonra nikâh akdi ile Kanunî Sultan Süleyman'ın haremine giren kadınlardandır.⁴⁰⁹

Ümmü'l-veled statüsü ile azat şer'iyeye sicillerine yansıyan davalardan olmuştur. Mahkemeye intikal eden davalarda ümmü'l-veled durumunda olan câriye efendisinin ölümü üzerine çocuğun ondan olduğunu iki şahit ile doğruladığı takdirde hürriyetine kavuşurdu.⁴¹⁰ Yapılan araştırmada dönemimiz itibari ile incelenen defterlerde Ankara'da bu şekilde azat davasına rastlanılmamıştır.

C.Hürriyet-i İspat Davaları

Usulsüz köleleştirme devlet yetkilileri için sürekli bir problem arz etmekteydi. Hür iken bu duruma düşen kişilerce de kâbus niteliği taşımaktaydı.⁴¹¹ Yasal olmayan köleleştirme iki durumda gerçekleştirilirdi. Bunlardan ilki hür iken köle durumuna düşenler, diğeri azat edildikleri halde köle olarak kullanılmak istenenlerdir.⁴¹² Özgür insanları köle statüsüne düşürüp satan tüccarlara karşı yapılan şikâyetler XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl başlarındaki kadı sicillerine yansımıştır.⁴¹³ Ankara'da kölelerin öncelikli sorunu azat edildikleri ya da hür oldukları halde köle muamelesi görmektir.

1.Hür İken Köle Durumuna Düşen Kişiler

Hür iken köle durumuna düşen bu kişiler ya kaçırılmış, ya hizmet etmek için birinin yanına yanaşmış ya da yanlış anlamalara maruz kalarak köle olarak algılanmışlardır. Bunlar ya kendileri mahkemeye başvurarak hürriyet-i ispat davası açmış ya da hizmet etmediği öne sürülerek, hükmünde olduğu kişiler tarafından davalara yansımışlardır. Nihayetinde mahkemeye intikal eden bu olaylarda kölenin aslında

⁴⁰⁹ Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, 138

⁴¹⁰ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 81.

⁴¹¹ Madeline C. Zilfi, Osmanlı'da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler, Ed. Güler Eren, **Osmanlılar Ansiklopedisi**, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 474.

⁴¹² Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 48.

⁴¹³ Zilfi, 474.

hür bir anne babadan doğduğu hususu iki şahitle doğruladığı takdirde, tutsaklığı son buluyor ve köle özgürlüğe kavuşuyordu.

Sicillere yansıyan bir davada, orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, kumral sakallı Yusuf b. Maydros isimli köle, kendisine köle muamelesi ile vaziyette bulunan Yusuf Ağa ibn-i Recep isimli kişi üzerine hürriyet-i ispat davası açmıştır. Yusuf b. Maydros, Bekçi Mahallesi sakinlerinden olan ebeveynlerinin (Maydros veled-i Peturos ve Mariem bint-i Serkez) hür olduklarını iddia etmiştir. Kendisinin “*gaib-i anil meclis*”(mahkemede olmayan) Osman Ağa adlı bir kişi tarafından mahkeme gününden iki sene önce Bayraklı Bazarı’nda köle olarak Yusuf Ağa’ya satıldığını iddia ederek hürriyetinin geri verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Yusuf Ağa ibn-i Recep cevabında mahkeme gününden iki sene evvel Bayraklı Bazarı’nda Yusuf b. Maydros’u satın aldığını, köle muamelesi gören Yusuf’un kendisine “*ben Gürcü gulâmıyım*” dediğini ve bu köleyi ismi ve mekânı bilinmeyen bir kimseden 135 kuruş ile bir dore at karşılığı satın aldığını ileri sürmektedir. Nitekim Yusuf b. Maydros lehine üç şahidin bulunması ve olayı doğrulamaları üzerine köle muamelesi gören Yusuf hürriyetine kavuşmuştur.⁴¹⁴

Hizmet için bir kişinin yanında bulunduğu sırada, hizmet ettiği kişinin vefatı ile vefat eden kişinin mirasçıları tarafından köle muamelesi gören kişiler de sicillere yansımıştır. Bu kişiler kaçırılmamış kendi istekleri ile yanında bulunduğu kişinin hizmetini görmüşlerdir. Buna misal olarak Ankara’da Topçu Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Ahmed Bey ibn-i Hacı isimli kişinin yanında hizmet için bulunan Veli b. Abdullah verilebilir. Hizmetinde bulunduğu Ahmed Bey ibn-i Hacı vefat edince mirası zevcesi, validesi ve kız kardeşlerine intikal etmiştir. Kız kardeşlerinden Ayşe, Acem asıllı, Müslüman Veli b. Abdullah isimli gulâm üzerine dava açmıştır. Bu gulâmın kendilerine miras olarak kaldığını fakat kendisine itaat etmediğini söyleyerek davacı olmuştur. Veli cevabında vefat eden kişinin kölesi olmadığını, sadece yanında hizmet için bulunduğunu söylemiştir. Üç kişinin şahitlik etmesi doğrultusunda kölenin vefat eden kişinin abdî değil hizmetinde bulunan biri olduğu anlaşılmış ve üzerindeki bu yanlış anlaşılma kalkmıştır.⁴¹⁵

⁴¹⁴ AŞS, nr. 101, s. 93, h. 309; H. 1137/ M. 1725.

⁴¹⁵ AŞS, nr. 116, s. 171, h. 286; H. 1149/ M. 1736.

Yine hizmet amacı ile birinin yanına yanaşan ve efendisi öldükten sonra başka bir yere gitmek isteyen, bu doğrultuda gideceği yere götürmesi için bir kişiye teslim edilen, akabinde köle olarak satılan bir kişiye de rastlanılmıştır.⁴¹⁶

Bunun yanı sıra yine hizmet için birinin yanına yanaşan fakat etrafta köledir diye dedikoduların çıkmasından rahatsız olan ve bu hususta bu yanlışlığı düzeltmek için mahkemeye beyanda bulunan bir kişi de mevcuttur. Nitekim aslen İranlı olup Hamedan kazası ahalisinden olan Mehmed b. Ali isimli bir kişi Ankara’da hizmetinde bulunduğu “*Yeni İl Türkmeni mülhekatından Kara Gündüzlü cemaatinden*” hala hizmetinde bulunduğu es-Seyyid Mustafa Hasan Çelebi b. Ebubekir isimli kişi üzerine bir yanlışlığı düzeltmek amacıyla beyanda bulunmuştur. Kendisinin memleketi Hamedan’dan esir olarak gelmediğini, gönüllü olarak es-Seyyid Mustafa’ya hizmette bulunduğunu, fakat söylentiye göre “*benim kölemdir satın aldım*” diye bir dedikodunun çıktığını ve bu söylentilerin kendisini rahatsız ettiğini beyan ederek bu rahatsızlığın giderilmesini talep etmektedir. Bunun üzerine mahkeme, olayı es-Seyyid Mustafa’dan dinlemiş oda bu kişinin kölesi olmadığını hizmetinde bulunan biri olduğunu doğrulamıştır.⁴¹⁷ Bu davada Mehmed b. Ali belki de ileride kendisini garantiye almak için mahkemeye başvurmuş ve hürriyetini ispat etmiş olabilir.

Hürriyet-i ispat davası açan her köle hür olamıyordu. Mahkemeye başvuran köleden iddiasını kanıtlayacak delil ya da şahit talep edilmekteydi. Örneğin, efendisinin vefatından önce kendisini azat ettiğini iddia eden ve hürriyet-i ispat davası açan akabinde bu iddiasını kanıtlayamayan kölelere de rastlanılmaktadır.⁴¹⁸

2.Azat Edildikleri Halde Köle Olarak Kullanılmak İstenen Kişiler

Sahipleri tarafından azat edildikten sonra sahiplerinin mirasçıları tarafından mirasa dâhil edilmek istenen veya köle muamelesi gören kişiler mevcuttur. Davaların çoğunluğu bu şekildedir. Bunun dışında azatlı köle olduğu bilinmeyen ve satışı gerçekleşen kişiler de vardır. Azat edilmiş olan bir kölenin tekrardan bir başkasına satılması usulsüz satış işlemidir. Böyle bir satış gerçekleştiği takdirde azat olan köleyi

⁴¹⁶ AŞS, nr. 107, s. 13, h. 26; H. 1142/ M. 1729.

⁴¹⁷ AŞS, nr. 107, s. 26, h. 50; H. 1142/ M. 1729.

⁴¹⁸ AŞS, nr. 101, s. 22, h. 76; H. 1137/ M. 1724.

alan kişi, onun önceden azat edildiğini anladığı an köleyi satın aldığı kişi üzerine satış akdini bozmak için dava açabilir. Nitekim Ankara'da bu böyle bir olay yaşanmış ve sicillere yansımıştır. Davaya göre, azat olduğu halde satılan köle mahkemeye başvurarak yeni sahibi üzerine hürriyet-i ispat davası açmış ve bu iddiasını kanıtlamıştır. Kölenin hür olduğu anlaşılınca onu satın alan kişi de mahkemeye başvurarak satış akdinin bozulduğunu ve parasının tarafına iadesini istemiştir.⁴¹⁹

Bunun yanı sıra azat edilen bir kölenin birkaç kez el değiştirdikten sonra hürriyet-i ispat davası açtığı ve hürriyetine kavuştuğu da oluyordu. Satış akdinin bozulması ile ilgili bir davada aslında hür olan ve hangi sebeple köle durumuna düştüğu bilinmeyen Süleyman, dört kez el değiştirmiştir. Akabinde dördüncü sahibi üzerine hürriyet-i ispat davası açmış ve hürriyetine kavuşmuştur. Bu durumda satış geçersiz sayılmakta ve köle için ödenmiş olan meblağ zincirleme olarak alıcılara iade edilmektedir.⁴²⁰

Câriyesini azat ettikten sonra azatlı câriyesi ile evlenen efendilerin olduğuna değinilmişti. Ankara'da Rüstem Na'al Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Topal Ali b. Hasan isimli kişinin varisleri oğlu Hasan ve kızı Fatma'dır. Vefat eden kişinin câriyesi olan orta boylu, gök gözlü, kara kaşlı, Acem asıllı, Müslüman Ümmühan bint-i Abdullah, vefat eden Topal Ali'nin varisleri Hasan ve Fatma üzerine dava açmıştır. Buna göre kendisinin Topal Ali'nin câriyesi olduğunu bu kişinin hayatta iken vefatından üç sene önce kendisini azat ettiğini ve daha sonra kendine nikâhlandığını söylemektedir. Fakat Topal Ali'nin oğlu ve kızının kendisine hala babalarının câriyesi muamelesi gösterdiklerini ve eşinin mirasından kendisine düşen hisse ve mihrinin (20 kuruş mihiri) verilmediğini söyleyerek bu isteklerini talep etmiştir. Hasan ve Fatma cevaplarında câriyenin iddialarını kabul etmiş ve itirafta bulunmuşlardır.⁴²¹

⁴¹⁹ AŞS, nr. 110, s. 76-77, h. 175; H. 1144/ M. 1731.

⁴²⁰ AŞS, nr. 113, s. 117-118, h. 240; H. 1146/ M. 1734; nr. 113, s. 115-116, h. 236; H. 1146/ M. 1734; nr. 113, s. 113, h. 231; H. 1146/ M. 1734.

⁴²¹ AŞS, nr. 116, s. 168, h. 277; H. 1149/ M. 1736.

Sicillerde azattan üç gün⁴²² veya kırk gün⁴²³ gibi kısa süre sonra hürriyetlerini ispata çalışanlar olduğu gibi yedi sene⁴²⁴ veya on sene⁴²⁵ gibi uzun süre sonra hürriyetlerini ispat edenlerde vardır.

Sahipleri tarafından azat edilen fakat akabinde tekrar köle olarak muamele gören ve mahkemeye başvurarak hürriyetini isteyen köleler de vardır. Buna bir misal olarak orta boylu, çatık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman Hasan b. Abdullah isimli gulâm verilebilir. Bu gulâm, Ankara'da Mukaddem Mahallesi ahalisinden Fatma bint-i İsmail isimli sahibi üzerine dava açmıştır. Buna göre sahibi Fatma'nın mahkeme gününden kırk gün önce kendisini karşılıksız olarak azat ettiğini daha sonra tekrardan kendine köle muamelesi ile baskı yaptığını, bu baskının üzerinden kaldırılmasını talep etmektedir. Bunun üzerine Şaban b. Oruç, Cennet bint-i İsmail ve Ayşe bint-i Abdurrahman isimli üç şahidin köle Hasan lehine şahitlik etmeleri ile Hasan hürriyetine kavuşmuştur.⁴²⁶ Önceden de belirtildiği üzere azadın dönüşü yoktu. Bir kere ağızdan çıkması ve şahitler tarafından doğrulanması kâfiydi.

Efendisi tarafından azat edilen câriye ve kölenin evlendirilmesi akabinde efendilerinin vefatından sonra azatlı câriyeden doğan çocuğun mirasçılar tarafından köle muamelesi görmesi gibi durumlarla da karşılaşmaktadır. Örneğin orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Rus asıllı, Müslüman Yusuf b. Rıdvan isimli bir köle, vefat eden Ceybe Kadın'ın oğlu es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i es-Seyyid Mehmed üzerine dava açmıştır. Olaya göre vefat eden Ceybe Kadın hayatta iken sekiz sene önce Yusuf b. Rıdvan'ı ve câriyesi Şehbar bint-i Abdullah'ı karşılıksız olarak azat etmiştir. Daha sonra bu câriyeyi bin akçe mihr-i müeccel karşılığında davacı kişiye nikâhlamıştır. Akabinde bu câriyeden Hasan isimli çocuğu olmuştur. Davacı Hasan ismindeki oğluna ve kendilerine vefat eden Ceybe Kadın'ın oğlu es-Seyyid Mustafa Çelebi'nin köle muamelesi gösterdiğini söyleyerek üzerlerindeki bu baskısının kaldırılmasını talep etmektedir. Bunun üzerine iki şahidin Yusuf ve Şehbaz'ın kendi

⁴²² AŞS, nr. 113, s. 71-72, h. 143; H. 1146/ M. 1734.

⁴²³ AŞS, nr. 119, s. 46, h. 151; H. 1152/ M. 1739.

⁴²⁴ AŞS, nr. 116, s. 3, h. 12; H. 1148/ M. 1735.

⁴²⁵ AŞS, nr. 107, s. 110, h. 244; H. 1142/ M. 1730.

⁴²⁶ AŞS, nr. 119, s. 46, h. 151; H. 1152/ M. 1739.

huzurlarında azat edildiğini söylemeleri ve bu hususta yemin etmişleri üzerine Yusuf, Şehbaz ve doğal olarak oğullarının hürriyeti ispatlanmıştır.⁴²⁷

Azat edildikten sonra sahibinin yanında kendi rızası ile kalan, sahibinin ölümü sonrasında mirasçıları tarafından köle muamelesinde gören kişiler de bulunmaktadır. Örneğin, orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman Ali b. Abdullah isimli şabb-ı emred, Ankara'da İbn Gökçe Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Alemdar Mehmed Ağa'nın karısı Ayşe bint-i es-Seyyid Mehmed hatun üzerine dava açmıştır. Olaya göre davacı, Alemdar Mehmed Ağa'nın validesinin kölesi iken kadın efendisi tarafından karşılıksız olarak azat edilmiştir. Daha sonra kendi rızası ile Alemdar Mehmed Ağa'ya hizmet için yanından ayrılmamıştır. Fakat Alemdar Mehmed Ağa'nın vefat etmesi akabinde karısı Şerife Ayşe davacıya hala köle muamelesi göstermektedir. Ali b. Abdullah mahkemeye başvurarak üzerindeki baskının kaldırılmasını ve özgürlüğünün geri verilmesini talep etmektedir. Şahitlerin köle lehine şahitlik etmeleri ve olayı doğruları üzerine Ali b. Abdullah özgürlüğüne kavuşmuştur.⁴²⁸ (Hürriyet-i ispat davaları için; bkz. Ek-2)

D.Kaçak Köle (Abd-ı Âbık) Davaları

Köleler zaman zaman efendilerinin tasarrufundan kaçmışlardır. Kaçan bu köleler “*âbık*” tabiri ile anılmıştır. Âbık efendisinden kaçan kölelere verilen şer‘i bir tabirdir.⁴²⁹ Osmanlı şer‘iyye sicillerinde kaçan kölelere “*abd-ı âbık*”, câriyelere “*câriye-i âbık*” veya “*kenizek*” tabirleri kullanılmıştır.⁴³⁰ Kaçan köleleri bulmak ile görevlendirilen kişilere “*yâveci*” adı verilmektedir. Kaçan köleyi yakalayıp getiren yâvecilere yirmi akçe vermek adet olmakla beraber, köle bir günlük mesafeye kaçmış ise bu meblağ altmış akçe, üç veya daha fazla günlük mesafeye kaçmış ise bu meblağ yüz akçe muştuluğa çıkıyordu. (Bu miktar 1518 yılında çıkarılan bir kanunnameye aittir. Dolayısı ile sonraki süreçte bu miktar artış göstermiştir.) Bu kişiler köleleri yakaladıktan sonra ya kendileri zapt eder ya da beytü'l-malcılara teslim ederdi. Yakalanan abd-ı âbık kadı huzuruna çıkarılır, nereden kaçtığı ve sahiplerinin ismi

⁴²⁷ AŞS, nr. 110, s. 120, h. 266; H. 1144/ M. 1732; nr. 110, s. 118-119, h. 263; H. 1144/ M. 1732.

⁴²⁸ AŞS, nr. 116, s. 163, h. 260; H. 1149/ M. 1736.

⁴²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, M.E.B Yayınları, İstanbul 1993, 6.

⁴³⁰ Sak, Şer‘iyye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 149.

sorulurdu. Sahibi gelinceye kadar köle yâveci veya onu bulup getirene teslim edilirdi. Eğer köle sahibi bulunursa kölenin masrafları sahibinden talep edilirdi. Eğer ki köle sahibi bulunamaz ise köle üç gün pazarda gezdirilir ve en yüksek fiyatı veren kişiye satılırdı.⁴³¹ Tabi bunun öncesinde bir bekleme süresi vardı. Bu süre kanunname ile doksan gün olarak belirlenmiştir.⁴³²

Ankara'da sahiplerinin tasarrufundan kaçan beş köle davasına rastlanılmıştır. Davalarda kölenin ne zaman kaçtığı, kimin elinde bulunduğu, kölenin fiziki özellikleri, sahibinin ikamet yeri vb. bilgilere ulaşılmaktadır. Bazı davalarda sahibinden kaçan kölenin esirci eline düştüğü görülmektedir. Örneğin, Ankara'da İmaret Mahallesi sakinlerinden Serdengeçti Ağası Mustafa Ağa b. İsmail isimli şahıs, Kayserili olan ve Ankara'da Çengel Hanı'nda konaklayan esirci Ali Beşe ibn-i Halil isimli şahıs üzerine dava açmıştır. Ali Beşe elinde bulunan orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Mahmud b Mürşid isimli şabb-ı emred kölenin kendi kölesi olduğunu ve mahkeme gününden sekiz ay önce mülkünden âbık ve firar ettiğini söyleyerek, kölesini Ali Beşe elinde bulduğunu iddia etmektedir. Ali Beşe cevabında bu gulâmı mahkeme gününden bir ay önce Kayseri'de sakin Köse Ahmed Beşe isimli bir kişiden 130 kuruşa aldığını söylemiş, ayrıca bu kölenin davacı Mustafa Ağa'nın kölesi olduğunu ve kaçtığını bilmediğini iddia etmiştir. Bunun üzerine İbrahim Beşe b. Abdullah ve Bayraktar İbrahim Beşe ibn-i Mahmud isimli kişilerin Mustafa Ağa lehine şahitlik etmeleri ve durumu doğrulamaları üzerine köle kendisine teslim edilmiştir.⁴³³

Bazı davalarda kölesinin kaçtığını ve bir başkasının mülkünde bulunduğunu söyleyerek davacı olan efendiden bunu kanıtlayacak şahitler istenmiş ve bunun yanı sıra kendisinden kölesini mülkünden ihrac etmediğine dair yemin etmesi de talep edilmiştir. Akabinde köle, efendisine teslim edilmiştir.⁴³⁴

Bir davada evlenmek isteyen câriye ve kölenin efendilerinin tasarrufundan kaçtıkları ve akabinde evlendikleri görülmektedir. Ankara'dan Mustafa ibn-i Abdullah isimli kişi mahkemeye vekili Sofçular Şeyhi Halil Efendi ibn-i Abdullah b. Abdurrahman

⁴³¹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 51-53.

⁴³² Ekrem Tak, 1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler, **Üsküdar Sempozyumu II**, İstanbul 2005, 21.

⁴³³ AŞS, nr. 107, s. 92, h. 208; H. 1142/ M. 1730.

⁴³⁴ AŞS, nr. 110, s. 106, h. 234; H. 1144/ M. 1732.

aracılığı ile başvurarak mülkünden kaçan rakîk ve rakîkası olan orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü Hasan b. Abdullah isimli gulâm ile orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü Gürcü asıllı, Müslüman Zeynep bint-i Abdurrahman isimli câriyenin üzerlerine beyanda bulunmuştur. Vekil, Hasan ve Zeyneb'in müvekkilesi Mustafa'nın mülkünden olmalarına rağmen birbirlerini "*izlâl (yoldan çıkarma) ve ayartub*" mülkünden firar ettiklerini Ankara'da bulduklarında bu kölelerin zaptı için kendisini vekil tayin ettiğini söyleyerek mahkemeye bildirmiştir. Hasan ve Zeynep cevaplarında kendilerinin müvekkil Mustafa'nın köleleri olduklarını kabul ettiklerini, daha sonra firar edip Üsküdar'a gidip evlendiklerini sonrasında Ankara'ya geldiklerini kendi istekleri ile itiraf etmişlerdir. Bunun üzerine bu köleler sahiplerine ulaştırılmak üzere kendilerine vekâlet edecek Halil Efendi'ye teslim edilmişlerdir.⁴³⁵

Köle ve câriyeler ancak efendisinin rızasıyla evlenebilirdi. Özellikle erkek köleler evlenmek isterler ise efendinin iznini almak mecburiyetindeydi. Çünkü evliliğin erkek köle için doğuracağı mali mükellefiyetleri sonucunda efendisi zarara uğrayabilirdi. Zira kölenin mihr borcuna onun şahsının mülkiyeti muhatap olmakta ve belirli durumlarda bu borç için satılabilmektedir. Bu ise efendinin mal varlığında bir eksilmeye yol açacaktır. Bu yüzden kölelerin evlenmesinde efendilerinin rızası aranmıştır.⁴³⁶ Yukarıda zikredilen davaya bakıldığında belki de bu kölelerin evlenmesi efendilerince kabul görmemiş, onlarda çözümü kaçarak evlenmekte bulmuştur. Sahiplerinin bu olayı mahkemeye taşıması ise onların ikinci bir kaçıştan caydırmak için olabilir.

Kaçak köleler kimi zaman dört, sekiz ay gibi kısa sürelerde bulunuyor, kimi zaman da bulunmaları bir buçuk, iki yılı aşırıyordu.⁴³⁷ İncelenen defterlerden elde edilen kaçak köle davalarının dördünde davalı kişiler ellerinde bulunan kaçak köleleri başka birilerinden satın aldıklarını iddia etmişlerdir. Örneğin, Mehmed isimli şahıs vekili aracılığı ile mahkemeye başvurarak Ankara sakinlerinden Dede Beşe ibn-i el-Hac Süleyman isimli kişi üzerine dava açmıştır. Buna göre Dede Beşe tasarrufunda olan orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Çerkez asıllı, Müslüman Hasan isimli gulâm davacının gulâmı olup mahkeme gününden dört ay önce mülkünden Halil ve Osman Beşe ve Kahveci Çukadar isimli kişilerin ihlali ile firar etmiştir. 260 kuruşluk bu

⁴³⁵ AŞS, nr. 119, s. 15, h. 43; H. 1151/ M. 1738.

⁴³⁶ Hamidullah-Aydın, 240.

⁴³⁷ AŞS, nr. 104, s. 61, h. 174; H. 1140/ M. 1728; nr. 107, s. 92, h. 208; H. 1142/ M. 1730; nr. 107, s. 122, h. 265; H. 1142/ M. 1730; nr. 110, s. 106, h. 234; H. 1144/ M. 1732.

gulâmın Dede Beşe tasarrufunda olduğu haber alınmıştır. Davacı gulâmın tarafına iade edilmesini talep etmektedir. Bunun üzerine Dede Beşe cevabında bu gulâmı mahkeme gününden iki ay önce Osman Beşe'den onun mülkü olduğunu zannederek nakit 110 kuruş ile 50 kuruş kıymetli bir dore at ve 16 kuruş kıymetli bir büyük gümüş bıçak ve 20 kuruş kıymetli bir simli kaftan ve beş kuruş kıymetli bir kılıç ve üç kuruş kıymetli bir cezve vesaire gibi eşyalar karşılığında satın aldığını, davacının mülkü olup malından firar ettiğini bilmediğini iddia etmiştir. Bunun üzerine şahitler Mehmed ve Ali'nin davacı lehine şahitlikleri doğrultusunda gulâmın firarı doğrulanmıştır.⁴³⁸

E.Katil Köle ve Köle Katli Davaları

Şer'iyeye sicillerine yansıyan bir başka dava katil köle ve köle katli meselesidir. Köleler kasten veya kasıtlı olarak sahiplerini veya başka birilerini yaralamaya hatta öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Bunun yanı sıra hür insanlar tarafından da yaralanmış hatta öldürülmüşlerdir. Bu suça karışan kimseler kadı huzurunda yargılanmışlardır.⁴³⁹ İslam ceza hukuku bakımından köleler, haddi gerektiren suçlarda genel prensip olarak hür insanlara verilen cezanın yarısı ile cezalandırılmaktaydılar. Kölelerin hür insanların sahip oldukları bazı haklara sahip olmaması yani hür insanlara kıyasla haklarının eksik olması cezaların hürlerle kıyasla eksik tahakkuk etmesine de yol açmaktadır. Bu tür cezayı azaltıcı bir düzenleme kölelik tarihinde sadece İslam hukukuna hastır. Kısası gerektiren suçlar da, kasten adam öldüren kölenin cezası yine kısastır. Bu hususta cezasını yarıya indiren bir prensip söz konusu değildir. Öldürdüğü kişinin, hür veya köle olması bunu değiştirmemektedir.⁴⁴⁰

Kölelerin karışıkları bazı katil ve yaralamalara “*diyet*” cezası verilmektedir. Diyet, İslam hukukunda adam öldürme, yaralama gibi durumlarda mağdur tarafa verilmesi istenen kan parası ya da yaralama bedelidir. Bu bedel mal veya para şeklinde ödenebilir. Adam öldürmenin cezasının kısas olduğu yukarıda belirtilmişti. Bazı durumlarda mağdur taraf kısası istememekte ve kişiyi affetmektedir. Bu durumlarda

⁴³⁸ AŞS, nr. 104, s. 61, h. 174; H 1140/ M. 1728.

⁴³⁹ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 55.

⁴⁴⁰ Hamidullah-Aydın, 240.

kıyas uygulanmaz fakat mağdur tarafa bir diyet ödenmesi istenirdi.⁴⁴¹ Ancak kölenin işlemiş olduğu suçun diyetini efendisi ödemekteydi. Efendi diyeti ödeyip ödememekte serbestti. İsterse diyeti öder ve kölesini kurtarır isterse de diyete karşılık kölesini verirdi.⁴⁴² Bu hususta Ankara sicillerine yansıyan bir davada, Yenice Mahallesi sakinlerinden Murad isimli bir şahıs, Ali ibn-i Hüseyin isimli şahıstan davacı olmuştur. Mahkeme gününden bir sene önce Ali ve “*gaib-i anil meclis*”(mahkemede bulunmayan) Köseoğlu Mahmud isimli kişinin abd-ı memlûkü Yusuf isimli bir gulâmın yumruklar ile ağzına vurduğunu, bu darp sonucu kendisinin dişinin çıktığını ve yine sol ayağının başparmağına ayakları ile tepip, başparmağını dibinden parçaladıklarını iddia ederek Ali’den davacı olmuştur. Davacı bu olay karşısında Ali’ye gereğinin yapılmasını istemiştir. Olay şahitlerce dinlenmiş ve davacının haklı olduğu anlaşılmıştır. Gereğinin yapılmasına karar verilmiştir.⁴⁴³ Davanın ikinci kısmında olayın sorumlusu Ali’den darp edilen ve dişi ve parmağı hasar gören Murad’a diyet verilmesine karar verilmiştir. Bu bedel 25 kuruş olarak belirlenmiş ve sorun bu şekilde çözüme kavuşturulmuştur.⁴⁴⁴ Görüldüğü üzere bu davada köle hür bir insan tarafında kavgaya karışmıştır. Köleye verilen herhangi ceza kayıtlara yansımamıştır. Belki de ayartılarak kavgaya karıştığı öne sürülerek diyeti sadece yanında kavgaya giriştiği kişi ödemiştir.

Efendileri kavgaya karıştığında onun yanında kavgaya katılan köleler de vardır.⁴⁴⁵ Bazı davalarda davalı ve davacının aralarında anlaşmaları sonucu davacının şikâyetinden vazgeçtiği durumlarda mevcuttur. Örneğin, es-Seyyid Mehmed ve kölesi Seyfi b. Abdullah’ın büyük bir bıçak ile kardeşine hücum ettiğini ve kardeşinin başının ve sağ uyluğunun üç yerinden ve sol uyluğunun dört yerinden ve sağ elinin başparmağını ve sol baldırının üç yerinden yaralandığını iddia eden davacı Hüseyin b. Mehmed gereğinin yapılmasını talep ederken⁴⁴⁶ ikinci kez mahkemeye başvurduğu sırada davalıdan 35 kuruş “*cerrahi bahâ*” alması karşılığında davadan çekildiğini beyan etmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴¹ Ali Bardakoğlu, Diyet, **DİA**, Cilt IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, 474.

⁴⁴² Sak, Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 48.

⁴⁴³ AŞS, nr. 101, s. 152, h. 484; H. 1138/ M. 1725.

⁴⁴⁴ AŞS, nr. 101, s. 156, h. 495; H. 1138/ M. 1725.

⁴⁴⁵ AŞS, nr. 113, s. 105, h. 214; H. 1142/ M. 1730; nr. 116, s. 160-161, h. 250; H. 1149/ M. 1736.

⁴⁴⁶ AŞS, nr. 116, s. 104, h. 48; H. 1148/ M. 1735.

⁴⁴⁷ AŞS, nr. 116, s. 104, h. 49; H. 1148/ M. 1735.

Mahkemeye yansıyan bir olay da, satın alınan bir kölenin sahiplerinden kaçması ve firar esnasında tarlasında çalışan ve kaçışına engel olmak isteyen bir kişiyi yaralamasıdır. Mahkemeye başvuran Mustafa Beşe, kendisinin gulâma mani olma ve durdurma niyetindeyken gulâm tarafından kasığında vurulduğunu iddia etmiştir. Kaçan bu gulâmın esircilere bakılmasını istemiştir. Mahkeme olayı doğrulamak için davacı Mustafa'nın üzerine keşif için iki kişiyi görevlendirmiş ve davacının kasığında kurşun izi olduğu saptanmıştır.⁴⁴⁸ Bu dava bir keşif hücceti olup köleye verilecek cezadan bahsetmemektedir.

Mahkemeye başvuran kişilerden iddialarını kanıtlayacak delil ya da şahit istenilmekteydi. Bu şahitlerin olmaması davacıyı iddiasından men ederdi. Buna bir misal olarak Ankara'da Hacı Mansur Mahallesi sakinlerinden olan Malikün veled-i Murad isimli zımminin zevcesi olan Hatun bint-i Gülis isimli kadın verilebilir. Davacı vekili Seyyide Şerife ile câriyesinin müvekkili hatunun menziline (evine) varıp onu sopa ile darp ettiklerini iddia etmektedir. Bunun üzerine davalı davacıdan iddiasını kanıtlayacak delil istemiş böyle bir kanıtın olmaması üzerine davacı iddiasından men edilmiştir.⁴⁴⁹

Kölelerin karışıkları kavgaların çoğunun sonu ölümle bitmemiştir. Sonu ölümle biten bir dava mevcuttur. Bu dava şüpheli olup sonuçsuzluğa mahkûm kalmıştır. Dava şu şekildedir, Ankara'da sakin Hasan b. Şahin isimli kişi, el-Hac Abbas b. Mustafa isimli kişiden davacı olmuştur. Olaya göre Abbas davacının kardeşi Mehmed'i ücret karşılığında hizmetkâr olarak çalıştırmaktadır. Davacı mahkeme gününden üç ay önce davalının gulâmı Ali b. Abdullah'a, Mehmed'i öldürmesini emrettiğini ve onun da bu emre uyup koyun ağılına girerek elindeki bıçakla kardeşi Mehmed'i darp ettiğini akabinde Mehmed'in bir gün sonra vefat ettiğini söyleyerek gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Davalı el-Hac Abbas cevabında davacının kardeşi Mehmed'i hizmeti için tuttuğunu fakat onun anlattığı gibi bir katil emri vermediğini söylemekte ve bu iddiasına karşılık şahit ve delil beyan etmektedir. Davacı tarafından herhangi bir delil gösterilmediği için dava sonuçsuz kalmış ve davacı Hasan iddiasından men edilmiştir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ AŞS, nr. 134, s. 239, h. 469; H. 1164/ M. 1728.

⁴⁴⁹ AŞS, nr. 134, s. 236, h. 462; H. 1164/ M. 1751.

⁴⁵⁰ AŞS, nr. 134, s. 88, h. 187; H. 1164/ M. 1751.

Ankara mahkemesine yansıyan iki köle katli mevcuttur. Ankara’da Hatunî Mahallesi sakinlerinden Uzun Ali Beşe ibn-i Mehmed isimli şahıs, Baş Ağa Mehmed Ağa ile gulâmı Çalık Ali ve hizmetkârı Ali Kocaoğlu Osman üzerlerine dava açmıştır. Olaya göre mahkeme gününden iki buçuk sene önce davacı, Mehmed isimli gulâmını bazı işleri görmesi için Beypazarı’na göndermiştir. Davacı, Çalık Ali, Ali Kocaoğlu ve Kulaksız Pehlivan isimli kişilerin yolda gulâmı Mehmed’i boğarak katlettiklerini akabinde durumdan haberdar olan Baş Ağa’nın gelerek maktulü defnettiğini iddia etmektedir. Bu sırada Baş Ağa’nın gulâmın yanında bulunun nakit 175 kuruş ve 195 kuruş kıymetli iki kısırak, bir tüfek, bir çift muştu ve bir bıçkına da el koyduğunu söylemektedir. Davacı olayı bu şekilde nakletmiş ve gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Davalı kişilerin her biri bu iddiayı inkâr etmiştir ve mahkeme davacıdan iddiasını savunacak delil talep etmiştir. Mahkeme davalıların mahalle sakinlerinden mahalledeki durumları hakkında bilgi almış, bu kişiler davalıların her birinin kendi hallerinde kimseler olduğunu söylemiştir. Mahkeme bu şekilde sonuçlanmıştır.⁴⁵¹ Akabinde Uzun Ali Beşe ibn-i Mehmed tekrar bu kişilerden davacı olmuş ve zapt ettikleri mallarını talep etmiştir.⁴⁵² Mahkemenin ne şekilde sonuçlandığı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir.

İntihar eden bir köle davasına da rastlanılmıştır. Buna göre Ankara sakinlerinden Dizdar es-Seyyid Hüseyin Ağa mahkemeye başvurarak kölesi olan Ali b. Abdullah’ın kendini asarak intihar ettiğini söyleyerek mahkemeye beyanda bulunmuştur. Bunun üzerine mahkeme tarafından keşif için kişiler gönderilmiş ve kölenin sadece boynunda iz olduğu anlaşılmıştır.⁴⁵³

F.Köle Mirası ve Miras Kalan Köle Davaları

1.Köle Mirası

Bir kölenin mülk edinebilmesi için ya azat edilmiş olması ya da müdebber köle olması gerekir. Aksi takdirde kölenin mülkü efendisi tasarrufundadır.⁴⁵⁴ Azat edilen

⁴⁵¹ AŞS, nr. 131, s. 161-162, h. 133; H. 1162/ M. 1749.

⁴⁵² AŞS, nr. 131, s. 72, h. 277; H. 1162/ M. 1749.

⁴⁵³ AŞS, nr. 134, s. 116, h. 246; H. 1164/ M. 1751.

⁴⁵⁴ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi, 59.

kölelerin efendileri ile arasındaki “*asabe-i sebebiyye*”⁴⁵⁵ bağı, vefat eden kölenin mirasından efendisine de pay düşmesini doğurmuştur.⁴⁵⁶ Bu husus bir sonraki bölümde ayrı bir başlık altında işlenecektir.

İncelenen sicillerde bir adet köle mirası davasına rastlanılmıştır. Bu davada vefat eden kölenin varisi bulunmadığı zannedilerek mallarına beyt’ül-mal emini tarafından el konulmuştur. Azatlı köle sahibinin mahkemeye başvurması ve durumu açıklaması üzerine, kölenin mirası (5 kuruş-bağ) efendisine teslim edilmiştir.⁴⁵⁷ Görüldüğü gibi vefat eden kölelerin azat edildikten sonra edindikleri mallara sicillerden ulaşmak mümkündür.

2.Miras Kalan Köle

Köleler bir yatırım aracı olarak görülmüş ve miras olarak bırakılmıştır. Sicillere yansıyan davalarda doğrudan veya dolaylı olarak kölelerin mirasa konu oldukları görülmektedir. Ankara’da Ahi Tosya Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Musli b. Yusuf isimli kişinin malları ve gulâmı vefatından sonra ailesine intikal etmiştir.⁴⁵⁸ Yine, Ankara sakinlerinden iken daha sonra vefat eden İsak veled-i Tavit Yahudi’nin mirası eşi Luna, kızı Refa ve oğlu Tavit’e intikal etmiştir. Bu miras içerisinde Hafız ve Hüseyin Reşat isimli gulâmlar da vardır.⁴⁵⁹

Bazen mirasçılar kendilerine intikal eden köle veya câriyeleri satmış ve onun bedelini aralarında pay etmişlerdir. Örneğin, Ankara’da Hacet Tepesi Mahallesi ahalisinden iken memur olduğu Tebriz seferinde vefat eden Hüseyin Beşe ibn-i es-Seyyid Recep adlı kişinin varisleri zevcesi, annesi, büyük kız kardeşi Fatma diğer, kız kardeşi Saime’dir. Kendilerine miras kalan iki res’ katır ve bir res’ câriyeyi satıp değeri olan 80 kuruşu aralarında pay etmişlerdir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Kan bağı olmasa bile azat edilen kölenin mirası üzerinde efendisinin hakkının bulunması durumu; bu bilgi için bkz; Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 83.

⁴⁵⁶ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 83.

⁴⁵⁷ AŞS, nr. 107, s. 25, h. 45; H. 1142/ M. 1729.

⁴⁵⁸ AŞS, nr. 107, s. 136, h. 297; H. 1142/ M. 1730.

⁴⁵⁹ AŞS, nr. 131, s. 148-149, h. 105; H. 1162/ M. 1749.

⁴⁶⁰ AŞS, nr. 101, s. 151, h. 477; H. 1138/ M. 1725.

Başka bir davada, Dizdar Mehmed'in vefatından sonra varislerine bir gulâm kalmıştır. Varisleri olan zevcesi, oğulları ve kızı kendilerine miras kalan gulâmı 100 kuruşa satmışlar ve gulâmın semenini ise aralarında paylaşmışlardır.⁴⁶¹

Kimi zaman müteveffanın vefatından önce varislerden birine hibe ettiği köleyi diğer mirasçıların mirasa idhal (dâhil) etmek istediği de görülmektedir. Bu durumda şahitlerin bu kölenin miras olmadığını köle sahibine hibe edildiğini doğrulaması ile diğer mirasçılar köle üzerindeki haklardan men edilirdi.⁴⁶²

G.Diğer Davalar

Yukarıda bahsedilen davaların dışında sicillere yansıyan başka davalarda vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1.Hibe Edilen Köleler

Sözcükte “karşılıksız vermek, bağışlamak” anlamına gelen hibe hukuk dilinde, özel borç ilişkileri grubunda yer alan bir akdin adıdır.⁴⁶³ Köleler eşya gibi telakki edildikleri için hibe olarak da verilmiştir. Kimi zaman hibe olarak verilen köleler mahkeme huzurunda tescillenmiştir.⁴⁶⁴ Bunun sebebi ileri ki süreçte hibe edilen kölenin üzerinde başka kişilerin hak iddia etmemesi için olabilir. Ankara şer'iyeye sicillerine yansıyan hibe davaları doğrudan hibe davaları değildir. Yani daha önceden biri tarafından hibe edilen köle üzerinde, mirasçıların hak iddia etmesi ile ilgili davalardır. Bu davalarda kölenin hibe edildiğini kabul etmeyen ya da gerçekten bilmeyen ve üzerinde hakları olduğunu iddia eden kişiler mevcuttur. Ankara sicillerine yansıyan hibeler babadan oğuluna⁴⁶⁵ veya kızına⁴⁶⁶, kadının kocasına⁴⁶⁷ veya akraba arasında⁴⁶⁸ yapılmıştır. Asılsız hibe iddialarında bulunup köle üzerinde hak elde etmek isteyen mirasçılar da vardır. Örneğin, Ankara'da Buryâcı Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden es-Seyyid Latif Çelebi isimli kişinin mirası

⁴⁶¹ AŞS, nr. 104, s. 128, h. 346; H. 1141/ M. 1728.

⁴⁶² AŞS, nr. 116, s. 167, h. 273; H. 1149/ M. 1736; nr. 134, s. 21-23, h. 47; H. 1164/ M. 1750.

⁴⁶³ Ali Bardakoğlu, Hibe, **DİA**, Cilt XVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, 421.

⁴⁶⁴ Sak, Şer'iyeye Sicillerin Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 26-27.

⁴⁶⁵ AŞS, nr. 119, s. 2-3, h. 5; H. 1151/ M. 1738.

⁴⁶⁶ AŞS, nr. 116, s. 167, h. 273; H. 1149/ M. 1736.

⁴⁶⁷ AŞS, nr. 110, s. 103, h. 230; H. 1144/ M. 1732.

⁴⁶⁸ AŞS, nr. 134, s. 240-241, h. 477; H. 1164/ M. 1751.

karısına, oğulları ve kızına intikal etmiştir. Vefat eden kişinin kızı Rabia vekili Mehmed Ağa aracılığı ile kardeşlerinin üzerine dava açmıştır. İddiasına göre babasının vefatından önce mahkeme gününden iki ay evvel orta boylu, ela gözlü, açık kaşlı, Acem asıllı, Müslüman Gence bint-i Abdullah isimli câriyeyi kendisine hibe ettiğini fakat kardeşlerinin bu câriyeyi mirasa dâhil etmek istediklerini beyan ederek bu istekten men edilmelerini talep etmektedir. Bunun üzerine şahitlerin Rabia lehine şahitlikte bulunmaları ve iddiayı doğrulamaları üzerine kardeşleri bu isteklerinden men edilmiştir.⁴⁶⁹

Vefat eden efendisi tarafından azat edildiğini iddia ederek hürriyet-i ispat davası açan fakat aslında davacıya vefat eden kişi tarafından hibe edilmiş olan köleler de vardır.⁴⁷⁰ Bunun yanı sıra kendisine hibe edilen kölesini azat eden efendilere de rastlanılmaktadır.⁴⁷¹

Başka bir davada, Ankara sakinlerinden Hatice bint-i Mustafa mahkemeye başvurarak kocası Mehmed Beşe ibn-i Ahmed Halife üzerine dava açmıştır. Buna göre kocasının kendisinden izinsiz orta boylu, çatık kaşlı, sarı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman câriye-yi memlûkesi ile karı-koca münasebeti yaşadığını ve câriyesini hamile bıraktığını söyleyerek gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine eşi Mehmed Beşe cevabında câriye ile karı-koca münasebeti yaşadığını ve onu hamile bıraktığını kabul etmekte, fakat bu câriyeyi mahkeme gününden iki sene önce eşi Hatice'nin kendisine hibe olarak verdiğini iddia etmektedir. Şahitlerin davalı Mehmed Beşe lehine şahitlik etmeleri ile câriyenin, eşi Hatice tarafından kocasına hibe edildiği anlaşılmıştır.⁴⁷² Dolaylı olarak düşünüldüğünde bu dava sadece hibe edilen bir câriye davası değildir. Mevzu câriyelerin Ankara aileleri içerisindeki aile yapılarına da etkisidir. Davaya bakıldığında câriyenin hamile kalması aile içerisindeki asıl kadının belki de kıskançlığı, câriyenin evlilik bağlarını olumsuz etkilediği de düşünülebilir.

⁴⁶⁹ AŞS, nr. 116, s. 167, h. 273; H. 1149/ M. 1736.

⁴⁷⁰ AŞS, nr. 101, s. 22, h. 76; H. 1137/ M. 1724.

⁴⁷¹ AŞS, nr. 101, s. 48, h. 160; H. 1137/ M. 1724.

⁴⁷² AŞS, nr. 110, s. 103, h. 230; H. 1144/ M. 1732.

2.Mihr Olarak Verilen Köleler

Sözlükte “ücret” manasına gelen mihr, nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya maldır. Mihrin tamamı nikâh anında ödenirse buna “*mihr-i muaccel*”, tamamının veya bir kısmının ödenmesi daha sonraya bırakılırsa buna “*mihr-i müeccel*” denir.⁴⁷³ Mal durumunda olan ve mala gereken formalitelerin uygulandığı köleler de evlilik sonucu mihr olarak bırakılmıştır. Sicillere yansıyan iki mihr davası olup bunların ikisi de mihr-i müeccel şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin, Ankara’da Baklacı Mahallesi sakinlerinden es-Seyyid Ahmed Halife b. es-Seyyid Salih Efendi, mahkeme huzurunda zevcesi Halime bint-i Ahmed nam hatuna bir vekil aracılığı ile orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, Rus asıllı, Müslüman Gülbeyaz bint-i Abdullah adlı câriyesini yirmi sene önce karısı ile evlendikleri zaman mihr-i müeccel olarak vermiştir. Şimdi de mahkeme huzurunda câriye üzerinde alaka ve müdahalesi olmadığını dile getirerek câriyeyi mihr olarak verdiğini tescillemiştir.⁴⁷⁴

Yine Ankara’da Öksüzce Mahallesi sakinlerinden Salı bint-i Saadet isimli hatunun zevci olan el-Hac Hüseyin Beşe ibn-i Ali isimli şahıs, uzun ve sarı olan kölesini mihr-i müeccel olarak zevcesi Salı’ya vermiştir.⁴⁷⁵

3.Kölenin Kendi Mülkü Olduğuna İspatı

Üzerinde anlaşmazlık yaşanan kölenin, hakkının kendisinde olduğunu yani asıl sahibi olduğunu kanıtlayarak köle üzerindeki haklarını tescilleyen kişiler de vardı. Davalar ya kölenin asıl sahibi⁴⁷⁶ ya da köle üzerinde hak iddia eden kişiler tarafından açılmıştır. Kölenin asıl sahibinin, onun kendisine ait olduğunu kanıtlaması için iki şahide ihtiyacı vardır. Bu anlaşmazlıklar çoğunlukla mirasçılar arasında zuhur etmektedir. Köle efendisinin şahsi olarak satın aldığı⁴⁷⁷ veya kendisine hibe⁴⁷⁸ olarak verilen köle diğer mirasçılar tarafından müşterek algılanabilir. Bunun çözümü mahkeme huzurunda şahitlerle bu hususun kanıtlanmasıdır. Bu muameleden sonra

⁴⁷³ M. Akif Aydın, Mehr, **DiA**, Cilt XXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 389.

⁴⁷⁴ **AŞS**, nr. 101, s. 21, h. 72; H. 1137/ M. 1724.

⁴⁷⁵ **AŞS**, nr. 107, s. 101, h. 228; H. 1142/ M. 1730.

⁴⁷⁶ **AŞS**, nr. 119, s. 17, h. 51; H. 1151/ M. 1738.

⁴⁷⁷ **AŞS**, nr. 110, s. 111, h. 242; H. 1144/ M. 1732; nr. 116, s. 139-140, h. 178; H. 1148/ M. 1736.

⁴⁷⁸ **AŞS**, nr. 134, s. 21-23, h. 47; H. 1164/ M. 1750; nr. 116, s. 167, h. 273; H. 1149/ M. 1736.

köle asıl sahibinin tasarrufuna geçiyor ve kimse üzerinde hak iddia edemiyordu.⁴⁷⁹ Daha sonra durumun anlaşılması ve kölenin müşterek olmadığı üzerinde uzlaşılması akabinde tekrar mahkemeye başvurup davadan çekildiklerini beyan edenler de mevcuttu.⁴⁸⁰ Yine bir davada borca karşılık hizmet etmesi için ödünç verilen akabinde hizmet ettiği kişi ölünce miras olarak algılanan ve mirasçılara kalan sonrasında asıl sahibinin durumu açıklaması ve kanıtlanması ile geri teslim edilen köleler de mevcuttur.⁴⁸¹ Diğer bir davada mirasçılardan Alime isimli bir kadın mahkemeye başvurarak kendi payını kardeşine sattığını beyan etmiştir. Ayrıca davada geçen iki kölenin kardeşi Mehmed'in kendi malıyla aldığını da dile getirmiştir.⁴⁸² Bu beyan daha sonra çıkabilecek bir sorunu önlemek mahiyetinde olabilir.

4.Köle ve Cârîyelerin Evlenme ve Boşanma Meseleleri

Köle ve cariyelerin evlenme ve boşanma hakları vardır. Ele alınan sicillerde doğrudan cârîye nikâhı ile ilgili davalara ulaşılmamıştır. Fakat yaşanan sorunların mahkemeye yansması ile dolaylı olarak cârîyeler ile yapılan evlilik konusunda bilgilere ulaşılmaktadır. Köle ve cârîyeler birbirleri ile evlenmiş ya da sahipleri tarafından evlendirilmişlerdir.⁴⁸³ Kaçarak evlenen köle ve cârîyeler de vardır.⁴⁸⁴ Azat ettikten sonra sahibinin kendisine nikâhladığını, sahibinin ölmesi ile ailesi tarafından cârîye muamelesi gördüğünü iddia ederek hürriyet-i ispat davası açan, ayrıca kendi hissesine düşen mirası ve 20 kuruş alacağı olan mihrini talep eden cârîyeler de mevcuttur.⁴⁸⁵

İstemediği bir evliliği yapmak istemeyen cârîyeler de vardır. Örneğin, Aslen Aydınlı olup Ankara'da Kederzâde Hanı'nda misafir sakin bulunan el-Hac Mehmed b. el-Hac Mustafa isimli kişi, uzun boylu, açık kaşlı, sarı, ela gözlü, "*Rafiziyyet'ül-asl*", Müslüman Hanım bint-i Abdullah isimli kişinin üzerine dava açmıştır. Buna göre bu kişinin cârîyesi olduğunu mahkeme gününden üç buçuk ay önce nefsinin kendisine

⁴⁷⁹ AŞS, nr. 119, s. 17, h. 51; H. 1151/ M. 1738.

⁴⁸⁰ AŞS, nr. 104, s. 98, h. 271; H. 1141/ M. 1728.

⁴⁸¹ AŞS, nr. 107, s. 34, h. 67; H. 1142/ M. 1729.

⁴⁸² AŞS, nr. 110, s. 62, h. 144; H. 1144/ M. 1731.

⁴⁸³ AŞS, nr. 134, s. 111, h. 235; H. 1164/ M. 1751.

⁴⁸⁴ AŞS, nr. 119, s. 15, h. 43; H. 1151/ M. 1738.

⁴⁸⁵ AŞS, nr. 116, s. 168, h. 277; H. 1149/ M. 1736.

nikâhlamak üzere bu câriyeyi azat ettiğini fakat câriyenin hala kendisi ile nikâhtan imtina ettiğini söyleyerek gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Câriye cevabında nikâh yapmak istemediğini söylemiş bunun üzerine azat etme bedeli olarak 100 kuruş efendisine ödemesine karar verilmiştir.⁴⁸⁶

Ankara şer'iyeye sicillerine yansıyan bir dava da şu şekildedir: Ankara'da Yusuf Habbaz Mahallesi sakinlerinden Emine bint-i Abdulgani isimli bir kadın, kocasını vekil olarak görevlendirmiştir. Buna göre orta boylu, açık kaşlı, Acem asıllı, Müslüman Hatice bint-i Abdullah isimli câriyesini azat etmeden oğlu ile evlendirdiğini ve daha sonra câriye ile oğlu arasındaki evliliğin boşanma ile sonuçlandığını söylemektedir. Bu câriyenin satılmasına izin verilmesini mahkemeden talep etmektedir. Mahkemenin câriye ve davacı Emine bint-inin oğlundan bekâr oldukları ve aralarındaki ilişkinin başka bir evliliğe mani olmadığını teyit etmesi ile câriyenin satışına izin verilmiştir.⁴⁸⁷

5. Tecavüz veya Saldırıya Uğrayan Câriyeler

Köle sahiplerinin evlerine girerek câriyelerine saldıran veya tecavüz eden kişiler de mevcuttur. Mesela, Ankara sakinlerinden Ali Beşe el-Hac Hasan isimli kişi, Hamza Beşe ibn-i İbrahim isimli kişiden davacı olmuştur. Davacı, Hamza Beşe'nin evine gelip câriyesinin bulunduğu yere girdiğini söyleyerek, "*Şehbaz nam bikr câriyemi cebren vaty ve bikrin izale sual olunsun takrir-i tahrir ve keyfiyet-i ahvali hısnı mezbur ahalisinden ba'del istifar-ı mucib-i şer'iyeye icra olunmak matlubumdur*" şeklinde şikâyetini belirtmiştir. Bunun üzerine Hamza isimli kişinin mahalle sakinleri de Hamza'nın kendi halinde biri olmadığını mahallenin huzurunu bozduğunu söylemiştir. İsmi geçen bu hatuna iftira attığını bundan başka beş sene önce el-Hac Mahmud'un evine girip bir koyun çaldığını ve mahkemece yazılan yazı varakasına uymadığını dile getirmişlerdir. Hatta daha sonra yine Mustafa Ağa'nın mahkeme gününden bir gün önce kendisini mahkemeye davet etmesini kabul etmeyip altı hür ile dizdarın üzerine hücum ettiğini söylemiş ve şikâyetçi olmuşlardır. Mahallenin

⁴⁸⁶ AŞS, nr. 113, s. 89, h. 181; H. 1146/ M. 1734.

⁴⁸⁷ AŞS, nr. 110, s. 131, h. 294; H. 1144/ M. 1732.

düzenini bozduğu anlaşılan Hamza mahkeme kararınca oturmuş olduğu mahalleden atılmıştır.⁴⁸⁸

Yine câriyeye saldıran akabinde câriye efendisinin, câriyenin feryatlarını duyarak onu saldırganın elinden kurtardığı vakaya da rastlanılmaktadır. Örneğin, Ankara'da İbn Gökçe Mahallesi sakinlerinden es-Seyyid Ahmed Çelebi ibn-i el-Hac Osman isimli şahıs aynı mahalleden Ahmed b. Satılmış isimli genç bir kişiden davacı olmuştur. Olaya göre mahkemeden önceki gece, davacı komşularıyla birlikte otururken Ahmed isimli genç, davacının evine gidip ahırına gizlenmiş ve o sırada hayvanlara saman vermek için giren bekâr câriyesi Fatma'ya saldırmıştır. Câriyenin feryatlarını duyan davacı ahıra girmiş ve o sırada Ahmed'i görmüştür. Bu olay üzerine mahkemeye başvurup gereğinin yapılmasını talep etmektedir. Es-Seyyid Mehmed Çelebi ve es-Seyyid Mehmed ve Ali b. Mustafa isimli kişiler de bu olaya şahit olduklarını söylemiştir. Mahkeme davalı Ahmed'in dinlenmesine karar vermiştir.⁴⁸⁹

Câriyeye saldırarak zorla parasına el koyan kişiler de sicillere yansımıştır. Ankara'da Kul Derviş Mahallesi sakinlerinden Abdulgaffar Beşe ibn-i Osman mahkeme huzurunda İsmail b. Mehmed'e bir beyanda bulunmaktadır. Buna göre üç ay önce İsmail b. Mehmed'in evine gelip Ümmü Gülsüm isimli câriyesine kasten taarruz edip zorla 40 kuruşunu aldığını iddia ederek İsmail'den davacı olmuştur. Daha sonra ikisi arasında bir anlaşmaya varılmış ve davacı davadan çekilmiştir.⁴⁹⁰

6.Emaneten Bırakılan Köleler

Köle ve câriyelerin sahipleri bir yere gittiklerinde veya ülke, şehir dışında bulduklarında bazı kişilere kölelerini evine ulaştırmak için emaneten bırakmışlardır. Bırakılan bu köleler bazen bir kişinin zaptında tutulmuş veya emanet olarak verildikleri kişi tasarrufunda iken vefat etmişlerdir. Bazen de köleyi emanet bıraktıkları emanetçiler vefat etmiştir. Bu olaylar üzerine köle sahipleri kölelerini almak için mahkemeye başvurmuştur. Ankara şer'iyeye sicillerine yansıyan davalar şu şekildedir:

⁴⁸⁸ AŞS, nr. 107, s. 42, h. 89; H. 1142/ M. 1729.

⁴⁸⁹ AŞS, nr. 116, s. 126-127, h. 135; H. 1148/ M. 1737.

⁴⁹⁰ AŞS, nr. 107, s. 14, h. 28; H. 1142/ M. 1729.

Ankara’da Kul Derviş Mahallesi sakinlerinden Ali Beşe ibn-i Aslan isimli şahıs, Hamedan seferi dönüşünde vefat eden Ömer b. Abdullah’ın oğlu Ali Beşe b. Ömer üzerine dava açmıştır. Olaya göre davalının babasına, evine ulaştırmak üzere bir gulâm ve bazı eşyalarını emaneten verdiğini, vefat eden Ömer’in köleyi 80 kuruşa Musul’da sattığını, daha sonra yol üzerinde vefat ettiğini eşyalarının ve kölesinin değeri olan 80 kuruşun hala kendisine ulaşmadığını söyleyerek bunları talep etmektedir. Şahitler de davacı lehine şahitlik etmiş ve olay doğrulanmıştır.⁴⁹¹ Dava akabinde sorun tam olarak çözülememiş olacak ki davacı Ali Beşe tekrar mahkemeye başvurmuş ve es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i es-Seyyid Ahmed üzerine dava açmış ve kölenin bedelinin hala tarafına verilmediğini söylemiştir. Davacı olduğu bu kişi Osman b. Ömer’in kefilidir. Osman b. Ömer mahkemede bulunmadığı için kölenin bedeli, kefil es-Seyyid Mustafa’dan alınmıştır. Bu bedel 100 kuruşluk kahve alınması ile ödenmiş ve dava sonuçlanmıştır.⁴⁹²

Başka bir davada ise Ankara’da Hacı İvaz Mahallesi sakinlerinden Ali Çelebi ibn-i Hekim Hüseyin isimli kişi mahkemeye başvurmuştur. Aynı anneden olan kardeşi Ahmed Çelebi’ye mahkeme gününden dört sene önce Tokat’tan getirmesi üzere emanet 263 kuruş değerinde mülkü olan iki Acem gulâm ve kap-kacak eşyası verdiğini fakat bunların hiçbirinin tarafına verilmediğini söylemiştir. Akabinde kardeşini mahkeme edeceğini söylemesi üzerine kardeşi bir takım eşya teslim etmiştir. Fakat bu eşyaların içinde yer alan iki gulâmı teslim etmemiş ve mahkeme gününden önce öldüklerini söylemiştir. Daha sonra kardeşler aralarında anlaşmıştır.⁴⁹³

Kimi zaman köleler emanet olarak birine bırakılmış, fakat emanetçi köleyi bırakıp kayıplara karışmıştır. Daha sonra bu köle başkasının eline geçmiştir. Köleyi zapt eden kişi köleyi satın aldığını iddia etmektedir. Kölenin asıl sahibi durumu izah etmiş ve köleyi zapt eden kişiden satın aldığına dair delil istemiştir. Bu delilin olmaması durumunda köle asıl sahibine teslim edilmiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ AŞS, nr. 104, s. 28, h. 86; H. 1140/ H. 1738.

⁴⁹² AŞS, nr. 104, s. 42, h. 120; H. 1140/ M. 1728.

⁴⁹³ AŞS, nr. 107, s. 95, h. 215; H. 1142/ M. 1730.

⁴⁹⁴ AŞS, nr. 113, s. 62-63, h. 124; H. 1146/ M. 1734.

Kölesini emanet olarak bırakıp onu satmasını ve üzerinden pay almasını söyleyen köle sahipleri de vardır. Ankara'da Ahi Hacı Murad Mahallesi sakinlerinden el-Hac Ömer Beşe ibn-i Hasan Efendi, câriyesi Haticeyi mahkeme gününden bir ay önce esirci taifesinden olan Ankara'da Emin Efendi Hanı'nda ticaret sakin iken daha sonra firar eden mekânı ve hayatı ve memati malum olmayan Serdengeçti Ağası Ahmed Ağa'ya bırakıştır. Câriyenin odasında emanet durmasını ve müşteri çıkarsa 140 kuruşa satmasını ayrıca kendisi içinde 10 kuruş pay almasını söylemiştir. Ahmed Ağa ortadan kaybolduktan sonra câriye, zabıt-ı ser askeri tarafından Ahmed Ağa'nın odasında bulunmuştur. Davacı bu câriyenin kendisine tekrardan teslim edilmesini talep etmiştir. Zabt-ı seraskeri cevabında bu câriyeyi zapt ettiklerini lakin davacının mülkü olduğunu bilmediklerini beyan etmiştir. Bunun üzerine şahitler doğrultusunda Acem asıllı Hatice bint-i Abdullah'ın davacının câriyesi olduğu ve emaneten Ahmed Ağa'ya bıraktığı anlaşılmış ve câriye davacı Ömer Beşe'ye teslim edilmiştir.⁴⁹⁵

7.Mahkemede Vekillik Yapan Köleler

Ankara şer'iyeye sicillerinde yer alan iki davada dolaylı olarak Yusuf isimli bir gulâmın sahibinin karısına mahkemede vekillik yaptığı öğrenilmektedir. Bu davada vefat eden el-Hac Recep b. Abdulkadir isimli kişinin mirası ailesine intikal etmiştir. Bu kişinin davalıdan alacağı olduğu beyan edilerek verilmesi istenilmiştir. Davalı Ömer Beşe cevabında el-Hac Recep'in kendisinden sabun bahasından zimmetinde 180 kuruş alacağı olduğunu söylemektedir. Bu meblağın 150 kuruşunu hayatta iken el-Hac Recep'e teslim ettiğini, vefatından sonra ise varisi olan Hatice'in vekili, vefat eden Recep'in gulâmı, Yusuf'un kendisine 60 kuruş için dava açıldığını, bunun üzerine aralarında anlaşılıp 50 kuruşu köleye teslim ettiğini beyan etmiştir. Şahitlerin davalı lehine şahitlik etmeleri ile dava sonuçlanmıştır.⁴⁹⁶ Bu davadan anlaşıldığı üzere köleler mahkemede vekil olarak bulunabilmektedir.

⁴⁹⁵ AŞS, nr. 113, s. 14, h. 31; H. 1146/ M. 1733.

⁴⁹⁶ AŞS, nr. 104, s. 92, h. 255; H. 1140/ M. 1728; nr. 104, s. 127, h. 343; H. 1140/ M. 1728.

8. Alıkonulan (zapt edilen) Köleler

Bazı davalarda köle sahipleri mahkemeye başvurmakta ve davacı olduğu şahısların kölelerini alıkoyduğunu iddia etmekteydiler.⁴⁹⁷ Bazen bu iddiaları asılsız da olabilmekteydi. Örneğin, Ankara'da Hacı Arif Mahallesi sakinlerinden Ayşe bint-i Abdulkerim isimli hatun, es-Seyyid Hasan Çelebi ibn-i Recep isimli kişiden davacı olmuştur. Olaya göre es-Seyyid Hasan Çelebi'nin mahkeme gününden üç sene önce davacı Ayşe'nin evini basıp 200 kuruş kıymetinde olan Acem asıllı Müslüman Minuse bint-i Abdullah isimli bekâr câriyesine fuzulen el koyduğunu söyleyerek bu câriyenin kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Hasan Çelebi cevabında Ayşe isimli hatunun bu câriyeyi kendisine 110 kuruş karşılığında sattığını söylemiştir. Şahitler de davalıyı doğrulamış ve dava böylece sonuçlanmıştır.⁴⁹⁸

Emanet olarak⁴⁹⁹ ya da hizmet⁵⁰⁰ için geçici süreliğine verilen kölelerin de alıkonulduğu bilinmektedir. Ayrıca köleler mirasçılar tarafından da alıkonulmaktadır.⁵⁰¹ Köle sahibi, kölesini alıkoyduğunu iddia eden kişi üzerine dava açtığı takdirde bunu kanıtlamak ile mükelleftir. Aksi durumda davadan men edilir. Örneğin, Ankara'da Hacı Arif Mahallesi sakinlerinden Ayşe Hatun vekili aracılığı ile mahkemeye başvurarak Mehmed Beşe ibn-i Mahmud isimli kişiden davacı olmuştur. İddiasına göre mahkeme gününden altı ay önce Mehmed Beşe davacının eşinden 170 kuruş kıymetli Acem asıllı Müslüman bir câriye ve iki bohça eşyayı (150 kuruş kıymetli) gasp etmiştir. Bu kişinin başka birinin câriyesini de gasp ettiği bilinmekle birlikte mahalle sakinleri onun için bu davranışının meşhur olduğunu söylenmektedir. Davacı gasp ettiği câriye ve eşyaların tarafına iadesini talep etmektedir. Mahalle sakinleri, bu kişinin köle zapt etmesini adet edindiğini söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme davacı vekilinden şahit istemiş, böyle bir şahitten aciz olması neticesinde davadan men edilmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁷ AŞS, nr. 134, s. 100, h. 209; H. 1164/ M. 1751; nr. 101, s. 40, h. 133; H. 1137/ M. 1724; nr. 113, s. 62-63, h. 124; H. 1146/ M. 1739.

⁴⁹⁸ AŞS, nr. 116, s. 172, h. 292; H. 1149/ M. 1736.

⁴⁹⁹ AŞS, nr. 113, s. 62-63, h. 124; H. 1146/ M. 1734.

⁵⁰⁰ AŞS, nr. 107, s. 34, h. 67; H. 1142/ M. 1729.

⁵⁰¹ AŞS, nr. 116, s. 139-140, h. 178; H. 1148/ M. 1736.

⁵⁰² AŞS, nr. 113, s. 20-21, h. 43; H. 1146/ M. 1733.

9.Köle Olduğunu Beyan Eden Köleler

Köle sahipleri mahkemeye başvurarak kölelerine etraftan kimselerin “*hürdür*” şeklindeki söylentilerine karşı köle olduğunu tescillemek istemişlerdir. Bunu yapmasının amacı ileride kölenin hürriyet-i ispat davası açıp bu söylentilere inanan iki kişiyi şahit olarak göstermesi ihtimali olabilir. Ankara şer’iyye sicillerine yansıyan bu davalar şu şekildedir:

Ankara’da Öksüzce Mahallesi sakinlerinden Merveti Bey b. Mustafa isimli kişi mahkemeye başvurarak abd-ı memlûkü olan Kolo b. Mehmed adlı gulâmının “*ashab-ı arrâsdan ba’zı kimesneler hür’ül-asıldır deyü tahrik sadedinde olmuşlardır*” der ve bunu mahkeme huzuruna bildirir. Mahkeme bir de olayı kölenin ağzından dinlemek ister. Bunun üzerine köle cevabında “*ben semen-i asl Revan kalesinden olub kaleye mezbure-yi hin-i muhasara da mezbur Merveti Bey esir eyledi hala ben mezbur Merveti Bey’in abd-ı memlûku ve gulâmıyım...*” demiş ve köle sahibi mahkemede olayı kanıtlayarak söylentilerden bertaraf olmuştur.⁵⁰³

Ankara’da Balıkhisar karye ahalisinden Ali b. Halil isimli kişi mahkemeye başvurarak bir konuya açıklık getirmek istemiştir. İddiasına göre etraftan bazı kişilerin kendisine gulâmını azat etmişsin şeklinde söylentilerde bulduklarını fakat böyle bir şeyin olmadığını söylemiştir. Bu iddiasını gulâmı Sahibullah tarafından da tescil ettirmiştir. Böylece köle efendisi, ileride çıkabilecek herhangi bir sorunu önlemiştir.⁵⁰⁴

10.Mahalleden Atılan Cârîye

Ankara’da Emre Gülü Mahallesi’nden Kezban bint-i Mevlüd isimli kadın vekili olan kocası es-Seyyid Ali Çelebi ibn-i İsmail vasıtası ile mahkemeye başvurarak aynı mahallede sakin Şehribanu bint-i Abdullah isimli cârîyeden (sahibi Molla Abdullah b. Mehmed isimli kişidir) davacı olmuştur. Davacı, Şehribanu’nun mahkeme gününden iki gün önce müvekkilesi Kezban’a küfürler ettiğini (kahbe ve fahişe vs.) ileri sürerek Şehribanu’nun mahalleden atılmasını talep etmektedir. Buna göre es-Seyyid Mehmed Çelebi ibn-i Ali ve Hasan b. Mustafa isimli kişiler davacı lehine

⁵⁰³ AŞS, nr. 101, s. 89, h. 295; H. 1137/ M. 1725.

⁵⁰⁴ AŞS, nr. 134, s. 107-108, h. 225; H. 1164/ M. 1751.

şahitlik etmiştir. Mahkeme Şehribanu'nun oturduğu mahalle sakinlerinden Ali Beşe ibn-i Musa, Memiş Ağa ibn-i Ali ve Talip Beşe ibn-i Mustafa ve Molla Ali b. Abdullah ve es-Seyyid Çavuş ibn-i es-Seyyid Ali ve Hasan b. Mustafa isimli kişileri de dinlemiştir. Bu kişiler, davalı Şehribanu'nun kendi halinde biri olmadığı ve mahalleden atılmasının uygun olduğunu söylemişlerdir. Mahkeme kararına göre de câriyenin mahalle dışında bir yere yerleştirilmesine karar verilmiştir.⁵⁰⁵ Görüldüğü üzere mahallenin huzurunu bozduğu için mahalleden çıkarılan câriyelere rastlanılmaktadır. Bu karar için sadece davacı ve şahitleri değil mahalle ahalisi de müdahil olmuş ve bu şekilde karar alınmıştır. Davacı vekilinin “*es-Seyyid*” olması, mahalle ahalisi içerisinde sorgulanan kişilerin “*es-Seyyid*⁵⁰⁶” ve “*molla*⁵⁰⁷” gibi sözüne itibar edilen kişiler olması iddiaları doğrular niteliktedir.

11.İstihdam Hakkını Yerine Getirmeyen Gulâm

Ankara sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Dizdar Mahmud b. Mehmed Ağa isimli kişinin varisleri zevceleri Şerife Rabia ve Şerife Ayşe ve oğulları es-Seyyid Ahmed ve Ali es-Seyyid Hüseyin Ağa'dır. Es-seyyid Hüseyin babasının Acem asıllı Müslüman kölesi Ali b. Abdullah üzerine dava açmıştır. İddiasına göre babasının kölesi olan Ali'nin kendilerine karşı istihdam hakkını yerine getirmediğini, köle gibi hareket etmediğini söyleyerek davacı olmuştur. Gulâm cevabından sahibinin kendisini “*tedbîr-i mutlak*” ile “*müdebber*” eylediğini ileri sürmüş ve bu davranışlarının bundan dolayı olduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine iki taraftan da delil veya şahit getirmesi istenilmiştir.⁵⁰⁸

12.Zina Dedikodusuna İsmi Karışan Köle

Ankara sakinlerinden İbrahim Beşe ibn-i Ebubekir isimli kişi, es-Seyyid Süleyman b. Hasan isimli kişiden davacı olmuştur. Dava sebebi es-Seyyid Süleyman'ın mahkeme gününden on gün önce davacının zevcesi ile kölesi Süleyman hakkında zina yaparlar diye dedikodu yapması ve bunu bazı kişilere yaymasıdır. Bunun üzerine

⁵⁰⁵ AŞS, nr. 128, s. 49, h. 102; H. 1159/ M. 1746.

⁵⁰⁶ 1. Efendi, bey, ağa; ileri gelen, baş, başkan. 2. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan olan kimse. Develioğlu, 1106.

⁵⁰⁷ (eskiden) 1. Büyük kadı, büyük âlim. (sonradan) 2. Medrese Talebesi. Develioğlu, 762.

⁵⁰⁸ AŞS, nr. 134, s. 115-116, h. 245; H. 1164/ M. 1751.

mahkemeden gereğinin yapılması istenilmektedir. Bu hususta şahitler davacı lehine şahitlik etmişlerdir. Mahkeme gereğinin yapılmasına karar vermiştir.⁵⁰⁹

13.Köleler ve Nafaka

Kölenin bakım yükümlülüğü efendisine aittir. Bu yüzden kölelerin ihtiyaçlarını karşılamaları için efendileri tarafından bir miktar nafaka verilmektedir. Kölelerin nafakası onun iâşe, giyim, mesken, sağlık ve her türlü temizlik masraflarını kapsamaktadır. Verilen nafaka kölenin ihtiyacını karşılayacak miktarda olmalıdır.⁵¹⁰ Köle efendisi kölelerini bazen birilerine bırakıyor, akabinde ortadan kayboluyor ya da vefat edebiliyordu. Bu durumlarda köleye bakan ve ihtiyaçlarını karşılayan kişiler mahkemeye başvurarak nafaka talep ediyordu.

Ankara'da Kederzâde Hanı'nda bulunan es-Seyyid Osman Çelebi ibn-i es-Seyyid Abdüllatif isimli kişi, mahkemeye Tosya kazası ahalisinden olup bu handa misafir olarak kalan İbrahim Beşe ibn-i Ali isimli kişinin hana iki Acem asıllı gulâmını bıraktığını ve akabinde ortadan kaybolduğunu mahkemeye beyan etmektedir. Bunun üzerine gulâmların, sahibi buluncaya kadar davacıda kalmasına ve bulununca onların bakımını üstlenen Osman Çelebi'ye 28 akçe nafaka vermesi mahkemece kararlaştırılmıştır.⁵¹¹

Başka bir davada ise Ankara'da Erzurum Mahallesi sakinlerinden olup daha sonra vefat eden Molla Hüseyin b. Mehmed isimli kişinin mirası ailesine intikal etmiştir. Şemseddin Mahallesi sakinlerinden bir kadın kocası Mustafa'yı vekil olarak görevlendirmiş ve vefat eden kişinin kölesi olan orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman Ahmed b Abdullah'a baktıklarını bu gulâmın mirasçılara intikal ettiğini mirasçılardan kendilerinin 42 kuruş nafaka alacaklarının olduğunu beyan etmişlerdir. Daha sonra bu 42 kuruş mirasçılar tarafından ödenmiştir.⁵¹²

⁵⁰⁹ AŞS, nr. 134, s. 36, h. 80; H. 1164/ M. 1751.

⁵¹⁰ Celal Erbay, Nafaka, **DİA**, Cilt XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 284.

⁵¹¹ AŞS, nr. 110, s. 150, h. 342; H. 1145/ M. 1732.

⁵¹² AŞS, nr. 119, s. 14, h. 39; H. 1151 / M. 1738.

14.Mülk Edinmiş Köleler

Bir kölenin mülk edinmiş olabilmesi için ya azat edilmiş olması ya da müdebber köle olması gerekirdi. Aksi takdirde kölenin mülkü daha öncede belirtildiği üzere efendisinin tasarrufundaydı.⁵¹³ Davalardan edinilen bilgilere göre kölelere azat edildikten sonra sahipleri tarafından hibe yolu⁵¹⁴ ile menkul-gayrimenkul bazı mallar verilmiştir. Köleler bu mülkleri diledikleri zaman satmışlar veya sahiplerinden mülk satın almışlardır. Mahkemeye yansıyan bir davada, kölenin vefat eden efendisinin kız kardeşi, Yusuf b. Abdullah isimli gulâmdan davacı olmuştur. Kendisinin köle efendisinin varisi olduğunu ona ait olan ev ve bağın gulâm Yusuf tarafından zabt edildiğini iddia etmektedir. Yusuf cevabında zikredilen evi vefat eden kişiden vefatından altı ay önce 60 kuruşa satın aldığını, diğer bağ ile vefat eden kişinin alakası olmadığını dile getirmiştir. Bunun üzerine şahitler Yusuf lehine olayı doğrulamış ve dava sonuçlanmıştır.⁵¹⁵

Başka bir davada, Ankara'da Hacı Tufan Mahallesi sakinlerinden Mehmed b. Abdullah isimli azatlı köle, Mustafa Beşe ibn-i Murad isimli kişiye bir vekil vasıtası ile köle iken sahibinin kendisine vefatından dört ay önce hibe ettiği “*iki bab tahtani oda ve bir bab hayati müştemil menzil-i hissesini*” 100 kuruşa Mustafa Beşe'ye satmıştır.⁵¹⁶

⁵¹³ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 59.

⁵¹⁴ AŞS, nr. 134, s. 111, h. 235; H. 1164/ M. 1751; nr. 134, s. 108, h. 227; H. 1164/ M. 1751; nr. 110, s. 145, h. 326; H. 1144/ M. 1751.

⁵¹⁵ AŞS, nr. 122, s. 49, h. 96; H. 1156/ M. 1743.

⁵¹⁶ AŞS, nr. 134, s. 240, h. 471; H. 1164/ M. 1751.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYATTA KÖLELER

I. Ankara'da Kölelerin Sosyal Hayatları

XIV-XVII. yüzyıllar arasında İstanbul'da nüfusun en azından beşte birinin sultanın ya da önde gelen kişilerin kulu olduğu tahmin edilmekteydi. Daha az oranda olmakla birlikte diğer kentlerde de kullar nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktaydı.⁵¹⁷ Bu kentlerden birisi de Ankara idi. Bu başlık altında, incelenen defterlerde yer alan tereke kayıtları ve davalardan yola çıkılarak Ankara'daki kölelerin sosyal hayattaki yerleri anlatılacaktır.

Ankara'da köleler aile ferdi gibi görülüyor, kısa zamanda aileden biri haline geliyordu. Azat edilen kölelere sahiplerinin menkul-gayrimenkul mülklerini hibe etmeleri, onlara miraslarından para bırakmaları bunu açıklar niteliktedir. Öyle ki kölesini medrese eğitimi için gönderen efendiye de rastlanılmaktadır. Kölelerini evlendirerek onların yuvasını kuran, oğluna veya kendisine eş yapan efendiler de vardır.⁵¹⁸

Azat edilen köleler hürriyetlerine kavuştuktan sonra hür insanlar içerisinde yerlerini alıyorlar ve hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlardı. Azat akabinde mülk edinen ve

⁵¹⁷ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emegi, **Doğu-Batı Makaleler II**, 1. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, 126. Devşirme oğlanlarından olduğu kadar savaş esirleri ve sultan için alınan kölelerden de oluşan sultanın *kapı kullarının* sayısı 1300-1600 arası dönemde önemli miktarda arttı: II. Mehmed zamanında 15-20 bin. 1568'de 60 bin ve 1609 yılında yaklaşık 100 bin. Ayrıntılı bilgi için bkz; aynı makale s. 125.

⁵¹⁸ Bkz; Üçüncü Bölüm.

sahibi tarafından kendisine hibe edilen mallarını satan azatlılara rastlamak mümkündür.⁵¹⁹ Azat edilen kölelerin toplumun üst tabakalarına yükselme şansları vardı. Örneğin Ankara’da köle sahibi bir kişi kölesini medreseye göndermiştir.⁵²⁰ Kölelerin yükselmesi efendilerinin de işine geliyordu. Çünkü köleler üzerinde hamilik hakları yani velâ bağı vardı. Bu bağ sayesinde efendinin nüfuz ve iktidarları da genişleyecekti.⁵²¹

A.İbn Abdullah

Hür insanlar gibi köleler de yaşadıkları ve buldukları ortama ayak uydurmak durumundaydılar. Bu durum gönüllü veya gönülsüz olabileceği gibi zorla da olabilmektedir. Müslüman toplumlarda köleleri müslümanlığa zorlama görülmemektedir. İslam dini bu zorlamaya şiddetle karşı çıkmaktadır.⁵²² İncelenen sicillerdeki köle isimlerine bakıldığı zaman çoğunluğunun İslam dinini benimsediği görülmektedir. Müslüman olan kölelere bir müslüman adı verilmekteydi. Soyadı adetinin bilinmediği dönemde insanlar babalarının ve dedelerinin adlarıyla, meslek veya doğdukları ve ikâmet ettikleri şehirler ile tanınıyorlardı. Müslüman olmuş bir köleye müslüman adı verildikten sonra, baba adının müslüman olmayan bir adla anılması pek uygun görülüyordu. Bu sebepten dolayı kölelerin baba adı yerine⁵²³ umumiyetle “*Tanrı kulu*” manasına gelen Abdullah adı verilmekteydi. İncelenen sicillerde kölelerin çoğunun baba adı Abdullah’tır.⁵²⁴ Bu itibarla “*bin Abdullah*” ismi ile zikredilen kimseler ya fiilen köle ya da azatlı kişilerdir. Fakat Abdullah’ın herhangi bir Müslüman isimlerinden biri olmasından dolayı hür kişilerin çocuklarına da verdikleri bilinmektedir. Bu durumda aslen hür kişinin hürriyetini belirtmek için “*...b. Abdullahü’l-hür*” veya mühtedi ise “*...b. Abdullahü’l- mühtedi*” sözcükleri eklenmektedir.⁵²⁵

⁵¹⁹ AŞS, nr. 134, s. 240, h. 471; H. 1164/ M. 1751; nr. 122, s. 49, h. 96; H. 1156/ M. 1743; nr. 134, s. 240, h. 471; H. 1164/ M. 1729.

⁵²⁰ AŞS, nr. 107, s. 25, h. 45; H. 1142/ M. 1729.

⁵²¹ İnalçık, 126.

⁵²² Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi, 60.

⁵²³ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 84.

⁵²⁴ AŞS, nr. 110, s. 76-77, h. 175; H. 1144/ M. 1731; nr. 116, s. 101, h. 36, H. 1148/ M. 1735; nr. 101, s. 110, h. 365; H. 1137/ M. 1725; nr. 104, s. 121, h. 323; H. 1141/ M. 1728.

⁵²⁵ Sak, Şer’iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 85.

Bunların yanı sıra dinini değiştirmeyen ve islami olmayan isimler taşıyan azımsanamayacak sayıda köleler de vardır.⁵²⁶

B.Köle Sahiplerinin Ünvanları

Köle sahiplerinin Ankara halkı içerisinde hangi konumu teşkil ettiklerini isimlerinin önlerine gelen sıfatlardan anlamak mümkündür. Bu sınıflara baktığımız zaman, köle sahiplerinin dini, mesleği, sosyal statü ve zümrelerini görebiliriz. Sicillerde yer alan kişilerin isimlerinin başına veyahut sonuna titizlikle yazılan ünvanlar el-Hac, es-Seyyid, Şeyh, Halife, Çelebi, Molla, Ağa, Bey, Efendi, Kadı ve esnaf taifesinden muhtelif meslek isimleridir.

Ankara şer'iyeye sicillerinde el-Hac ünvanı bulunan birçok köle efendisi bulunmaktadır. “*El-Hac*” ünvanı, bu ünvan ile anılan kişinin hacca gittiğini gösteren bir sıfattır. İslam dininin temel ibadetlerinden biri olan hac, belli bir mal varlığı olan kişilere farzdır. Hac yolculuğunun uzun ve meşakkatli olması, aynı zamanda maddi imkânsızlıklar hac yolculuğunu büyük oranda engellemiştir. Hac vazifesini yerine getiren kişilerin ise toplumda belli bir saygınlık kazandığı söylenebilir.⁵²⁷ İncelenen sicillerde yer alan tereke kayıtlarında, terekesinde köle geçen 93 kişiye rastlanılmıştır. Bunlardan 24’ü hac görevini tamamlamış ve “*el-Hac*” ünvanını almıştır. Bu 24 kişiden 12’sinde başka meslek veya ünvanlar da bulunmaktadır. Sadece el-Hac ünvanı bulunan efendiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.1. Terekelerde Yalnızca “El-Hac” Ünvanı Bulunan Efendiler

1	El-Hac Benî ibn-i el-Hac Ömer (Tüccar)	5	El-Hac Süleyman b. Yusuf	9	El-Hac Mehmed b. el-Hac Abdi
2	El-Hac Receb ibn-i Abdülkerim	6	El-Hac Abdullah b. Mahmud	10	El-Hac Ahmed b. Mahmud
3	El-Hac Hüseyin	7	El-Hac Hüseyin b. Hasan	11	El-Hac Ahmed b. Mustafa b. Abdullah
4	El-Hac Ali b. Mustafa	8	El-Hac İbrahim b. Osman	12	El-Hac Ali b. el-Hac Mustafa

⁵²⁶ AŞS, nr. 101, s. 157, h. 502; H. 1138/ M. 1725; nr. 101, s. 8, h. 18, H. 1137/ M. 1724; nr. 125, s. 61, h. 128; H. 1158/ M. 1745; nr. 107, s. 69, h. 157; H. 1142/ M. 1730.

⁵²⁷ Ömer Demirel, 1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı, **Bellekten**, Cilt LIV, Sayı 211, 1990, 947.

Köle sahiplerinin isimlerinin önüne gelen başka bir ibare de “*es-Seyyid*” terimidir. Es-Seyyid; Hz. Peygamber’in soyundan gelenleri nitelemek için kullanılan bir terimdir.⁵²⁸ Es-Seyyid ünvanlı birçok köle efendisi bulunmaktadır. Terekelerde geçen köle sahiplerinin 18’i es-Seyyid’dir. Bunların 16’sı Bey, Ağa, Çelebi, Efendi ve el-Hac gibi ünvanlar önünde yer almaktadır. Terekelerde yalnızca es-Seyyid ünvanı bulunan efendiler; Es-seyyid Ebubekir ve Es-seyyid Mehmed’dir.

Terekelerde ehl-i ilm zümresi içerisinde yerini alan köle sahipleri de mevcuttur. Bunlardan 4’ü Molla, 1’i Halife, 11’i de Efendi’dir. Efendi ünvanına sahip 11 kişiden 7’si “es-Seyyid” ünvanı ile birlikte kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Eşraf-ı kudatdan Mimarzâde Abdullah Efendi ibn-i Mehmed Efendi ve Liva-yı Ankara’da Yaban Abad kazasının kadısı Şaban Efendi ibn-i Abdullah’da terekelere yansıyan köle efendilerindedir.

Tablo 3.2. Terekelerde Yalnızca “Ehl-i İlm” Ünvanı Bulunan Efendiler

1	Molla Salih b. Mahmud	3	Molla Osman b. İbrahim	5	Mehmed Halife b. el-Hac İsmail
2	Molla Mustafa b. Abdullah (Tüccar)	4	Molla Ali b. Hasan	6	Ahmed Efendi ibn-i el-Hac Müsli Efendi
7	Keşzade Ahmed Efendi ibn-i Muhammed				

İncelenen terekelerde geçen başka bir ünvan da “*çelebi*”dir. Osmanlı toplumunda çelebi ünvanının kullanımı değişiklik göstermiştir. Önceleri ilim sahipleri ve padişah çocukları tarafından kullanılan bu ünvan daha sonraları soyluluk, zenginlik, bilgelik ve saygınlığı nitelemek amacı ile kullanılan sosyal bir statü ibaresi haline gelmiştir.⁵²⁹ Terekelerde çelebi ünvanına sahip 12 köle sahibi bulunmaktadır. Bunlardan sadece çelebi ünvanı kullanan köle efendileri; İbrahim Çelebi b. el-Hac Mehmed, Hasan Çelebi b. Mustafa ve Ali Çelebi ibn-i Mehmed’dir. Diğer kişilerin isimlerinin önünde ya da sonunda meslek veya ünvanlar yer almaktadır. Çelebinin yanı sıra es-Seyyid ünvanına sahip 5 kişi vardır. Bunun içerisinde 1’i çelebi ve es-Seyyid ünvanının yanı sıra el-Hac ünvanlarına da sahiptir. Bunun dışında 2 kişi

⁵²⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, Seyyid, **DİA**, Cilt XXXVII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 40. Ayrıntılı bilgi için aynı esere bkz.

⁵²⁹ Demirel, 948

mesleği ile birlikte geçerken, 1 tanesi de (Halil Çelebi Ali Ağa) ehl-i örf zümresindedir.

Terekelerde Ehl-i örf zümresinden olan 24 köle efendisi mevcuttur. Bunlardan 11'i ağa ünvanı kullanmaktadır. Ağa ünvanı kullanan 11 kişiden 3'ünde değişik ünvanlar da vardır. Terekelerde beşe ünvanına sahip 13 kişi bulunmaktadır. Bunların 3'ü hac görevini icra etmiştir. 2'si ise beşenin dışında meslek ünvanını da kullanmaktadır. Bey ünvanlı ise 1 kişi bulunmakla birlikte hem el-Hac hemde es-Seyyid ünvanlarını da taşımaktadır.

Tablo 3.3. Terekelerde Yalnızca “Ehl-i Örf” Ünvanı Bulunan Efendiler

1	Ahmed Ağa ibn-i Süleyman Çavuş	5	Mustafa Ağa	9	Süleyman Ağa	13	İbrahim Beşe ibn-i İsmail
2	Yusuf Ağa ibn- i Abdülcabbar	6	Mehmed Ağa ibn-i el-Hac Mahmud	10	Ahmed Ağa ibn-i Mehmed	14	Abdullah Beşe ibn-i Ebubekir
3	Ali Ağa ibn-i Mustafa Ağa	7	Süleyman Ağa ibn-i Halil	11	Mehmed Beşe b. Hüseyin	15	Ali Beşe ibn-i Abdullah
4	Musa Beşe ibn- i Arslan	8	İbrahim Beşe ibn-i Abdülkerim	12	Halil Beşe ibn-i İbrahim	16	Abdürrahim Beşe b. Mehmed Efendi

Terekelerde hiçbir ünvanı bulunmayan kişiler de vardır. 93 terekede yer alan köle efendilerinin (erkek) 10'u ünvensiz, 1'i sadece mesleği ile yer almıştır. Ünvensiz köle efendilerinden 2'si gayr-i müslimdir. Bunların ünvanları olmasada köle sahibi olacak kadar maddiyatları olduğu söylenilebilir.

Tablo 3.4. Terekelerde Ünvensiz ya da Yalnızca Meslek Ünvanı Bulunan Efendiler

1	Hüseyin b. el-Hac Nureddin	5	Ali b. Mahmud	9	Alemdar İbrahim ibn-i Hacı Mehmed
2	Dürzi Hüseyin b. Ahmed	6	İsmail b. Aldurrahman	10	Ahmed b. Mehmed (5 kölesi var)
3	Ali b. el-Hac İsmail	7	Mustafa b. Ali	11	Mustafa b. Hasan
4	Menuşoğlu Serkez veled-i Kirkor	8	Arton veled-i Ağop		

Bununların dışında köle sahibi 10 kadın terekesi mevcuttur. Kadınların 4'ünün Şerife⁵³⁰ ünvanı vardır.

Tablo 3.5. Terekelerde Yer Alan Kadın Efendiler

1	Şerife Zeliha bint-i el-Hac İsmail	5	Rafia Kadın bint-i Mehmed Efendi	8	Aişe bint-i Ahmed
2	Şerife Hanife bint-i el-Hac Babazâde es-Seyyid el-Hac Abdullah Efendi	6	Ayşe bint-i el-Hac Hamza	9	Aişe bint-i el-Hac Hüseyin
3	Şerife Saliha Kadın bint-i es-Seyyid Mustafa Efendi	7	Gülbeyaz bint-i Abdullah	10	Şerife Sabire bint-i el-Hac Mehmed
4	Şerife bint-i İbrahim				

Tablo 3.6. Terekelerde Birden Çok Ünvanı Bulunan Köle Efendileri

1	Es-Seyyid Ali Çelebi b. Sefer	2	Es-Seyyid Fakrullah Efendi ibn-i es-Seyyid Mustafa Efendi	3	El-Hac Hüseyin Beşe ibn-i Halil	4	El-Hac İbrahim Ağa
5	Muhubbezâde es-Seyyid Mustafa Efendi ibn-i Ahmed Ağa	6	Es-Seyyid Nasuh Efendi ibn-i es-Seyyid Ali	7	Esirci el-Hac Osman b. el-Hac Süleyman	8	Tütüncü el-Hac İsmail
9	Hafizzâde es-Seyyid Ebubekir Efendi ibn-i es-Seyyid Mustafa Efendi	10	Es-Seyyid İbrahim Çelebi ibn-i Es-Seyyid Ahmed	11	Tüfekçi el-Hac Zeynel Abidin b. Mehmed	12	Es-Seyyid el-Hac Minnet Ağa ibn-i Ali
13	Hopazâde es-Seyyid Mustafa Efendi	14	Es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i İshak Efendi	15	Es-Seyyid el-Hac İbrahim Çelebi ibn-i es-Seyyid el-Hac Hasan Hüseyin	16	Es-Seyyid el-Hac Ali Bey ibn-i Süleyman
17	Es-Seyyid Şaban Çelebi b. el-Hac Ali	18	Es-Seyyid Abdülgaflar Çelebi ibn-i Mehmed	19	Tütüncü el-Hac İsmail b. Ramazan	20	Es-Seyyid el-Hac Mehmed
21	Es-Seyyid Halil Efendi ibn-i el-Hac İbrahim	22	Abdülkerimzâde es-Seyyid Fazullah Efendi	23	El-Hac Ömer Beşe ibn-i Hasan	24	El-Hac Veli Beşe ibn-i Abdullah
25	Eşraf-ı kudatdan Mimarzâde Abdullah Efendi ibn-i Mehmed Efendi	26	Kahveci İbrahim Çelebi	27	Mumcu Ali Çelebi ibn-i Mustafa	28	Halil Çelebi Ali Ağa
29	Liva-yı Ankara'da	30	Topçu Serdengeçti Ağası Hasan Ağa	31	Bekçiler Taifesinden	32	Alemdar Mehmed Beşe

⁵³⁰ 1. Şerefli, mübarek, kutsal. 2. Soylu temiz. 3. Hz. Muhammed'in torunu Hasan'ın soyundan gelenlere ve Mekke emirlerine verilen ünvan; Develioğlu, 1157.

	Yaban Abad Kazasının Kadısı Şaban Efendi ibn-i Abdullah		ibn-i Mehmed		Ahmed Beşe b. Abdullah(Tüccar)		ibn-i Resul Halife
--	---	--	--------------	--	--------------------------------	--	--------------------

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı üzere terekelerde yer alan köle efendilerinin çoğu varlıklı kişilerdir. Genel olarak Ankara şer'iyeye sicillerine yansıyan köle davalarına bakıldığında da manzara değişmemektedir. Davalarda umumiyetle köle sahipleri⁵³¹ ünvanlı kişilerdir. Ankara'nın ileri gelenlerinden *Abdülkerim Efendizâde eşref'ül kudat saadetlü es-Seyyid el-Hac Mehmed Emin Efendi es-Seyyid İbrahim Efendi* ve *liva-yı Ankara Mütesellimi olan es-Seyyid el-Hac Hüseyin Ağa b. es-Seyyid İbrahim Ağa* sicillere yansıyan bir başka köle sahipleridir.

İncelenen defterlerde yer alan köle alışverişlerinde umumiyetle ünvanı olmayan gayrimüslimler⁵³² köle satın almaktadır. Bu gayrimüslimlerin durumu iyi veya orta halli olacak ki köle besleyebilecek veya alabilecek durumları olsun.

C.Köle ve Efendi Arasındaki Velâ Bağı

Sözlükte “yakınlık” anlamındaki “vely” kökünden türeyen velâ, “yardım etmek, yardımlaşmak; sadakat ve tasarruf” manalarına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak ise azatlıktan veya muvâlât⁵³³ sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağı ifade etmektedir. Aralarında velâ bağı bulunan tarafların her biri mevlâ olarak isimlendirilir. Bundan dolayı mevlâ kelimesi kölesini azat eden efendi ve azat edilen köle için kullanılan ortak bir kelimedir.⁵³⁴

Bir kölenin azat edilip hürriyetine kavuşması, onun efendisi ile olan ilişkisini sonlandırmıyordu. Köle-efendi bağı yerini bir çeşit velayet bağına bırakıyordu. Kan bağı olmamasına rağmen umumiyetle efendi lehine işleyen ve “asabe-i sebebiyye”

⁵³¹ Davalara yansıyan köle sahiplerinin ünvanlarına bazı örnekler; İsmail Beşe ibn-i Mustafa Beşe, Mehmed Çavuş Ağa ibn-i Mahmud Ağa, es-Seyyid Ahmed Halife ibn-i es-Seyyid Salih Efendi, es-Seyyid el-Hac Üveys Ağa, Molla İsmail b. Ahmed Efendi, Tütüncü el-Hac İsmail b. Ramazan, es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi, Esirci Abdullah Çelebi b. el-Hac Mehmed, Esirci es-Seyyid el-Hac Ahmed ibn-i es-Seyyid Mustafa vb.

⁵³² Davalara yansıyan köle satın alan bazı gayrimüslimler; Kirkor veled-i Arton, Agop veled-i Abraham, Karabet veled-i Toros, Mariem bint-i Şehri, Koyunoğlu Ağop veled-i Abraham, Tursun veled-i Ohan; bkz; Üçüncü Bölüm.

⁵³³ Dostluk, karşılıklı sevgi, koruma, yardım; Develioğlu, 812.

⁵³⁴ Şükrü Özen, Velâ, **DİA**, Cilt 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 11.

olarakta ifade edilen bu bağdan dolayı, efendi azatlı kölesinin mirasçısı durumundaydı. Bu sebepten dolaydır ki azatlı köle daima onu azat eden efendisinin adıyla tanınırdı. Sicillerde baba adı Abdullah olarak geçen kişiler azatlı köle ise onu tanımlamak ve bu şekilde kişide yanılığa düşmemek için “*falan*”ın azatlısı diyerek bu kişinin adı verirdi.⁵³⁵

Sicillerde yer alan hemen hemen bütün azat belgelerinde ve itk-nâmelerde kölesini azat eden efendi “*sâir ahrâr-ı asliyyin gibi gür olub kendi nefsine mâlik ve malının tasarrufuna kadir olsun, üzerinde mevâli üzerine sâbit olan hakk-ı velâdan gayri hakk kalmadı*” demektedir.⁵³⁶ Burada kölenin hürriyetine kavuştuğu, hür insanlar gibi her türlü hakka sahip olduğu ve miras edinebileceği belirtilmektedir. Ancak azatlı köle üzerinde efendisinin belli hakları olduğu görülmektedir.⁵³⁷

Kölenin hürriyetine kavuşarak bir nevi hayata yeniden atılması ve buna karşılık efendisinin onun varisleri arasında yer alması sebebiyle bu tür velâya “*velâü'n-ni'me*” adı verilmekteydi. Kölesi azat olan kişiye ise “*mevle'l-atâka*” veya “*mevle'l-atik*” denirdi.⁵³⁸

Köle efendisi köle veya câriyesini ister karşılıksız, ister mükâtebe ve tedbîr yolu ile azat etmiş olsun, onun velâ hakkına sahiptir. Azatlı kölenin ölümü sonrasında onun varisi olabileceği gibi kölesinin azatlı olduğu süre içinde hata ile işlediği cinayetler akabinde istenilen diyeti vermekle mükelleftir. Azatlı kölesinin öldürülmesi durumunda öldüren kişiler tarafından verilen diyeti de efendisi alabilmekteydi.⁵³⁹ Efendisinin köle üzerindeki velâ hakkı başkasına satılamaz, devredilemez veya hibe edilemezdi. İptal edilme durumu da yoktu.⁵⁴⁰

Azatlı köle veya câriyenin “*asabe-i nesebiye*”(1. dereceden akrabalık bağı ile bağlı olan mirasçılar) bakımından yakını olmazsa, terekesinde kendisini azat etmiş olan erkek veya kadınlar hak sahibi olurdu. Bu kişilerin hayatta olmadığı durumlarda ise

⁵³⁵ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 83.

⁵³⁶ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 143; AŞS, nr. 110, s. 52, h. 120; H. 1144/ M. 1731; nr. 101, s. 110, h. 365; H. 1137/ M. 1725; nr. 134, s. 63, h. 137; H. 1164/ M. 1751.

⁵³⁷ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 143.

⁵³⁸ Özen, 12.

⁵³⁹ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler, 143.

⁵⁴⁰ Özen, 12-13.

“*bi-nefsihi asabe*” denilen erkek akrabaları kölenin mirasından pay almaktaydı. Ancak azat eden kişinin varislerinden kadınlar için herhangi bir hisse ve hak yoktu. Yani azat edilen köle veya câriyenin eski sahibi hayatta değilse, babası yerine oğlu pay alırken azat edenin kız çocuğu mirastan mahrum kalırdı. Azatlı kölenin karısından başka mirasçısı yoksa karısı mirastan 1/4 hisse alır, geriye kalan meblağ kölenin eski sahibinin olurdu.⁵⁴¹

Bir kölenin vefatından sonra vasisi olmadığı durumlar da vardı. Böyle olduğunda malına beyt’ül-mal eminleri tarafından el konuluyordu. Bazen de vasisi olmadığı zannedilerek bu işlem uygulanırdı. Ankara şer’iyye sicillerine yansıyan bir davada, Ankara civarında Haymana Kazasına tabi Timur nam karye ahalisinden Süleyman Bey ibn-i Sefer isimli şahıs mahkemeye başvurarak Beyt’ül-mal Emni Ahmed b. Mehmed üzerine beyanda bulunmuştur. Beyan sebebi, Süleyman Bey’in abd-ı memlûkünün vefatından sonra terekesinin vasisi olmadığı zannedilmesi üzerine, terekesine beyt’ül-mal emni tarafından el konulmuş olmasıdır. Süleyman Bey olayı şu şekilde anlatmaktadır. “*Medine-yi mezburda Kattâllin Mahallesinde kain Doğan Bey Medresesinde benim izin ve marifetim ile tahsil-i ilim-i şerif için sakin iken bundan akdem vefat iden İbrahim b. Abdullahın zahirde varis-i ma’rufu olmamak zum’uyla terekesini emin merkum zabt itmekle ben dahi müteveffa-yı mezbur abd-ı memlûkum olub velâ-yı hissemenden veraseti bana münhasır olduğu bundan akdem emin merkumda dava ve müddeamı şuhud-u udül ile üzerine ba’del isbat ve ahkam hala müteveffa-yı mezburun terekesinden olub emin merkumun makbuzu olan nakit beş kuruş ile medine-yi mezburda*” bulunan bağı beyt’ül-mal emninden aldığını beyan etmiştir.⁵⁴² Davada köle efendisinin kölesini medreseye göndermesi ve onun üst düzeye çıkmasını sağlaması kendi açısından da karlıydı. Çünkü hamilik hakları yani velâ bağı vardı. Bu bağ sayesinde efendinin nüfuz ve iktidarları da genişleyecekti.⁵⁴³

⁵⁴¹ Şenol Çelik, 29 Numaralı Edirne Şer’iye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2006, 23-24.

⁵⁴² AŞS, nr. 107, s. 25, h. 45; H. 1142/ M. 1729.

⁵⁴³ İnalçık, 126.

II. Ankara'da Kölelerin Ekonomik Hayatları

Ankara'nın mevcut konumu ve İç Anadolu bölgesinin önemli bir kavşak noktasında yer alması dolayısıyla yolların uygunluğu, şehirde sanayi ve ticaret faaliyetlerinin artmasına yol açmıştır.⁵⁴⁴ Ankara gelişmiş bir sanayi yapısına sahiptir, esnaf grupları bunun en bariz göstergesidir.⁵⁴⁵ Ziraî faaliyetlerde şehir ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.⁵⁴⁶ Ankara'nın yakınlarında tarımla uğraşmayan yalnızca sofçuluk yapan İstanos, Miranos, Erkeksu gibi köyler de vardı.⁵⁴⁷ 1817 yılında Ankara'daki sof ve şalcı esnafı 5896 top (yaklaşık 132.660 m.) ham şali, 1137.5 top (yaklaşık 27.300 m.) ham sof imal ederek piyasaya sunmuşlardı.⁵⁴⁸ Bütün bu meslek kollarında çalışacak emek gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu da kölelerin istihdam alanlarını çoğaltıyordu.

Osmanlıda kölelerin çoğunluğunun ev içi işlerde çalıştırıldıklarına daha önce de değinilmişti. Dönemin geniş çaplı hanelerinin çarklarının dönmesi kadın köleler olmadan mümkün görünmemekteydi.⁵⁴⁹

Osmanlı genelinde olduğu gibi Ankarada da kölelerin umumiyetle ev işlerinde çalıştıkları söylenilebilir. İncelenen tereke kayıtlarında veya sicillerde kölelerin ev işleri haricinde bağ ve bahçe işleri yaptığı, hayvanlara baktığı, değirmende çalıştıkları ve tüccar sahiplerinin yanlarında hizmet ettikleri söylenilebilir. Kölelerin istihdam alanlarının biri de ticaret sektörüdür ki Ankara sof ticaretinin yapıldığı bir bölgedir. Sicillere yansımamış olsada bu alanda köle istihdamından yararlanmış olunabilir.

⁵⁴⁴ Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, 206.

⁵⁴⁵ Bilgili, 50. Ayrıntılı bilgi için bkz; Bilgili, 49-78.

⁵⁴⁶ Mesela Ankara'nın etrafındaki Keçiviran (Keçiören), Ayvalık, İncirlik, Solfasol, Çinçin, Cebeci bağları, Küçükesat ve Büyükesat bağları ve Çengikayası (Çankaya) bağları gibi mevkilerde bağ ve bahçe ziraatı yapılmaktaydı. Çubuk suyu kenarında bahçe ve bostan ziraatı, Ankara'nın doğu ve batısında kalan Kasaba-i Bala ve Süfla nahiye ve köylerinde yoğun bir ziraî faaliyet vardı; Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, 206-207.

⁵⁴⁷ Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, 89.

⁵⁴⁸ Özdemir, Ankara/ Osmanlılar Devri, 207.

⁵⁴⁹ Faroqhi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 720.

A.Tereke Kayıtlarına Göre Köleler ve Çalışma Alanları

Sicillerde yer alan tereke kayıtlarından kadın-erkek, Müslüman-Gayrimüslim halk içerisinde yer alan kişilerin mal varlıkları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu mal varlıkları içerisinde köleler de yerlerini almıştır.

Tereke kayıtları ve ölen kişinin meslek dalına bakıldığı zaman kölenin çalışma alanı hakkında çıkarımlar yapmak mümkündür. Örneğin, Hacı Halil Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden el-Hac Receb b. Abdülkerim isimli şahsın tereke kaydı incelendiğinde malları içerisinde 250 kuruş kıymetinde bir gulâmın mevcudiyeti görülmektedir. Ayrıca terekede yüklü miktarda tütün bulunmaktadır. Vefat eden kişinin Zağferan Hanı'nda "*taht icaresinde olan odasında*" da yüklü miktarda 550 kuruş kıymetinde tütün mevcuttur. Bu kişinin tütün tüccarı olması pek muhtemeldir. Belki de kölesi bu tüccarın yanında ona hizmette bulunmaktaydı. Kölenin bedelinin yüksek olması bunu doğrular niteliktedir. Köle bedelini belirleyen unsur gücü, kuvveti, görünüşü ve becerisiydi. Eğer köle burada çalışmıyorsa terekesinde yer alan evinde hizmet ediyor ya da terekedeki hayvanlara bakıyordu.⁵⁵⁰

Terekesinde birden çok kölesi olan efendilere de rastlanılmaktadır. Örneğin, vefat eden Ahmed Ağa ibn-i Süleyman'ın terekesinde birçok eşya, 1.000 kuruş değerinde bir ev bunun yanı sıra 3 câriye ve 3 gulâm olmak üzere 6 kölesi bulunmaktadır. Bu kişinin Kasaba Nahiyesine tabi bir karyede çiftliğinin olduğu bu çiftlikte birçok eşyanın yanı sıra bağ-bahçe, çok sayıda büyük baş, küçükbaş ve kümes hayvanının olduğu görülmektedir. Mal varlığına bakıldığı zaman bu şahsın Ankara'nın zenginlerinden olduğunu söylersek yanlış olmaz. Bu çiftlikte kendi ailesi çalışmayacağına göre kölelerin bağ-bahçe işi yaptığı ve hayvanlara baktığı söylenebilir.⁵⁵¹

Bir başka tereke kaydı Hafizzâde es-Seyyid Ebubekir Efendi'ye aittir. Beş sayfalık terekesinde 6 gulâm, 4 câriye olmak üzere toplam 10 kölesi mevcuttur. Terekesinde 1.500 kuruşluk ev, 200 kuruşluk hamamın yanı sıra berber dükkanı, duhancı dükkanı, demirci dükkanı, kalaycı dükkanı, kasap, börekçi dükkanı ve daha birçok sayıda dükkan, kahvehane bulunmaktadır. Bunların yanı sıra bahçeleri, küçük-büyük baş

⁵⁵⁰ AŞS, nr. 101, s. 228, h. 657; H. 1137/ M. 1725.

⁵⁵¹ AŞS, nr. 101, s. 266-267, h. 724; H. 1137/ M. 1725.

hayvanları, pek çok altını vs eşyası mevcuttur. Terekede yer alan kölelerin bu iş kollarında çalıştıkları düşünülebilir.⁵⁵²

Kadınlara ait terekelerde de kölelere rastlanılmaktaydı. Mürûrî Mahallesi'nden iken vefat eden bir kadının terekesinde 2 ev, 1 çiftlik evi, çok sayıda evani eşya, ziynet eşyası, 58 adet koyun ve keçi, 18 adet kuzu ve oğlak, 7 adet inek, 2 adet düğe, 2 adet tosun, 2 câriye vs. birçok mülk bulunmaktadır. Bu câriyelerin ev işi haricinde bu hayvanlara baktıkları da düşünülebilir.⁵⁵³ Hacet Tepesi Mahallesi'nden iken vefat eden el-Hac Süleyman b. Yusuf'un terekesinde ise ev, bağ, bahçe, ağnam, hayvanlar, Acem gulâm ve Acem câriye mevcuttur.⁵⁵⁴ Bu hususta birçok örnek verilebilir.

Ankara'ya ticaret veya başka amaçlarla gelen Kangırlı (Çankırı),⁵⁵⁵ İstanbullu,⁵⁵⁶ Karamanlı,⁵⁵⁷ Aksaraylı,⁵⁵⁸ Ayntablı (Antep)⁵⁵⁹ vs. kişiler kaldıkları evlerde veya hanlarda vefat etmişlerdir. Bu kişilerin terekelerinde de köleler mevcuttur. Bu kişiler belki de ticaret veya başka amaçlar için gittikleri yerlere yanlarında kölelerini de götürüyor ve kendilerine yardımda bulunmalarını sağlıyordu.

Kangırı Kasabası'ndan iken ticaret amacı ile Kederzâde Hanı'nda olduğu sırada vefat eden esirci el-Hac Osman b. el-Hac Süleyman'ın terekesinde bir takım eşyaların yanı sıra 2 câriye ve 1 gulâm bulunmaktadır.⁵⁶⁰ Tutulan bu tereke handa bulunduğu sırada yanında olan mallardır. Bir çıkarım da bulunacak olursak bu tüccar kölelerini satmak için Ankara'ya gelmiş ya da karlı gördüğü bir ticaret gerçekleştirerek köleleri buradan almış olabilir.

Aslen Aksaraylı olan memur olduğu şark seferi dönüşünde Kangırı Kazası'nda vefat eden Ahmed b. Mehmed'in terekesi Ankara şer'iyeye sicillerinde yer bulmuştur. Bu kişinin eşyaları Ankara'ya nakledilmiş ve beyt'ül-mal emini tarafından ailesine

⁵⁵² AŞS, nr. 110, s. 225-229, h. 439; H. 1144/ M. 1731.

⁵⁵³ AŞS, nr. 104, s. 157, h. 406; H. 1140/ M. 1728.

⁵⁵⁴ AŞS, nr. 110, s. 171, h. 376; H. 1144/ M. 1731.

⁵⁵⁵ AŞS, nr. 107, s. 138, h. 301; H. 1142/ M. 1730.

⁵⁵⁶ AŞS, nr. 107, s. 191, h. 387; H. 1142/ M. 1729.

⁵⁵⁷ AŞS, nr. 110, s. 272, h. 489; H. 1144/ M. 1732.

⁵⁵⁸ AŞS, nr. 113, s. 141, h. 287; H. 1146/ M. 1734.

⁵⁵⁹ AŞS, nr. 113, s. 144, h. 291; H. 1146/ M. 1734.

⁵⁶⁰ AŞS, nr. 107, s. 138, h. 301; H. 1142/ M. 1730.

teslim edilmiştir. Bu terekenin içerisinde 4'ü cârîye, 1'i gulâm olmak üzere toplam beş köle bulunmaktadır.⁵⁶¹

Bekçiler taifesinde Ahmed Beşe b. Abdullah ticaret için bulunduğu Çengel Hanı'nda vefat etmiştir. Terekesinde tüfek, tabanca, kılıç, diğer eşyaların yanında gulâm ve cârîye de mevcuttur.⁵⁶² Bu terekesinde yer alan mülkler handa yanında bulunan mallardır. Bu köleleri Ankara'dan almış olabileceği gibi kendisinin ihtiyaçlarını görmesi için ticaret yaptığı yerlere götürüyor da olabilir.

Behlül Mahallesi sakinlerinden iken daha sonra vefat eden Serkez veled-i Kırkor isimli zımminin terekesinde ev, bağ, ham sof, sof ipliği, çuha, niş, Acem asıllı bir cârîye, ham top sof, şali, ham şali, Mardin bezi, sof ipliği vs. mevcuttur. Ankara'da ismi zikredilmemiş “*bir iskânda dolabında olan terekesinde*” ise pek çok sof vardır. Kuşkusuz kumaş tüccarı olan bu şahsın bir de cârîyesi vardır.⁵⁶³ Bu cârîye efendisine bu alanda yardımcı oluyor olabilir.

İncelenen defterlerde terekesinden köle kaydı olan 94 kişi bulunmaktadır. Bu terekelerin 2'si gayrimüslim erkeklere aittir. Terekesinde köle bulunan 10 kadın vardır. Geri kalan 82 tereke Müslüman erkeklere aittir. Terekelerinden edinilen bilgilere göre bazı kadınların birden çok kölesi bulunmaktadır.⁵⁶⁴ Kadın terekelerindeki kölelerin 4'ü gulâm, 10'u cârîyedir. Erkek terekelerindeki köle sayısı toplam 159 olup, bunların 87'si gulâm, 72'si cârîyeden oluşmaktadır. Terekelerde bulunan toplam köle sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.7. Terekelerde Yer Alan Köleler

	Acem Asıllı	Gürcü Asıllı	Habeş Asıllı	Kalmuk Asıllı	Milliyeti Bilinmeyen	Toplam
Gulâm	49	2	1	1	38	91
Cârîye	50	1	1	----	30	82
Toplam	99	3	2	1	68	173

⁵⁶¹ AŞS, nr. 113, s. 137, h. 284; H. 1146/ M. 1734.

⁵⁶² AŞS, nr. 107, s. 185, h. 375; H. 1142/ M. 1730.

⁵⁶³ AŞS, nr. 107, s. 187, h. 378; H. 1142/ M. 1730.

⁵⁶⁴ AŞS, nr. 119, s. 118, h. 300; H. 1151/ M. 1739; nr. 110, s. 261-262, h. 473; H. 1144/ M. 1732; nr. 104, s. 157, h. 406; H. 1140/ M. 1728.

B.Köle Ticaretinin Gerçekleştiği Ankara Hanları

Daha önce de değinildiği üzere Ankara'da esir pazarının olmaması dolayısıyla bu ticaret Ankara hanlarında yapılmaktaydı. 1724-1751 yılları arasında taranan sicillerde köle satış işlemlerinin yapıldığı hanlar; Kederzâde Hanı, Çengel Han, Zağferan Hanı, Emin Efendi Hanı, Urgancılar Hanı, Pirinç Hanı ve Suluhan'dır.

Kederzâde Hanı: Varlığı günümüze ulaşmamış olan Ankara hanlarından. 1827 yılına ait Ankara şer'iyeye sicillerinde adı geçmektedir.⁵⁶⁵ Bu han 4 odalıdır.⁵⁶⁶ Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan bu handa köle ticareti yapıldığı incelenen sicillerde geçmektedir. Antalyalı, Çorumlu, Kangırlı, Bolulu ve Kayserili kişilerin bu handa kaldıkları ve köle alış-verişi gerçekleştirdikleri görülmektedir.⁵⁶⁷ Aynı zamanda esir tüccarlarının konakladığı bir handır. Örneğin, aslen Bolu Kazası'nda vaki Semerkand Mahallesi ahalisinden olup hala Ankara'da Kederzâde Hanı'nda misafir sakin olan esirci taifesinden Mustafa Beşe isimli kişi, Ankara'da Acı Serkez veled-i Abraham isimli bir zımmiye rakîki olan orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan Serkez isimli gulâmını, Acı Serkez'in uzun boylu, sarı kaşlı, gök ela gözlü, Acem asıllı, Hristiyan Miren veled-i Haçek isimli gulâmı ve nakit 50 kuruş karşılığında takas etmiştir.⁵⁶⁸

Bunun yanı sıra bir esir tüccarının yol üzerinde konakladığı ve köle alış-verişi gerçekleştirdiği bir handır.⁵⁶⁹ Bir başka davada bu handa bulunan İbrahim Beşe isimli şahsın yine aynı handa konaklayan es-Seyyid Osman Çelebi isimli kişiye iki Acem gulâmını bıraktığı ve akabinde de ortadan kaybolduğu bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷⁰

Çengel Han: Atpazarı meydanında, kale kapısının karşısında, hanlar bölgesinde yer alan han, günümüze ulaşmış olan Osmanlı hanlarından.⁵⁷¹ Doğuda yer alan giriş

⁵⁶⁵ Yavuz İşçen, Osmanlı Devleti Döneminde Ankara Hanları ve Otelleri, <http://yavuziscen.blogspot.com.tr/>, 14.04.2018, 7.

⁵⁶⁶ Bilgili, 72.

⁵⁶⁷ AŞS, nr. 101, s. 157, h. 502; H. 1138/ M. 1725; nr. 107 s. 82, h. 186; H. 1142/ M. 1729; nr. 107, s. 59, h. 132; H. 1142/ M. 1730; nr. 107 s. 58, h. 130; H. 1142/ M. 1730; nr. 110, s. 57, h. 130; H. 1144/ M. 1731.

⁵⁶⁸ AŞS, nr. 107, s. 58, h. 130; H. 1142/ M. 1730.

⁵⁶⁹ AŞS, nr. 110, s. 96, h. 212; H. 1144/ M. 1732.

⁵⁷⁰ AŞS, nr. 110, s. 150, h. 342; H. 1145/ M. 1732.

⁵⁷¹ Erdoğan, Günel, Kılıcı, **Osmanlı'da Ankara**, 120.

kapısı üzerindeki kitabesinden 929 H/ 1522-1523 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁷² Sicillerde Rüstem Paşa'nın evkafından olduğuna dair bilgiler vardır. Vâkîfi Rüstem Paşa'nın kimliğine dair bilgi yoktur.⁵⁷³

Klasik Osmanlı hanları tipinde olan Çengel Han iki katlı olup, revaklar ve hücreler ortasındaki avlu etrafında sıralanmıştır. Handa bir de mescit yer almaktadır.⁵⁷⁴ Bunun yanı sıra 26 odası bulunan hanın, oda satışı 300 kuruş olarak belirlenmiştir.⁵⁷⁵ Özellikle sof ticaretinin yoğun olarak yapıldığı dönemde Ankara'nın ticari açıdan önde gelen hanlarından biridir. Ham deri, tiftik, yapağı ve yün satışı yapılan hanın kira geliri Kurşunlu Han'dan sonra gelmektedir. XVI. yüzyıl Ankara hanları içinde tarihi özelliklerini yitirmemiş ender yapılardan biri olan Çengel Han⁵⁷⁶, bugün Rahmi Koç Sanayi Müzesi⁵⁷⁷ olarak hizmet vermektedir.⁵⁷⁸

Çengel Han Osmanlı döneminde kaleye yakın ve güvenli olması aynı zamanda ticaretin en yoğun olduğu alanda yer alması dolayısıyla uzak çevrenin tüccarlarının tercih ettikleri hanlardandır.⁵⁷⁹ Bu handa konaklayan ve köle ticareti ile uğraşan Halepli, Kayserili, Kastamonulu, Viran şehirli tüccarların mevcudiyeti bilinmektedir.⁵⁸⁰ Halep sakinlerinden olan ve burada konaklayan es-Seyyid Abdalbaki Beşe ibn-i es-Seyyid Abdulvehab isimli kişi, Makromeci Mahallesi sakinlerinden Hücaver veled-i Arton papası isimli bir zimmiye orta boylu, açık kaşlı, siyah gözlü, Ermeni asıllı, Hristiyan Mariem bint-i Yusuf isimli câriyeyi 200 kuruşa satmıştır.⁵⁸¹

Bir başka davada ise Kayserili olup Ankara'da Çengel Hanı'nda misafir sakin bulunan Ahmed Beşe ibn-i Mustafa isimli kişi, Ankara'da Hatunî Mahallesi sakinlerinden Zapalu bint-i Antom isimli bir Hristiyan'ın görevlendirmiş olduğu bir vekil (Yori veled-i Babatu) aracılığı ile orta boylu, açık kaşlı, siyah gözlü, Acem

⁵⁷² Bakırer, Madran, 114; Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, 138.

⁵⁷³ Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, 19.

⁵⁷⁴ Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, 36.

⁵⁷⁵ Bilgili, 66.

⁵⁷⁶ İşçen, 12-13.

⁵⁷⁷ Bkz; ek-11.

⁵⁷⁸ Erdoğan, Günel, Kılıcı, **Osmanlı'da Ankara**, 122.

⁵⁷⁹ Bilgili, 66.

⁵⁸⁰ AŞS, nr. 116, s. 166, h. 269; H. 1149/ M. 1736; nr. 110, s. 64, h. 149; H. 1133/ M. 1731; nr. 113, s. 117, h. 239; H. 1146/ M. 1734; nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 1724.

⁵⁸¹ AŞS, nr. 116, s. 166, h. 269; H. 1149/ M. 1736.

asilli, Hristiyan Gülpere isimli câriyesini 200 kuruşa Zapalu'ya satmıştır.⁵⁸² Görüldüğü üzere câriye bir kadın tarafından alınmıştır.

Bu handa gerçekleşen satışlara ait pek çok dava mevcuttur. Satışlar sırasında anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Mesela, aslen Kula Kazası'ndan olan es-Seyyid Ahmed Efendi ile Kayseriye Kazası ahalisinden olan ve bu handa konaklayan Feyzullah Beşe arasında bir satış işlemi gerçekleşmiştir. Fakat akabinde aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ve sonu mahkemede bitmiştir.⁵⁸³

Esir tüccarlarının bu handa konakladığı görülmektedir.⁵⁸⁴ Örneğin; Ankara'da ticaret için bu handa sakin esirci taifesinden Ali Beşe ibn-i Mustafa isimli kişi üzerine bir câriyenin hürriyet-i ispat davası açtığı bilinmektedir.⁵⁸⁵

Zağferan Hanı: “*Safran Hanı*”, “*Zafran Hanı*” ve “*Zaferan Hanı*” gibi adlarla da bilinmektedir.⁵⁸⁶ Atpazarı'nda, Salman sokakta yer alan han, Kurşunlu Hanı ile Çukur Han arasında kalmaktadır.⁵⁸⁷ Tonoz taştan yapılmış olan ve defalarca yenilenen han, iki katlı olup revaklar ve hücreler ortasındaki avlu etrafında sıralanmıştır. Handa bir de mescit yer almaktadır.⁵⁸⁸ Vakfiyesi 1512 yılında düzenlendiğine göre bu yıllarda yapılmış olan han, Aslen Kayserili olup daha sonra Ankara'ya yerleşen Hacı İbrahim b. Hacı Mehmed tarafından yaptırılmıştır.⁵⁸⁹ Duvarlarına bitişik 20 dükkânla birlikte vakfedildiği kayıtlıdır. Vakfın gelirinin yarısı birkaç mescide harcanmak üzere ayrılmış, diğer yarısı ise kendi soyundan gelenlere mülk olarak ve kendisinin ruhuna cüz'-i şerif okutulmak üzere vakfedilmiştir.⁵⁹⁰ Hanın toplam 42 odası bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde pek çok değişikliğe uğrayan han⁵⁹¹, 2012 yılında Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı⁵⁹² tarafından satın alınmış ve aynı yıl restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. 2016 yılına kadar

⁵⁸² AŞS, nr. 116, s. 161, h. 251; H. 1149/ M. 1736.

⁵⁸³ AŞS, nr. 116, s. 101, h. 36; H. 1148/ M. 1735.

⁵⁸⁴ AŞS, nr. 101, s. 8, h. 18; H. 1137/ M. 1724; nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 1724; nr. 110, s. 64, h. 149; H. 1144/ M. 1731; nr. 116, s. 162, h. 257; H. 1139/ M. 1726.

⁵⁸⁵ AŞS, nr. 116, s. 116, h. 89; H. 1148/ M. 1735.

⁵⁸⁶ İşçen, 16.

⁵⁸⁷ Erdoğan, Günel, Kılıcı, **Osmanlı'da Ankara**, 119.

⁵⁸⁸ Öney, 141.

⁵⁸⁹ Bilgili, 65.

⁵⁹⁰ İşçen, 16.

⁵⁹¹ Erdoğan, Günel, Kılıcı, **Osmanlı'da Ankara**, 119-20; İşçen, 16.

⁵⁹² Bkz; ek-11.

süren restorasyon çalışmalarında han aslına sadık kalınarak restore edilmiş, akabinde müzenin uzantısı olarak ziyarete açılmıştır.⁵⁹³

Zağferan Hanı XVIII. yüzyılda konaklama, köle ve kumaş ticaretinin yoğun olarak yapıldığı bir handır.⁵⁹⁴ Bu handa konaklayan ve köle ticareti ile uğraşan Kankırlı (Çankırı), Konyalı, Sofyalı, Uşaklı, Kastamonulu, Viran şehirli tüccarların mevcudiyeti vakidir.⁵⁹⁵ Bunun yanı sıra esirci taifesinden olup yol üzerinde Ankara'da Zağferan Hanı'nda konaklayan bir kişiye de rastlanılmıştır.⁵⁹⁶ Bu handa esirci taifesinden birçok kişi konaklamakta ve ticaret yapmaktadır.⁵⁹⁷

Bir davada, Kangırı'da (Çankırı) sakin olup ticaret amacıyla bu handa bulunan Ahmed Bey, Agop isimli bir zımkiye Acem asıllı, Hristiyan câriyesini 100 kuruşa ve 10 kuruş kıymetinde olan 16 arşin Londra çuhasına satmıştır.⁵⁹⁸

Aslen Rum iline vaki Sofya ahalisinden olan ve bu handa konaklayan Ahmed Beşe ibn-i İbrahim isimli şahıs, Mariem isimli câriyesini 90 kuruşa Bedros adlı bir zımkiye satmıştır.⁵⁹⁹

Esirci taifesinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda misafir sakin bulunan Viran Şehirli Molla Ahmed b. Hüseyin, yine esirci taifesinden olan ticaret yapmak amacıyla Zağferan Hanı'nda bulunan İsmail Beşe ibn-i Mustafa Beşe ile bir köle alış-verişinde bulunmuş ve akabinde anlaşmazlık yaşamaları sebebiyle olay mahkemeye intikal etmiştir.⁶⁰⁰

Emin Efendi Hanı: Kayserili ve Tosyalı Müslüman tacirlerin köle ticareti yaptıkları⁶⁰¹ ve esir taifesinden kişilerin konaklama ve ticaret yapma arzusu ile

⁵⁹³ http://www.rm-k-museum.org.tr/cengelhan/turkce/rmk_tarihce.htm, (15.04.2018).

⁵⁹⁴ Bilgili, 65.

⁵⁹⁵ AŞS, nr. 101, s. 56, h. 185; H. 1137/ M. 1725; nr. 101, s. 92, h. 303; H. 1137 / M. 1725; nr. 101, s. 165, h. 537; H. 1138 / M. 1725; nr. 101, s. 72, h. 235; H. 1137 / M. 1725; nr. 101, s. 82, h. 272; H. 1137 / M. 1725; nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 1724.

⁵⁹⁶ AŞS, nr. 110, s. 96, h. 212; H. 1144/ M. 1732.

⁵⁹⁷ AŞS, nr. 101, s. 40, h. 136; H. 1137/ M. 1724; nr. 101, s. 45, h. 151; H. 1137/ M. 1725; nr. 116, s. 108, h. 63; H. 1148/ M. 1735.

⁵⁹⁸ AŞS, nr. 101, s. 56, h. 185; H. 1137/ M. 1725.

⁵⁹⁹ AŞS, nr. 101, s. 165, h. 537; H. 1138/ M. 1725.

⁶⁰⁰ AŞS, nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 1724.

⁶⁰¹ Bilgili, 73.

geldikleri bir mekândır.⁶⁰² İncelenen belgelerden bu handa konaklayan Ebubekir Ağa isimli bir şahsın, Acem asıllı, Hristiyan câriyesini bir vekil aracılığı ile Arton isimli bir zimmiye 150 kuruşa sattığı bilinmektedir.⁶⁰³ Başka bir davada Ankara sakinlerinden el-Hac Ömer Beşe'nin câriyesi Haticeyi, esirci taifesinden olup Ankara'da Emin Efendi Hanı'nda ticaret yapan Serdengeçti Ağası Ahmed Ağa'ya odasında emanet durması, müşteri çıkarsa 140 kuruşa satması ve kendisi için de 10 kuruş pay alması karşılığında vermiştir.⁶⁰⁴ Bu handa ticaret yapan bir kişinin, Ankara sakinlerinden Hüseyin Beşe'nin kaçak kölesini elinde tuttuğu da davalara yansımıştır.⁶⁰⁵

Urgancılar Hanı: Atpazarı civarında Abacılar Çarşısı'nda bulunan hanın kaç tarihinde yapıldığı bilinmemektedir. Günümüze ulaşmamış Ankara hanları içerisinde yer almaktadır.⁶⁰⁶ Hanın 30 odası bulunmaktadır.⁶⁰⁷ Yabancı tüccarların konakladığı ve ticarete bulunduğu önemli ticaret merkezlerinden biridir. Aynı zamanda bu handa çok değişik mallar pazarlanmaktadır.⁶⁰⁸ Çalışmanın kapsamına giren defterlerde burada konaklayan bir kişinin azat edilmiş olan bir köleyi tekrardan başka birine sattığını ve bu usulsüz satışın mahkeme ile sonuçlandığı görülmektedir.⁶⁰⁹

Pirinç Hanı: Atpazarı semtinde “*Hanlar Bölgesi*” olarak adlandırılan alanın içinde yer alan hanın Emin Mehmed Efendi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.⁶¹⁰ Vakfiyesi 1739 (1151) yılında düzenlenmiştir.⁶¹¹ 1700 (1112) yılına ait bir mahkeme kaydında Konyalı tacir ve hanın hissedarı olan şahıs arasında geçen bir borç davasının terekeden temin edilmesine konu edinen bir mekân olması, varlığını 1700 yılına kadar götürmektedir.⁶¹² Hanın üst katında 24, alt katında 14 oda ile 13 oda mahzen, 1 hancı odası, 1 mescid, yazlık kışlık 2 ahır, 2 kenef, han kapısı yanında ayrıca 2 maksure ve bitişiğinde de bir berber dükkânı bulunmakta idi.⁶¹³ Oda bedeli

⁶⁰² AŞS, nr. 101, s. 165, h. 535; H. 1137/ M. 1725; nr. 107, s. 122, h. 265; H. 1142, M. 1730; nr. 104, s. 129, h. 352; H. 1141 / M. 1728.

⁶⁰³ AŞS, nr. 101, s. 165, h. 535; H. 1137/ M. 1725.

⁶⁰⁴ AŞS, nr. 113, s. 14, h. 31; H. 1136/ M. 1733.

⁶⁰⁵ AŞS, nr. 107, s. 122, h. 265; H. 1142/ M. 1730.

⁶⁰⁶ İşçen, 11.

⁶⁰⁷ Bilgili, 64.

⁶⁰⁸ Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 37.

⁶⁰⁹ AŞS, nr. 110, s. 76-77, h. 175; H. 1144/ M. 1731.

⁶¹⁰ İşçen, 9.

⁶¹¹ Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 34.

⁶¹² Bilgili, 69.

⁶¹³ Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, 34.

300 kuruş dolaylarında⁶¹⁴ olan handa birçok kişinin kalması işlek hanlar içinde yer aldığını göstermektedir.⁶¹⁵ Gıda, bakliyat, pirinç satışının⁶¹⁶ yanında Çankırı Kasabası sakinlerinden olup bu handa kalan Ahmed Bey isimli şahısın, Ankara'da Hatunî Mahallesi sakinlerinden Dimrit isimli birine Rus asıllı Hristiyan gulâmını nakit 135 kuruş ile 30 kuruş kıymetli bir kürke, 4 kuruş kıymetli bir boylu tüfeğe ve 2 kuruş kıymetli bir çift tabancalı tüfeğe sattığı bilinmektedir.⁶¹⁷

Suluhan/ Hasan Paşa Hanı/ Ankaravî Hanı: Tahtakale Çarşısı'nın en önemli yapısı olan Suluhan, Hasan Paşa Hanı olarak da anılmaktadır. II. Bazeyid dönemi emirlerinden Hasan Paşa tarafından yapıldığı bilinmektedir.⁶¹⁸ Hanın vakfiyesi 1508 yılında düzenlenmiş olup akabinde 1511 yılında buna bir zeyl eklenmiştir. Bu kayıtlardan yola çıkılarak hanın bu tarihler arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir.⁶¹⁹ Semtin en önemli ticaret merkezi olan Suluhan, Bedestene Uzunçarşı ile bağlanmaktaydı.⁶²⁰ Vakfiyesine ve tahrir defterlerine bakılarak 63 odası ve bitişiğinde de 10 dükkânın varlığı bilinmektedir.⁶²¹

Belgelerden anlaşıldığı üzere Hasan Paşa Hanı adıyla bilinen han, Rumeli kadıaskeri Ankaravî Mehmed Efendi veya Emin Mehmed Efendi tarafından satın alınmış ve yeniden imar edilmiştir. 1688 yılına tekabül eden sicil kaydında ise Suluhan ismiyle anılmaya başlamıştır. Hanın meyilli bir arazi üzerinde bulunması ve zaman zaman su baskınlarına uğraması, Hasan Paşa vakfından olup da harabe vaziyette iken içinde su birikintilerinin uzun süre kalmasından dolayı halk arasında *Suluhan* adının yaygınlaştığı kuvvetle muhtemeldir.⁶²² Bu handa kahve ve iplik satışı yapılmaktadır.⁶²³ İncelenen belgelerde bu handa köle satışının da yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra köle tüccarlarının konakladığı bir handır.⁶²⁴ Örneğin,

⁶¹⁴ Bilgili, 68.

⁶¹⁵ Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, 34.

⁶¹⁶ Bilgili, 68.

⁶¹⁷ AŞS, nr. 119, s. 50, h. 166; H. 1152/ M. 1739.

⁶¹⁸ Tunçer, Angora (Ankara) Tarihsel Kent Merkezi Gelişim Süreci ve Suluhan Çevresi Tahtakale Çarşısı, 695.

⁶¹⁹ Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, 18

⁶²⁰ Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, 29.

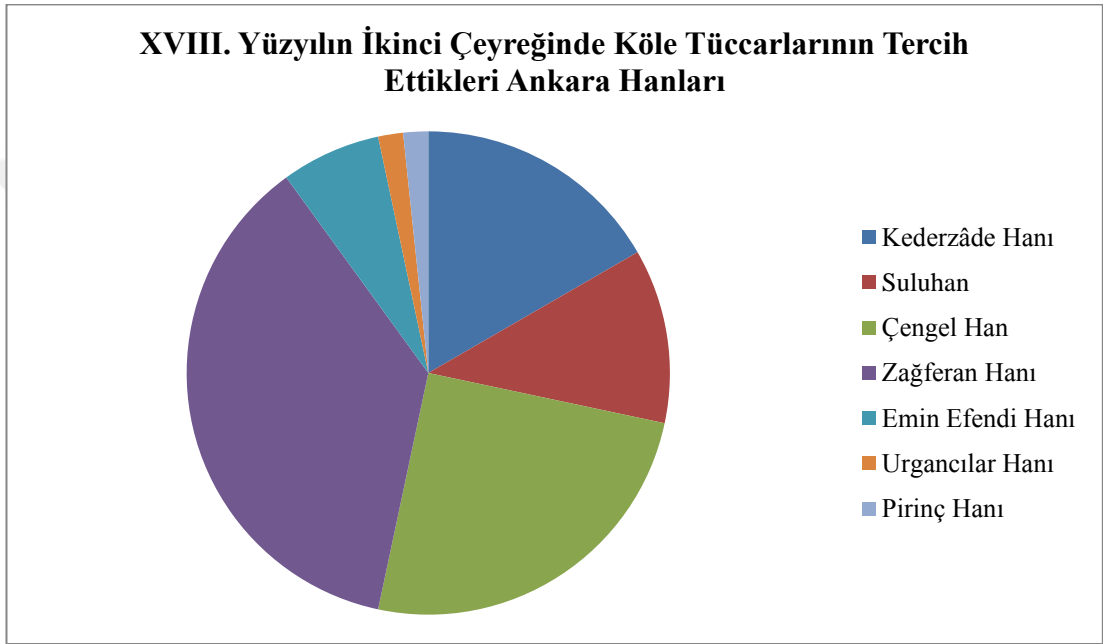
⁶²¹ Tunçer, Angora (Ankara) Tarihsel Kent Merkezi Gelişim Süreci ve Suluhan Çevresi Tahtakale Çarşısı, 696.

⁶²² Bilgili, 70; Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, 31-32.

⁶²³ Bilgili, 70.

⁶²⁴ AŞS, nr. 107, s. 69, h. 157; H. 1142/ M. 1730; nr. 101, s. 33, h. 110; H. 1137/ M. 1724; nr. 101, s. 152, h. 482; H. 1138/ M. 1725; nr. 113, s. 117, h. 239; H. 1146/ M. 1734.

esirci taifesinden olup bu handa konaklayan el-Hac Halil b. Şaban isimli kişi, Ankara civarından Kirkor isimli bir zımmiye, vekili aracılığı ile Şarkkiye esirlerinden Acem asıllı, Hristiyan Mariem isimli cârîye-yi memlûkesini 155 kuruşa satmıştır.⁶²⁵ Başka bir satış davasına göre Aslen İzmirli olan Halil Beşe b. Hüseyin, Acem tüccarı taifesinden olup Suluhan'da ticaret amacı ile bulunan Ali adlı şahsa orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman, Mehmed b. İvaz Ali isimli abd-ı memlûkünü 161 kuruşa satmıştır.⁶²⁶

Grafik 3.1. XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Köle Tüccarlarının Tercih Ettikleri Ankara Hanları

Görüldüğü üzere Ankara'da köle ticaretinin gerçekleştiği hanlar bu şekildedir. Bu hanlardan Çengel Han, Zağferan Hanı ve Suluhan⁶²⁷ günümüze ulaşmış hanlardır.⁶²⁸ Urgancılar Hanı, Pirinç Hanı, Kederzâde Hanı ve Emin Efendi Hanı ise tarihi süreç içerisinde kaybolup gitmiştir.⁶²⁹

⁶²⁵ AŞS, nr. 107, s. 38, h. 77; H. 1142/ M. 1729.

⁶²⁶ AŞS, nr. 101, s. 74, h. 243; H. 1137/ M. 1725.

⁶²⁷ Bkz; ek-11.

⁶²⁸ İşçen, 12.

⁶²⁹ Bakırer, Madran, 117-119.

C.Ankara’da Esir Tüccarları ve Faaliyetleri

Esir Pazarı’nın asıl sakinleri esircilerdi. Ankara’nın esir pazarından yoksun olması dolayısıyla, köle satışları yukarıda zikredilen hanlarda yapılmaktaydı. Bu hanlarda birçok tüccarın yanı sıra esircilerde yerlerini almaktaydı. Ancak esircilik mesleği diğer meslekler gibi değildi. Satışı yapılan malın insan olması hasebiyle bu ticareti yapacak kişiler titizlikle seçiliyordu. Esirci olacak kişinin mutlak surette kethüdaları ve ustaları marifetiyle güvenilir kefil olması, bu kefil ile birlikte Bab-ı Ali’ye arzuhal sunması gerekmektedir. Başvurunun onaylanması halinde Divan-ı Hümayun kaleminden kendilerine fermân-ı âli verilirdi. Bunu aldıktan sonra ancak esirciler defterine kayıt olunabilirdi.⁶³⁰

“*Esirci*” bu işi küçük çapta gerçekleştirenler için kullanılırdı. Toptan köle ticareti ile uğraşan meslek erbablarına “*esir tüccarı*” denilmekteydi.⁶³¹ Erkeklerin yanı sıra kadın esirciler de bulunmaktaydı.⁶³² Fakat Ankara’da incelenen belgeler itibari ile kadın esirciye rastlanılmamıştır.

Esircilik mesleği daha önceden de değinildiği üzere müslümanlara mahsustu. Hıristiyan ve Yahudiler esircilik yapamazdı.⁶³³

Sicillere yansıyan davalardan hareketle Ankara’da bulunan esirci taifesinden kişilerin Halep, Trabzon, Kastamonu, İzmir, Bolu, Konya, Kayseri, Merzifon, Çorum, Kütahya, Uşak, Çankırı, Viran şehir ve Çerkez Kasabası gibi yerlerden oldukları görülmektedir. Bu tüccarlar Ankara’da kaldıkları süre zarfında Zağferan Hanı, Çengel Han, Kederzâde Hanı ve Suluhanda ticaret veya konaklama amacı ile bulunmuşlardır. Bu hanlar içerisinde umumiyetle Zağferan Han ve Çengel Han tercih edilmiştir. Yol üzerinde bu hanlarda konaklayan esircilere de rastlanılmaktadır. Örneğin, Ankara’da Kederzâde Hanı’nda konaklayan İzmirli İbrahim Beşe ibn-i Mustafa isimli şahıs, yine esirci taifesinden olup aynı şekilde yol üzerinde Ankara’da Zağferan Hanı’nda konaklayan Tosyalı Hasan Beşe’den 197 buçuk kuruşa Acem asıllı, Hristiyan bir cârîye satın almıştır. Bu meblağın 47 buçuk kuruşunu vermiş, geriye 150 kuruş kalmıştır. Bu meblağın verilmemesi üzerine Tosyalı Hasan Beşe

⁶³⁰ Yağcı, İstanbul Esir Pazarı, 82-83.

⁶³¹ Bayarslan, 446.

⁶³² Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 718.

⁶³³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, 552.

Kederzâde Hanı'nda konaklamış olan bu kişi üzerine dava açmıştır. Davalı İbrahim cevabında 150 kuruşun kaldığını kabul etmekte fakat mahkeme gününden 5 gün önce bu câriyeyi aldığı için pişman olduğunu ve pazarlığı bozduğunu bunun üzerine câriyeyi de Hasan Bey'e teslim ettiğini, kendisinden aldığı 47 buçuk kuruşu ise 5 gün içerisinde vereceğini de söylemiştir. Bunun üzerine Hasan Beşe'den iddiasını kanıtlayacak bir delil yani şahit talep edilmiş ve mahkeme burada sonlanmıştır.⁶³⁴ Akabinde bu davanın ne şekilde sonuçlandığı ile ilgili bir bilgiye de rastlanılmamıştır.

Esir tüccarları sicillerde çoğunlukla alış-veriş davalarına yansımışlardır. Mesela, esirci taifesinden Ahmed b. Recep isimli şahıs, orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Gürcü asıllı Mariem bint-i Babaga adlı câriye-yi memlûkesini, Ankara sakinlerinden Kirkor veled-i Arton'a 260 kuruş ve 20 kuruş kıymetli bir gümüş saat karşılığında,⁶³⁵ esirci taifesinden Ahmed Beşe ibn-i Mehmed, ticaret için Suluhan'da bulunan Evak veled-i Tuka isimli zımmiye orta boylu, ela gözlü, çatık kaşlı, Acem asıllı, Hristiyan câriyesini 280 kuruşa,⁶³⁶ esirci taifesinden el-Hac Ali ibn-i Mustafa isimli şahıs, Karabet veled-i Toros isimli zımmiye Acem asıllı, Hristiyan iki câriyeyi "*be safkai vahide*" (pazarlık sonucu el sıkışma) 405 kuruşa,⁶³⁷ esirci taifesinden Hasan Beşe ibn-i Abdullah, Ankara sakinlerinden Mennas veled-i Kirkor isimli zımmiye Mariem isimli câriyeyi 205 kuruş ve bir rey' (arpa, buğday veya tahıl) karşılığında⁶³⁸ ve son olarak esirci taifesinden Mehmed Beşe ibn-i el-Hac Hüseyin, Serkez veled-i Arton isimli zımmiye Mariem bint-i Maydros isimli câriyesini sabun ile 24 ziraî Fransız çuka ve narlı tabir olunur 2 donluk kumaşa satmıştır.⁶³⁹ Bunların yanı sıra birçok satış davası da mevcuttur. Sicillere yansıyan davalarda genellikle gayrimüslimlere satışın gerçekleştiği görülmektedir.

Esirci taifesinden kişilerin köle satışının yanı sıra köle aldıkları veya aldıklarını iddia ettikleri durumlar da vardır.⁶⁴⁰ Bir davada Ankara sakinlerinden el-Hac Ömer Beşe'nin, esirci taifesinden es-Seyyid Mehmed Çelebi'ye 171 kuruşa Acem asıllı

⁶³⁴ AŞS, nr. 110, s. 96, h. 212; H. 1144/ M. 1732.

⁶³⁵ AŞS, nr. 101, s. 8, h. 18; H. 1137/ M. 1724.

⁶³⁶ AŞS, nr. 101, s. 163, h. 526; H. 1138/ M. 1725.

⁶³⁷ AŞS, nr. 101, s. 118, h. 388; H. 1137/ M. 1725.

⁶³⁸ AŞS, nr. 101, s. 102, h. 337; H. 1137 / M. 1725.

⁶³⁹ AŞS, nr. 101, s. 82, h. 272; H. 1137/ M. 1725.

⁶⁴⁰ AŞS, nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 172; nr. 116, s. 116, h. 89; H. 1148/ M. 1735; nr. 101, s. 40, h. 136; H. 1137/ M. 1724.

Hristiyan Mariem isimli bir cârîye sattığını akabinde esircinin vefat ettiğini ve 171 kuruş alacağını kaldığını iddia ederek esircinin vasisi olan Mehmed isimli şahıstan bu meblağı talep ederek ondan davacı olmuştur.⁶⁴¹

Bunun yanı sıra esirciler arasında alış-veriş gerçekleşmekte, bazı durumlarda anlaşmazlıklar yaşanmakta ve bu mahkemeye intikal etmektedir. Bir davada esirci olan Molla Ahmed ve İsmail Beşe aralarında köle takası gerçekleştirmişlerdir. Akabinde Molla Ahmed kendisine verilen gulâmın fitik rahatsızlığı olduğunu söyleyerek satış akdini bozmak istemiştir. Fakat İsmail Beşe'nin davacının bu hususu bildiğini bunu bile bile gulâmı kabul ettiğini söylemesi ve iki şahitle de doğrulaması üzerine dava sonuçlanmıştır.⁶⁴²

Kaçak bir kölenin esirci elinde bulunduğu⁶⁴³ ya da hür olan kişilerin esirciler eline düştüğü ve esirci üzerine hürriyet-i ispat davası açtığı durumlarla da karşılaşmıştır.⁶⁴⁴ Satılan kişilerin hür olduğu anlaşılır ve ispat edilirse satışın geçersiz sayıldığı daha önce de belirtilmiş idi. Sicillere yansıyan bir davada esirci tarafından satılan bir köle 5 kez el değiştirmiştir. Daha sonra köle beşinci sahibi üzerine hürriyet-i ispat davası açmış ve şahitler ile hür olduğunu kanıtlamıştır. Akabinde satış akdi bozulmuş ve köle sahipleri köle karşılığında vermiş oldukları meblağları zincirleme olarak satın aldıkları kişilerden geri almıştır.⁶⁴⁵

Sicillere yansıyan esircilerin tereke kayıtları da mevcuttur. Çankırlı olup ticaret için Kederzâde Hanı'nda sakin olduğu sırada vefat eden esirci el-Hac Osman b. el-Hac Süleyman isimli kişinin yanında bulunan terekesinde 100'er kuruş değerinde iki cârîye ve 50 kuruş değerinde de bir gulâm bulunmaktadır.⁶⁴⁶

D.Ankara'daki Kölelerin Milliyetleri ve Getirildikleri Ülkeler

İncelenen sicillerde yer alan belgelerden hareketle kölelerin milliyetleri, cinsiyetleri ve defterlerin tarih sıralaması tablo 3.8.'de gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde Ankara'da, Acem(İran) asıllı kölelerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

⁶⁴¹ AŞS, nr. 113, s. 17-18, h. 37; H. 1146 / M. 1734.

⁶⁴² AŞS, nr. 101, s. 7, h. 15; H. 1137/ M. 1724.

⁶⁴³ AŞS, nr. 107, s. 92, h. 208; H. 1142/ M. 1730.

⁶⁴⁴ AŞS, nr. 116, s. 116, h. 89; H. 1148/ M. 1735.

⁶⁴⁵ AŞS, nr. 134, s. 19-20, h. 41; H. 1154/ M. 1741.

⁶⁴⁶ AŞS, nr. 107, s. 138, h. 301; H. 1142 / M. 1730.

Sicillerdeki 439 kölenin % 55.3'ünü (112 erkek-131 kadın) Acem asıllı köleler teşkil etmektedir. Bundan sonra en büyük oran % 31.8 ile (88 erkek-52 kadın) milliyeti bilinmeyen kölelere aittir. Bunların milliyetleri belli olmasa da umumiyetle Acem asıllı oldukları söylenebilir. Bu şekilde düşünüldüğünde, Acem asıllı kölelerin oranı % 70-80'lere kadar çıkabilir. Ankara'da Acem asıllı kölelerin bu derece büyük yekûn teşkil etmesi, kuşkusuz XVI. yüzyıl ve akabinde İran ile yapılan savaşlardır. XVI. yüzyılda Kanunî döneminde İran ile yapılan savaşlar sonucunda elde edilen Acem esirler XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti'nde köle olarak satılmıştır. Müslümanların köleleştirilmesinin yasak olması, İran tebaasının köleliğinin caiz olup olmadığı meselesini ortaya çıkarmıştır.⁶⁴⁷ Osmanlı Devleti, özellikle İran ile arasında gerginlik yaşadığı günlerde onları sapkın olarak nitelendirmiş ve İranlı esirlerin köleleştirilmesini uygun bulmuştur.⁶⁴⁸ Bu mesele Kemâl Paşa-zâdenin vermiş olduğu fetva ile çözüme kavuşturulmuştur.⁶⁴⁹ Akabinde bu hususta verilen bir diğer fetvanın Ebûssu'ûd Efendi tarafından verilmiş olduğu görülmektedir. 1553'te Türkiye'ye seyahat gerçekleştiren Hans Dernschwam bu konuda "bu defa 1553'ten 1554'e kadar süren uzun savaşta Şeyhü'l-islâm, Müslüman olmalarına rağmen, Acemlerin de biz Hristiyanlar gibi esir edilip köle yapılabileceğine, alınıp satılabileceğine ve öldürülebileceğine dair bir fetva vermiş" demektedir.⁶⁵⁰ Burada sözü edilen fetva Ebûssu'ûd Efendi tarafından verilmiş olacaktır ki bu dönemde şeyhü'l-islâm odur ve bu konuda onunda fetvalar verdiği bilinmektedir. Bu konu ile ilgili 5 maddelik bir fetva sureti 1578'de serdar tayin edilen Lala Mustafa Paşa'ya da verilmiştir.⁶⁵¹ Yine

⁶⁴⁷ Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, 259.

⁶⁴⁸ Bayarslan, 444.

⁶⁴⁹ Kemâl Paşa-zâdenin vermiş olduğu fetva için bkz; Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, 259.

⁶⁵⁰ Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Yaşar Önen (çev.), 1. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, 125.

⁶⁵¹ Bu fetvadaki beş madde şu şekilde özetlenebilir:

1-Kızılbaşlar'ın şer'an katli "helâl" olup; onları katleden "gaazi" ve ellerinde ölen "şehîd" olur. "Gazây-i ekber ve şehâdet-i 'azîmedür."

2-Bunlar, hem *İslam Pâdişahi*'na 'âsî, hem de türlü yollardan "kâfir" olduklarından, katilleri helâldir.

3-Şafililer'in, kendilerini, *Hz. Peygamber soyundan* (İmam Hüseyin neslinden) *saymaları, yalandır*. I. Şah İsmail, "*Bahr-i Ensâb*"a bakanlara kılıç zoru ile bu işi yaptırmıştır. Doğru olsa bile, "*bîdîn olunca, sâyir Kefere'den farkı kalmaz*". Nasıl *Nuh*'un öz oğlu *Ken'an*, Kâfirdi; Tufan'da boğuldu. Bütün insanların *Âdem-Nebi*'den töreme Peygamber-Neslinden olmalarından, Kâfirler bile azâp görmez, denilemez.

4-Şi'a geçinmelerine rağmen, *Kur'an-i-Kerîmi ve Şer'i'ati istikhfâf etme; Şer'iat kitaplarını tahkîr ile od'a yakma; din âlimlerini ihanet ile kırma; başları sayılan Şâh'ı "ma'bûd" yerine koyup ona secde eylemekle; Hz. Ebîbekir ve Ömer'e lânet okuyub, nezaheti hakkında bunca Âyet bulunan Hz. 'Âişe'ye dil uzatarak Kur'an-i-Kerîm'e inanmayıp mürted olmalarından başka, Hz. Muhammed'in Zâtına da leke sürmekle, Peygambere de söğmüş sayılırlar*. Bütün eski İslâm âlimleri ve İmamları, böylelerinin

1722 yılında açılması düşünülen İran seferinden önce Yenişehirli Abdullah Efendi, Acem diyarının “*dar’ül-harb*” olduğunu ve Acemlerin üzerine “*ahkâm-ı mürted-i din*” icra olunabileceğini ifade eden bir fetva vermiştir.⁶⁵² Nitekim 1736 senesine değin 13 yıl gibi uzun bir süre devam eden Osmanlı-İran savaşlarından sonra 18 Cemâziyelevvel 1149/ 24 Eylül 1736’da yapılan anlaşma ile İranlı esirlerin serbest bırakılmaları ve bundan böyle Acem esirlerinin alınıp satılmalarının yasaklanması kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın akabinde 17-26 Ekim 1736 tarihinde Anadolu’nun çeşitli yerlerine gönderilen fermanlarda İran Şahı Nâdir Bahadır Şah ile yapılan anlaşma gereğince harbdeler ele geçirilen Acem esirlerden “*müslimiyyü’n neseb*” olanların bey’ (satma) ve şirâlarının (satın alma) men olduğu, bundan böyle bir ferдинin dahi bey’ ve şirâ olunmaması gerektiği ve bu hususların herkese duyurulması istenmiştir. Fermana uymayanların ise şiddetle cezalandırılacağı dile getirilmiştir.⁶⁵³ İncelenen sicillerde 1736 yılından sonra Acem asıllı Müslüman bir kölenin satışına rastlanılmamıştır. 1745 yılına ait Acem asıllı Hristiyan bir kölenin satışına rastlanılmaktadır. Fermanla “*müslimiyyü’n neseb*” şartı arandığı için Acem asıllı Hristiyan kölelerin satışı devam etmiş olacaktır.⁶⁵⁴

Osmanlı’da köle kaynağının savaş esirleri ve ticaret yolları olduğu daha öncede belirtilmişti. Kafkasya bölgesi ve Rusya’nın güneyi Osmanlı Devleti’nden öncede köle ihrac edilen bölgelerin başında gelmekteydi. Bu kölelerin bir kısmı Karadeniz İskelesinden ülkeye sokuluyor ve Anadolu’nun çeşitli yerlerine dağılıyordu. Bu bölge halkı öteden beri kıyılarında sömürge kuran birçok millete kız ve oğlan çocuklarını satmakla ve başka komşu ve oymaklardan çaldıkları esirleri dışardan gelen gemicilere bakır, ev eşyası, tuz, silah, giyecek ve tahıl karşılığında takas ile geçimlerini sağlıyorlardı. XVII. yüzyılda Gürcistan bölgesi de önemli ticaret merkezlerindendi. Bu bölgeye ticaret amacıyla giden Osmanlı vatandaşları dönüşte oradan köle ve câriye getirirlerdi. Hatta Gürcistan’a giden tüccarlara tanıdıkları

katillerini “helâl” saymıştır. “Küfürlerinde tereddüd eden Müslim değildir”. Askerlerinden kırışa girenlere ve onlara yardımcıları, aslâ fırsat vermemeli; ancak, “şehirlerde ve köylerde kendi halinde salâh üzerine” olanlara dokunulmamalı. Hz. Ebîbekir’in Gayrimüslimleri bırakıp, yalancı Peygamberlerle savaşı, Hz. Ali’nin de Haricileri kırması, böyle olmuştur.

5-Onların malları da, kendilerini kıran askere helâldir. Bu bilgi için bkz; Fahrettin Kızıoğlu, **Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451-1590)**, 2. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1998, 281.

⁶⁵² Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, 259.

⁶⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, 259.

⁶⁵⁴ AŞS, nr. 125, s. 61, h. 128; H. 1158/ M. 1745.

tarafından köle ve cârîye siparişi dahi verilmekteydi.⁶⁵⁵ Ankara'da Kafkas kölelerin % 5.92'sini (11 erkek-15 kadın) Gürcü asıllı köleler, % 3.64'ünü (11 erkek-5 kadın) Rus asıllı köleler, % 0.45'ini (2 erkek) Kalmuk asıllı köleler ve % 0.22'sini (1 erkek) Çerkez asıllı köleler teşkil etmektedir.

Sicillerde tespit edilen köleler içerisinde Ermeni asıllılar da mevcuttur. Yukarıda bahsedilen Kemâl Paşa-zâdenin vermiş olduğu fetvada, Acem asıllıların yanı sıra Ermeni asıllıların da köleleştirilmesi hususunda karar alınmıştır. Fetvada, "*Ermeniü'l-asl olan Zeyd'in kul olub, şer'ian istihdamı câiz olur mu? El-cevab: Cürmü olacak OLUR.*" denilmektedir.⁶⁵⁶ Sicillerde incelenmiş olunan belgelerde çok olmasa da % 0.68 oranında (3 erkek) Ermeni asıllı köleler bulunmaktadır.

Sicillerde Avrupa menşeli kölelerin sayısı oldukça azdır. Ankara'da sadece Macar asıllı % 0.22 oranında (1 erkek) köle bulunmaktadır. Bunun başlıca sebebi XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki yayılmasının durmuş olması, Avrupa'da yapılan savaşlarda ard arda gelen yenilgi ve ordunun buradan esir elde edemeden dönmesidir.

Yine incelenen sicillerde Balkan yarımadası kökenli Eflak (% 0.22 yani 1 kadın) ve Boğdan (% 0.45 yani 2 erkek) asıllı kölelere de rastlanılmakla birlikte bu kölelerin oranları da oldukça düşüktür. Bunun sebebi ise buraların Osmanlı sınırı olması ve bura halkının reaya durumuna gelmesi ile açıklanabilir.⁶⁵⁷

Başlıca siyah köle kaynaklarının, Vaday, Bagirmi ve Bornu gibi Orta Afrika bölgeleri ve Yukarı Nil ile Batı Sudan olduğu, Habeşli kölelerin Galla ve Siclama beylikleri tarafından sağlandığı daha önce belirtilmişti. Sicillerde Habeşî asıllı kölelerin oranı az olmakla birlikte % 0.45'dir (1erkek-1 kadın). Râfizî asıllı⁶⁵⁸ (% 0.22 yani 1 kadın) ve Moritanya(?) asıllı (% 0.22 yani 1 erkek) kölelere de

⁶⁵⁵ İzzet Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Kölelerin Milliyeti ve Eşkâli (17. ve 18. Yüzyıllar), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 3, 1994, 380.

⁶⁵⁶ Sak, İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar, 259.

⁶⁵⁷ Sak, Şer'îye Sicillerine Göre Kölelerin Milliyeti ve Eşkâli, 381.

⁶⁵⁸ Başlangıçta Zeyd b. Ali'den ayrılan ilk İmâmîler'e, daha sonra bütün Şîî fırkaları ile Şîî unsurları taşıyan bazı bâtinî gruplarına verilen isim. İleride Alevî yahut Bektaşî diye anılacak olan ve yaygın İslami anlayıştan uzak kalan muhtelif derviş zümreleri, Şîa'ya mensup olan Acemler, Kalenderîler, özellikle Safevî Devleti'nin kurulması esnasında ve sonraki dönemlerde Anadolu'da ve İran'da bulunan Osmanlı muhalifi kızılbaş zümreler için kullanılan bir terimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Mustafa Öz, Râfizîler, **DİA**, Cilt 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 396-397.

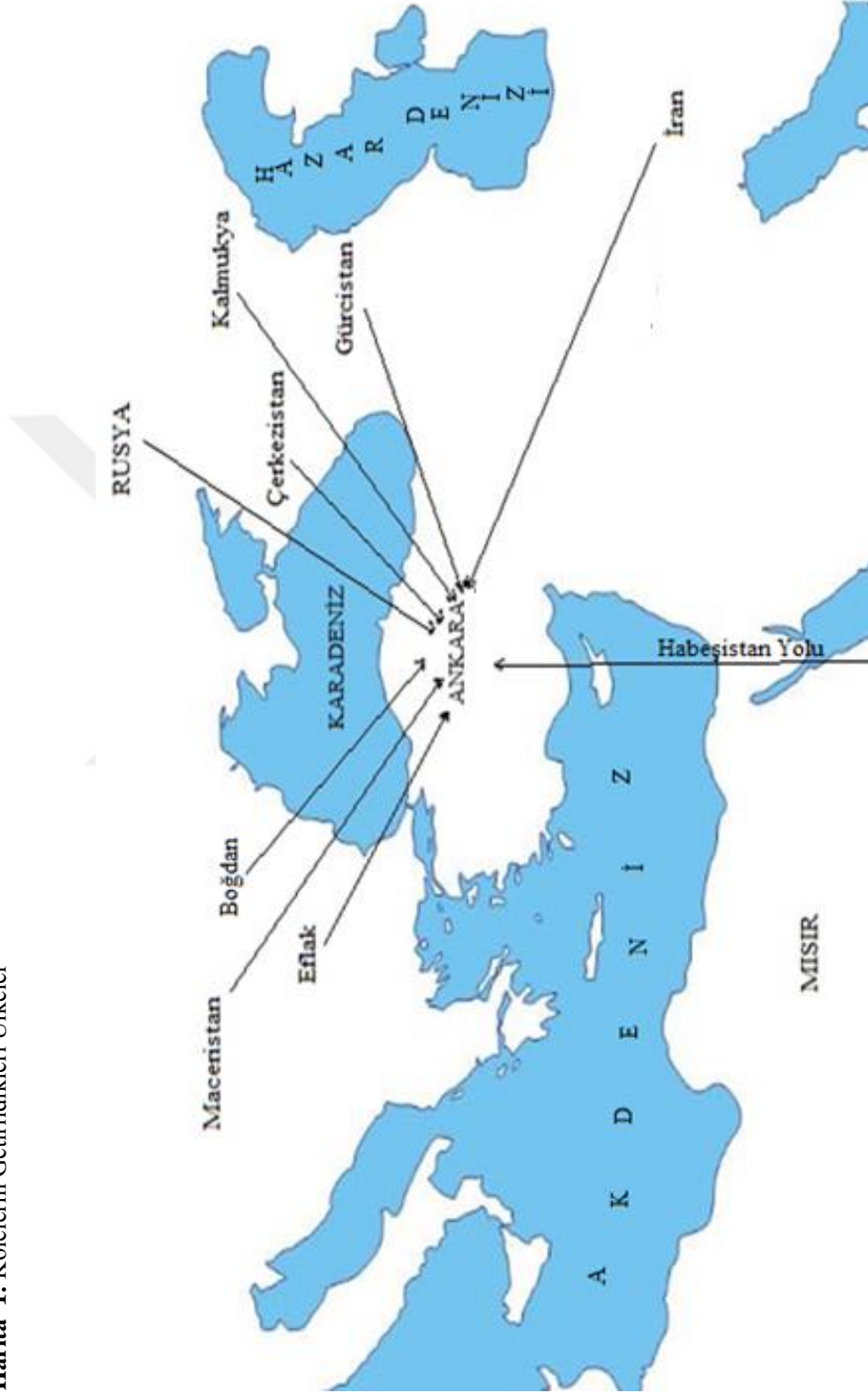
rastlanılmaktadır. Sicillerde yer alan 439 köleden 209'u kadın, 230'u erkek köledir. Buna göre Ankara'daki kölelerin % 47.6'sını kadın köleler, % 52.3'ünü ise erkek köleler teşkil etmektedir

Tablo 3.8. Ankara Şer'iyye Sicillerinde Geçen Kölelerin Milliyetleri

Sicil No	Acem		Rus		Gürcü		Çerkez		Kalmuk		Habeşi		Macar		Moritan ya(?)		Râfizy yet'ül- asl		Eflak		Boğdan		Ermeni		Belli olmayan		Toplam		Genel Toplam
	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	e	k	
101	9	25	3	3	1	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	13	26	45	71
104	2	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	10	8	14	10	24
107	2	15	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	5	13	22	35
110	25	23	1	1	5	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	8	51	38	89
113	19	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	1	10	3	30	19	49
116	16	18	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	2	23	21	44
119	7	4	1	-	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	5	13	13	26
122	9	5	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	10	7	17
125	2	4	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	6	10
128	5	10	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	6	12	18
131	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1	4	2	6
134	16	11	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	5	34	16	50
Toplam	112	131	11	5	11	15	1	-	2	-	1	1	1	-	1	-	1	-	1	-	2	-	3	88	52	230	209	439	439
G.Toplam	243		16		26		1		2		2		1		1		1		1		2		3		140		439		439
%'si	%55.3		%3.64		%5.92		%0.22		%0.45		%0.45		%0.22		%0.22		%0.22		%0.22		%0.45		%0.68		%31.8				

Harita 1: Kölelerin Getirildikleri Ülkeler

E.Ankara’da Kölelerin Ekonomik Değeri

Osmanlı Devleti’nin gerileme dönemi olarak bilinen XVIII. yüzyıl, Osmanlı ekonomisinin değişmeye başladığı, vergilerin artırıldığı, fiyatların değiştiği ve taşışın gelenek halini aldığı ve ekonomik krizlerin yaşandığı çalkantılı bir dönemdir.⁶⁵⁹ Kuşkusuz bu dönemde köle sahibi olmak daha çok maddiyat gerektirmektedir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde akçenin yerini kuruşun aldığı görülmektedir. Böylece 1 Osmanlı kuruşu 120 akçe veya 40 para değerindeydi.⁶⁶⁰ Dolayısı ile akçenin değer kaybetmesi ile köle fiyatlarında da artış görülmekteydi. Köle fiyatlarını etkileyen çeşitli sebepler vardı. Fiyatlar arz ve talep doğrultusunda değişiklik göstermekteydi. Ayrıca yüklü köle kaynağını oluşturan savaşlar ve daha başka olaylar sonucu köle fiyatları değişiklik gösteriyordu. Savaş sonucu ele geçirilen esirlerin fiyatları, savaşçı elinde iken oldukça düşüktü. El değiştirdikçe fiyatları da artış gösteriyordu. Fiyatlarına devlete verilen gümrükler, resimler ve satıcının karı da ekleniyordu.⁶⁶¹ Ankara şer’iyye sicillerine yansıyan bir davadan Süleyman isimli bir kölenin 4 kez el değiştirdiği ilk sahibinin köleyi 125 kuruşa sattığı akabinde Süleyman’ın değerinin gitgide arttığı görülmektedir. 125 kuruşa alınan Süleyman ikinci sahibine 145 kuruşa, üçüncü sahibine 155 kuruşa, dördüncü sahibine ise 225 kuruşa satılmıştır.⁶⁶² Bir başka davada ise esirci tarafından 135 kuruş ve bir res’ at karşılığında ikinci sahibine satılan sagir Süleyman isimli gulâm 5 kez el değiştirmiş ve beşinci sahibine 195 kuruşa satılmıştır.⁶⁶³

Kölenin fiyatı: yaşı, cinsiyeti, kadın ise güzelliği, erkek ise fizik gücü, beceri ve yeteneğine göre değişiyordu. Köle olarak yararlanılan bir esirin mükâtebe ve azadlığı için biçilen bedel daha değişik faktörlere dayanmaktaydı. Kaçma eğiliminde olan

⁶⁵⁹ Mutlu Göğebakan, 18. Yüzyıl Osmanlı İktisadına Umumi Bir Bakış, <http://akademikperspektif.com/2015/05/11/18-yuzyl-osmanli-iktisadina-umumi-bir-bakis/>, 25. 05. 2018.

⁶⁶⁰ Şevket Pamuk, Kuruş, **DİA**, Cilt 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, 458.

⁶⁶¹ İzzet Sak, Konya’da Köleler (16. yüzyıl sonu- 17. yüzyıl), **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, 1989, 165-166.

⁶⁶² **AŞS**, nr. 113, s. 117-118, h. 240; H. 1146/ M. 1734; nr. 113, s. 115-116, h. 236; H. 1146/ M. 1734; nr. 113, s. 113, h. 231; H. 1146/ M. 1734.

⁶⁶³ **AŞS**, nr. 134, s. 19-20, h. 41; H. 1154/ M. 1741.

kölelerin fiyatları diğerlerine oranla daha düşüktü. Çünkü köle almak bir yatırımdı kaçma eğilimi olan bir köleyi almak riskli bir yatırım olurdu.⁶⁶⁴

Çocuk yaştaki kölelerin fiyatı oldukça düşük oluyordu. Bu kölelerin fiyatları kaçma eğilimi olan kölelerin fiyatları ile aynı orandaydı. Sicillerde yer alan davalarda çocuk yaştaki kölelerin satışına pek rastlanılmamaktadır. Satışı rastlanılsa bile bu satış anneleri ile birlikte olmaktadır.⁶⁶⁵ Bundan dolayı da fiyatları hakkında kesin bilgi yoktur. Ankara şer'iyeye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarında bulunan kölelerin fiyatlarına bakıldığında vefat eden Molla Mustafa'nın terekesinde Ali isimli gulâm 7 kuruş⁶⁶⁶, yine vefat eden es-Seyyid Mehmed isimli kişinin terekesinde Acem asıllı bir cârîyenin 9 kuruş kıymetinde olduğu görülmektedir. Bu kölelerin fiyatlarının bu kadar düşük olması çocuk yaşta olabilecekleri ihtimalini doğurmaktadır.⁶⁶⁷ Vefat eden Hafızzâde es-Seyyid Ebubekir Efendi'nin terekesinde ise “*sagir (küçük erkek çocuk)*” Hasan isimli gulâmın bedelinin 40 kuruş ve “*sagire (küçük kız çocuk)*” Gülsüm isimli cârîyenin bedelinin 50 kuruş olduğu öğrenilmektedir.⁶⁶⁸ Yine bir terekede 100 kuruş değerinde *sagir* bir gulâmın varlığı görülmektedir. Rastlanan *sagir(e)* köleler 40-100 kuruş arasındadır. Bu bedel aynı zaman da normal kölelerin de bedelidir. Demek oluyor ki terekelerde geçen 7-9 kuruş değerindeki köleler *sagir* kölelerden daha küçüktür.

Köle bedelinin alıcıya yanlış söylendiği durumlarla da karşılaşmaktadır. Sicillere yansıyan bir davada, Aslen Kula kazasından olan Ankara civarında Kulancak kazasında mahir bulunan es-Seyyid Ahmed Efendi ibn-i İsmail isimli kişi Kayseri'ye kazası ahalisinden olup misafir olarak Çengel Hanı'nda sakin bulunan Feyzullah Beşe'ye dava açmıştır. Buna göre Feyzullah Beşe davacıya mahkeme gününden bir gün önce orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Acem asıllı, Müslüman Esir bint-i Abdullah isimli cârîyesinin 300 kuruş değeri olduğunu fakat kendisine 260 kuruşa vereyim diyerek kendisine sattığını söylemektedir. Bunun üzerine cârîyenin bedelini 160 kuruş nakit ve 100 kuruş kıymetli bir kır beygir at karşılığında satın aldığını da dile getirmiştir. Şikayetin nedeni ise daha sonra bu cârîyenin değerinin 150 kuruş

⁶⁶⁴ Sahillioğlu, Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, 111; Sak, Konya'da Köleler, 166.

⁶⁶⁵ Sak, 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi, 71.

⁶⁶⁶ AŞS, nr. 110, s. 272, h. 489; H. 1144/ M. 1732.

⁶⁶⁷ AŞS, nr. 116, s. 233, h. 397; H. 1148/ M. 1736.

⁶⁶⁸ AŞS, nr. 110, s. 229, h. 439; H. 1144/ M. 1731.

olduğunun anlaşılmasıdır. Davacı satışa hile karıştırdığı iddiası ile davalıdan satış sırasında verdiği 160 nakit para ve 100 kuruş değerindeki kır beygir atı tekrar talep etmektedir. şahitlerin de satışta hile olduğunu doğrulamaları üzerine mahkeme davalıdan cãriyeye karşılık alınan nakit para ve atın teslim etmesine karar verilmiştir.⁶⁶⁹

Nitekim 1724-1751 yılları arasında Ankara'da kãle bedelleri umumiyetle 50 ila 250 kuruş arasında değişmektedir. 250 ila 325 kuruş arasında satılan kãlelere de rastlanılmaktadır.⁶⁷⁰ Fakat bunlar fazla yekũn teşkil etmez.

⁶⁶⁹ AşS, nr. 116, s. 101, h. 36; H. 1148 / M. 1735.

⁶⁷⁰ Bkz; ek-3.

SONUÇ

Neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan kölelik müessesesi tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı hududları içerisinde de var olmuştur. Fakat Osmanlı'da kölelik müessesesi umumiyetle ev köleliği şeklindedir. Köle kaynağı genellikle savaşlar olmuştur. Savaşlar sonucu ele geçirilen esirlerin beşte biri devletçe alınmış, bu esirler belirli eğitimlerden geçtikten sonra bir kısmı devletin asker ihtiyacını karşılamış ve bir kısmı da devletin önemli kademelerine gelmiştir.

Tezin birinci bölümde köleliğin Antik dönemden Osmanlı'nın sonuna kadar ki seyri ve kölelerin içerisinde buldukları şartlara kısaca değinilmiştir. Bu bölüm ile Osmanlı'da ve lokal olarak Ankara'da köleliğin daha iyi idrak edilebileceği düşünülmüştür.

İkinci ve nihayetinde üçüncü bölüm tezin asıl kısmını oluşturmaktadır. Osmanlı'nın bir parçası olan Ankara'da da köle kaynağının ilk sırasını savaş esirleri almaktaydı. Bunun yanı sıra ticareti yapılan köleler, hür iken köle durumuna düşenler veya köle bir anne, babadan doğanlar da bu müessesenin devamlılığını sağlamaktaydı.

XVIII. asrın ikinci çeyreğinde incelenen Ankara şer'iyeye sicillerinde köleler ile ilgili çeşitli bilgiler bulunmuştur. Şer'iyeye sicillerinde kölenin ve sahibinin ismi, yerleşim birimi, etnik kimliği ve fiziki bazı özellikleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra kölelerin hangi sebeple davalara yansıdığı da öğrenilebilmektedir. Bu davalardan bazıları alım-satım davaları, azat etme davaları, köle katli veya katil köle davaları, hürriyeti ispat ve diğer davalardır.

İncelenen satış davalarında köle satın alan kişiler umumiyetle zımmilerdir. Bu dönemde gayrimüslimlere zaman zaman kısıtlanan köle edinme hakkı tekrar verilmiş olacak ki satış davalarında köle edinenlerin çoğunu gayrimüslimler oluştursun.

Köleler hibe edilmiş, miras ve mihr olarak da bırakılmıştır. Bir davada câriyenin kadın efendisi tarafından kocasına hibe edildiği, akabinde kadın efendinin kocasından câriyesine el koyduğu ve hamile bıraktığı gerekçesi ile davacı olduğu düşünüldüğünde, câriyelerin Ankara aile yaşantılarına olumsuz etkileri ve karı-koca hayatında ikiliğe neden oldukları da söylenebilir. Bunun dışında mahallenin düzenini

bozan câriye mahalleden çıkarılmış, haklarını elde etmek isteyen köleler de mahkemeye müracat etmiştir. Ankara'da köleler genellikle hürriyet-i ispat davaları açarak efendilerinden davacı olmuşlardır. Bu kölelerin öncelikli sorunları azat edildikleri ya da h r oldukları halde köle muamelesi görmektir. Bu sorun ise mahkemeye başvurup iki sahitle hürriyetlerini kanıtladıkları takdirde c z me kavuşturulmuştur.

Ankara'da köleler ağır şartlarda çalışılmamış, sevap kazanmak veya herhangi bir nedenden dolayı karşılıksız azat edilmiş, bununla da kalmayıp kölelerin h r olduklarında hayatlarını sürdürebilmeleri için ev-ev eşyası, hayvan vs. hibe edilmiştir.

Ankara'da kölelerin umumiyetle ev işlerinde çalıştıkları d ş n lmekle birlikte bunun yanı sıra bağ ve bahçe işleri yaptıkları, hayvanlara baktıkları, değirmende çalıştıkları ve tüccar sahiplerinin yanlarında hizmet ettikleri söylenilebilir. Kölelerin istihdam alanlarının biri de ticaret sektörüdür ki sicillere yansımamış olsa da kölelerin sof ticaretinde istihdam edildikleri söylenilebilir.

Ankara'da köle ticareti için köle pazarı bulunmamaktaydı. Bu ticaret Kederzâde Hanı,  engel Han, Zağferan Hanı, Emin Efendi Hanı, Urgancılar Hanı, Pirinç Hanı ve Suluhan gibi Ankara'da bulunan bazı hanlarda gerçekleşmekteydi.

Ankara'da mevcut kölelerin çoğunluğunu birinci sırada Acem asıllılar, ikinci sırada ise Gürcü asıllılar almaktaydı. Sayıları az olsa da çeşitli milletlerden köleler de mevcuttu. Acem asıllı bu kölelerin çoğunluğu oluşturmasının sebebi hiç şüphesiz XVI-XVIII. yüzyıllarda İran ile yaşanan gerginliktir. Osmanlı Devleti,  zellikle İran ile arasında gerginlik yaşadığı günlerde onları sapkın olarak nitelendirmiş ve İranlı esirlerin köleleştirilmesini uygun bulmuştur.

Köle edinen veya köle sahiplerine bakıldığı zaman çoğunluğunun el-Hac, es-Seyyid, şeyh, Halife, Çelebi, Molla, Ağa, Bey, Efendi, Kadı ve esnaf taifesinden muhtelif meslek isimleri gibi ünvanlarının olduğu g r lm ştir. Bu ünvanlara sahip olan kişiler toplumda belirli bir yere sahiptir. Buradan hareketle Ankara'daki köle sahiplerinin çoğunun varlıklı kişiler olduğunu söylersek yanlış olmaz. Bunun dışında  nvansız veya zımmi köle sahipleri de vardır. Bunların da köle alabilecek ve

besleyebilecek derecede durumları olduğu düşünöldüğünde bunlar da varlıklı ya da orta halli kişilerdir.

Sonuç olarak I. Murad döneminde başlayan kölelik uygulaması, batıda kölelik müessesesinin kaldırılmasına yönelik çalışmalar sonucu sekteye uğramıştır. Köleliğin kaldırılması hususunu ilk İngiltere ortaya atmış ve 1814 Paris Anlaşması ile harekete geçilmiştir. 1815 Viyana Kongresi ile esir ticareti yasaklanmış, köleliğin kaldırılması 1885 Berlin Konferansı'nda düşünölmüş ve nihayet 1890 Brüksel Kongresi'yle sonuç alınabilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise ilk olarak bu karar Abdülmecid zamanında alınmıştır. Fakat köle pazarlarının kapatılmasına rağmen köle alım-satımı 1908 yılına kadar sürmüş, akabinde bu müessese ortadan kalkmıştır.

KAYNAKÇA

Ankara Şer‘iyye Sicilleri, 101, 104, 107, 110, 113, 116, 119, 122, 125, 128, 131, 134.

Akgündüz A (2006) *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem* (Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul).

Akgündüz A (2007) *Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem* (Timaş Yayınları, İstanbul).

Akgündüz A (2011) *Sarayda Harem* (Hayat Yayınları, İstanbul).

Akkaya M (2011) XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar’da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14(25): 204-217.

Aktan H (2001) Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur ‘ani Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (16): 59-79.

Aktoprak V (2007) İslam Hukukunda Kadınların Köleliği ve Hakları. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Aktüre S (1984) 16. Yüzyıl Öncesi Ankara’sı Üzerine Bilinenler, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri) Ankara: 1-47.

Akyüz J (2003) Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara (Şeri’ye Sicillerinin Sayısal ve Muhtevâ Analizi Denemesi). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Alemdar K (1984) Seyahatnamelerde Ankara, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri), Ankara: 97-105.

Algül H (1995) Ensar, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XI, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 251-252).

Altuntaş H, Şahin M (2011) *Kur’an-ı Kerim Meâli* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara).

Argıt B.İ (2017) *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri (18. yüzyıl)* (Kitap Yayınevi, İstanbul).

Arıkan Z (1984) Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (4): 197-224.

Atar F (2006) Mükâtebe, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 531-533).

Atar F (2011) Tedbir, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXX, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 258-259).

Aydemir C, Genç S.Y (2011) Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm. *Elekttronik Sosyal Bilimler Dergisi* 10(36): 226-241.

Aydın M.A (2003) Mehr, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara: 389-391).

Aydın M.A, Hamidullah M (2002) Köle, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara: 237-246).

Bagatur S (2011) Osmanlı'da Kölelik. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.

Bakırer Ö, Madran E (1984) Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri) Ankara: 107-130.

Bakkal A (2007) Hz. Peygamber'in Kölelere Verdiği Değer ve İslâm'ın Köleliğe Bakışı. *I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri: Hz Peygamber ve İnsan Sevgisi*. Şanlıurfa, Türkiye, Nisan 21-22.

Bardakoğlu A (1994) Diyet, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IX, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 473-479).

Bardakoğlu A (1998) Hibe, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XVII, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 421-426).

Başar F (1995) Fetret Devri, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XII, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 480-482).

Bayarlan H (2017) Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme ve Azat Etme Yöntemleri. *Ulakbilge* 5(10): 439-452.

Bilgili R (2017) Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntap Örneği (1700-1750). Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Nevşehir.

Bozkurt G (1990) Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Antlaşma. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* (1): 45-77.

Buhârî (2013) *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Mütercim: Mehmed Sofuoğlu. (Ötüken Neşriyat, İstanbul).

Buluç S (1994) "İlkçağda Ankara", *Ankara Ankara* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) 21-32.

Busbecq O.G (1994) Türk Mektupları'ndan, *Ankara Ankara*, Ed. Enes Batur (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 265-268.

Çadırcı M (1984) Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri) Ankara: 89-95.

Çakır İ.E (2014) Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler (Sofya 1550- 1684). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (36): 201-216.

Çelebi E (2008) *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman. (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).

Çelebi E (2008) *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).

Çelik Ş (2006) 29 Numaralı Edirne Şer'iyeye Sicili. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne.

Demirel Ö (1990) 1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı. *Bellekten* LIV (211): 945-961.

Dernschwam H (1987) *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara)

Develioğlu F (2012) *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Basım).

Dinç Z (2018). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Tüccarlar: Ankara Örneği. https://www.academia.edu/3861387/Osmanlı_Devletinde_Yabancı_Tüccarlar_Ankara_Örneği (16.02.2018).

Dinç Z (2018). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çarşı'nın Kent Hayatına Etkisi: Ankara Örneği. https://www.academia.edu/3861379/XVI_Yüzyılda_Osmanlı_Devletinde_Çarşı_nın_Kent_Hayatına_Etkisi_Ankara_Örneği (16.02.2018).

Ekin Ü (2005) 17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* (47): 23-37.

Ekin Ü (2017) Seyahatnamelerin Işığında Osmanlı Toplumunda Köleler, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam*, edit. Zübeyde Güneş Yağcı - Fırat Yaşa. (Tezkire Yayıncılık, İstanbul): 187-207.

Ekinci E.B (2017). *Tarihimizde Kölelik*. <http://www.ekrembugraekinci.com> (16.12.2017).

Engin N (2002) Köle/ Osmanlı'da Kölelik, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXVI, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 246-248).

Erbay C (2006) Nafaka, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXII, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 282-285).

Erdem S (1991) Ankara/ İslam Öncesi, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1991, 201-203).

Erdem Y.H (2004) *Osmanlıda Köleliğin Sonu (1800-1909)*, çev. Bahadır Tırnakçı. (Kitap Yayınevi, İstanbul).

Erdoğan A, Günel G, Kılıcı A (2008) *Osmanlı'da Ankara* (Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara).

Erdoğan A, Günel G, Kılıcı A (2008) *Tarih İçinde Ankara* (Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara).

Erdoğan E (2005) Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6(1): 249-262.

Erdönmez C (2014) Tanzimat Devri'nde Kıbrıs'ta Azat Edilmiş Kölelerin Hukukî ve Sosyo-Ekonomik Durumları (1839-1876). *Bellekten* LXXVIII(282): 699-756.

Ergenç Ö (1984) Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (4): 69-78.

Ergenç Ö (1995) *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara).

Ergin M (2003). Orhun Âbideleri, Hisar Kültür Gönüllüleri. www.hisargazetesi.com (17.12.2017).

Erzen A (1946) *İlkçağ'da Ankara* (TTK Basımevi, Ankara).

Eyice S (1971) Ankara'nın Eski Bir Resmi, *Atatürk Konferansları 1970*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 61-113.

Faroqhi S (1984) Ankara ve Çevresindeki Arazi Yönetiminin ya da İnsan-Toprak İlişkilerinin Değişimi, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri) Ankara: 61-88.

Faroqhi S (2006) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, edit. Halil İnalçık, Donald Quataert. (Eren Yayıncılık, İstanbul)

Faroqhi S (2011) *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, çev. Elif Kılıç. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)

Galanti A (2005) *Ankara Tarihi I-II* (Çağlar Yayınları, Ankara).

Göğebakan M (2015). 18. Yüzyıl Osmanlı İktisadına Umumi Bir Bakış. <http://akademikperspektif.com/2015/05/11/18-yuzyil-osmanli-iktisadina-umumi-bir-bakis/> (25. 05. 2018).

Görmez M, Özafşar M.E, Ünal İ.H, Ünal Y, Erul B (2013) *Hadislerle İslâm IV* (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın: Ankara).

Güzel H (2002) Ankara'nın Bütün Tarihi Çerçevesinde Ankara Vakıfları: Tespit ve Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Halaçoğlu Y (1991) Ankara Savaşı, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.III, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 210-211).

Hamidullah M (1988) Abd, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.I, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 57).

Heffening (1979) Tedbîr, *İslâm Ansiklopedisi*, C.12/1 (M.E.B. Yayınları, İstanbul: 108-109).

http://www.rmk-museum.org.tr/cengelhan/turkce/rmk_tarihce.htm (15.04.2018).

İnalcık H (2008) Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği, *Doğu-Batı Makaleler II*, (Doğu Batı Yayınları, Ankara).

İnce R.S (2010) Kur'an-ı Kerim'de Kölelik Konusu. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı, Ankara.

İpşirli M (1997) Osmanlı Devletinde Harem, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.16, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 135-138).

İşçen Y (2013). Osmanlı Devleti Döneminde Ankara Hanları ve Otelleri. <http://yavuziscen.blogspot.com.tr/> (14.04.2018).

Juynboll Th.W (1798) Abid, *İslâm Ansiklopedisi*, C.1 (M.E.B. Yayınları, İstanbul: 110-114).

Kılıç Y, Mutlu S.A (2013) Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar. *Turkish Studies* 8(7): 283-292.

Kılıçbay M.A (1994) Sof Şehri Ankara, *Ankara Ankara*, Ed. Enes Batur (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 65-72.

Kırzioğlu F (1998) *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)* (TTK Basımevi, Ankara).

Konyalı İ.H (1950) Cariyeler ve Esir Pazarları, *Tarih Dünyası* (İstanbul: Saka Matbaası), 72-74.

Köç A (2017) Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam*, edit. Zübeyde Güneş Yağcı - Fırat Yaşa. (Tezkire Yayıncılık, İstanbul): 227-248.

Küçükaşçı M.S (2009) Seyyid, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVII, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 40-43).

Zilfi M.C (1999) Osmanlı'da Kölelik ve Erken Modern Zamanda Kadın Köleler, *Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 5, (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 474-479).

Malay H (2010) *Çağlar Boyu Kölelik: Eski Yunan ve Roma* (Gündoğan Yayınları, İstanbul).

Martal A (2000) Afrika'dan İzmir'e: İzmir'de Bir Köle Misafirhanesi. *Kebikeç Dergisi* (10): 171-186.

Olpak M (2013) Kronik: Osmanlı İmparatorluğunda Köle, Türkiye Cumhuriyeti'nde Evlatlık: Alfo-Türkleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 68(11): 123-141.

Ortaylı İ (2007) *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi* (Cedit Neşriyat, Ankara).

Öney G (1971) *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları* (Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara).

Öz M (2007) Râfizîler, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 396-397).

Özaydın A (1991) Ankara/ İslâmî Dönem, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.III, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 203-204).

Özdemir R (1986) *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo – Ekonomik Yapısı 1785 – 1840)* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara).

Özdemir R (1991) Ankara/ Osmanlı Devri, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.III, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 204-209).

Özel A (1995) Esir, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XI, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 382-389).

Özen Ş (2013) Velâ, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 43 (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 11-15).

Pakalın M.Z (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II* (M.E.B. Yayınları, İstanbul).

Pakalın M.Z (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I* (M.E.B. Yayınları, İstanbul).

Pamuk Ş (2002) Kuruş, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26 (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 458-459).

Parlatır İ (1938) Türk Sosyal Hayatında Kölelik. *Bellekten XLVII* (187): 805-829.

Parlatır İ (1987) Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* 31(1.2).

Polanyalı Simeon'un Seyahatnamesi'nden (1994) *Ankara Ankara*, Ed. Enes Batur (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 262-264.

Sağdıç O (tarihsiz) *Bir Zamanlar Ankara* (Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara).

Sahillioğlu H (1979) Onbeşinci Yüzyılın Sonu İle Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*: 67-138.

Sahillioğlu H (1983) Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler, *Atatürk Konferansları VIII. (1975-1976)* (TTK Basımevi, Ankara), 217-229.

Sak İ (1987) 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi. Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sak İ (1989) Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu- 17. yüzyıl). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* (9): 159-197.

Sak İ (1992) Şer'iyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler: 17. ve 18. Yüzyıllar. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Sak İ (1994) İranlı Kölelerin Satışının Yasaklanması İle İlgili Fermanlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (1): 259-266.

Sak İ (1994) Şer'iyeye Sicillerine Göre Kölelerin Milliyeti ve Eşkali (17. Ve 18. Yüzyıllar). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (3): 377-394.

Sakaoğlu N (1994) Esir Ticareti, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, (Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul: 200-202).

Sargın H (2004) *Antik Ankara* (Şahsi Yayınlanan Kitap, Ankara).

Schacht j. (1986) Ümmü Veled, *İslâm Ansiklopedisi*, C.13 (M.E.B. Yayınları, İstanbul: 110-113).

Şen Ö (2007) *Osmanlı'da Köle Olmak; Esaretten Özgürlüğe Geçiş Süreci* (Kapı Yayınları, İstanbul).

Şensoy A (2007) Fıkhi Hükümlerde Hür-Köle Ayırımının Temelleri. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Kayseri.

Şimşirgil A (2017) *Valide Sultanlar ve Harem; Osmanlı'nın Sır Dünyası* (Timaş Yayınları, İstanbul).

Tak E (2005) 1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler. *Üsküdar Sempozyumu II*. İstanbul: 19-28.

Tamur E (2008) Amsterdam'da bir Ankara Resmi. *Kebikeç Dergisi* (25): 385-409.

Tanıdı D (2013) 1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri 'ne Göre Rusçuk'ta Köleler ve Cariyeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (34): 219-235.

Taş H (2004) XVII. Yüzyılda Ankara. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.

Taş H (2014) *XVII. Yüzyılda Ankara* (TTK Yayınları, Ankara).

Toledano E.R (1994) *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, çev. Y Hakan Erdem. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul).

Tunçer M (2012) Angora (Ankara) Tarihsel Kent Merkezi Gelişim Süreci ve Suluhan Çevresi Tahtakale Çarşısı, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 2, edit: Yılmaz Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara: 685-722.)

Tunçer M (2018). Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi (14.-20. yy). https://www.academia.edu/1548760/ANKARA_ANGORA_SEHRI_MERKEZ_GELISIMI_14.-20._YY_1 (14.04.2018)

Turan A.N (2009) Bahçesaray Köleleri (17.-18. yüzyıllar). *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (48): 241-254.

Uluçay M.Ç (2001) *Harem II* (TTK Basımevi, Ankara).

Uzunçarşılı İ.H (1988) *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I* (TTK Basımevi, Ankara).

Uzunçarşılı İ.H (1988) *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* (TTK Yayınları, Ankara).

Yağcı Z.G (2015) Köle Kaynağı Bakımından Kafkasya'nın Önemi. *Yeni Türkiye Dergisi* (7): 429-444.

Yağcı Z.G. (2017) İstanbul Esir Pazarı, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam*, edit. Zübeyde Güneş Yağcı - Fırat Yaşa. (Tezkire Yayıncılık, İstanbul): 57-90.

Yaman A (2013) Zihâr, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XXXXIV, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 387-390).

Yaman S (2016) Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı: Yahudilere Özel. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5(2): 338-354.

Yanar A, Akpınarlı F (2016) Geleneksel Ankara Sof Dokumaları. *Ankara Araştırmaları Dergisi* 4(2): 170-179.

Yavuz Y.V (1975) *İslâm'da Zekât Müessesesi* (Türdav Basım Yayım, İstanbul).

EKLER

Ek-1:Karşılıksız Azat Edilen Bazı Köleler

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Dini Mesubiyeti	Cinsiyet	Azat Olan Köle	Azat Eden Efendi	Azat Eden Kişinin Varsa Vekili	Sicil
19 Zilkade 1137 30 Temmuz 1725	Orta boylu, sarı, ela gözlü	Macar	Müslüman	E	Süleyman b. Abdullah	El-Hac Abdülaziz b. el-Hac İsmail	El-Hac Mehmed	nr. 101, s. 110, h. 365
25 Zilkade 1137 5 Ağustos 1725	Orta boylu, gök gözlü, açık kaşlı	Rus	Müslüman	E	İvaz b. Abdullah bint-i Halil	Sinan Beşe ibn-i Mehmed	nr. 101, s. 110, h. 367
2 Rebiülevvel 1141 6 Ekim 1728	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, şabb-ı emred	Acem	Müslüman	E	Ali b. Abdullah	Es-Seyyid el-Hac Hüseyin Ağa	----	nr. 104, s. 121, h. 323
2 Cemâziyelevvel 1142 23 Kasım 1729	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü	Rus	Müslüman	K	Canfeda bint-i Abdullah	Alime kadun bint-i el-Hac Hüseyin	El-Hac Mehmed Dede ibn-i el-Hac Hüseyin	nr. 107, s. 12, h. 22
28 Rebiülahir 1142 20 Kasım 1729	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü	Moritanya (?)	Müslüman	E	Ahmed b. Abdullah	Es-Seyyid el-Hac Hüseyin Ağa b. Es-Seyyid İbrahim Ağa	----	nr. 107, s. 12, h. 24
21 Cemaziyelahir 1142 11 Ocak 1730	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü	Acem	Hristiyan	K	Nazlı bint-i Murad	İvan veled-i Simon	----	nr. 107, s. 56, h. 124
Cemaziyelahir 1144 Aralık 1731	Uzun boylu, çatık kaşlı, kara gözlü	Gürcü	Müslüman	E	Yusuf b. Abdullah	Es-Seyyid Ebubekir Efendi	----	nr. 110, s. 3, h. 3
26 Safer 1144 30 Ağustos 1731	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, sarı sakallı	Gürcü	Müslüman	E	Süleyman b. Abdullah	İlhan b. Süleyman	----	nr. 110, s. 41, h. 86
8 Rebiülahir 1144 10 Ekim 1731	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	E	Süleyman ibn-i Abdullah	Ali Ağa ibn-i Mustafa	Ahmed Baba b. Salih Baba	nr. 110, s. 52, h. 119
8 Rebiülahir 1144 10 Ekim 1731	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	K	Gence bint-i Abdullah	Ali Ağa ibn-i Mustafa	Ahmed Baba b. Salih Baba	nr. 110, s. 52, h. 120
8 Rebiülahir 1144 10 Ekim 1731	Orta boylu, açık kaşlı, sarı, ela gözlü	Acem	Müslüman	E	Mehmed b. Abdullah	Ali Ağa ibn-i Mustafa	Ahmed Baba b. Salih Baba	nr. 110, s. 53, h. 121
3 Cemaziyelahir 1144 3 Aralık 1731	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Gürcü	Müslüman	K	Gence bint-i Abdullah	Şerife Salihka kadın bint-i es-Seyyid Mustafa Efendi	Hasan Çelebi ibn-i Şahin	nr. 110, s. 71, h. 162
17 Recep 1144 12 Ocak 1732	Orta boylu, ela gözlü, açık kaşlı	Gürcü	Müslüman	K	Gence bint-i Abdullah	Es-Seyyid Mehmed Efendi	----	nr. 110, s. 87, h. 195

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Dini Mesubiyeti	Cinsiyet	Azat Olan Köle	Azat Eden Efendi	Azat Eden Kişinin Varsa Vekili	Sicil
17 Şevval 1144 13 Nisan 1732	Uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı	Rus	Müslüman	K	Gülgül bint-i Abdullah	Abdülkerim Efendizâde Eşref'ül- kudat saadetli es- Seyyid el-Hac Mehmed Ermin Efendi es-Seyyid İbrahim Efendi	----	nr. 110, s. 116, h. 258
26 Zilhicce 1144 20 Haziran 1732	Orta boylu, ela gözlü, çatık kaşlı	Gürcü	Müslüman	K	Belkis bint-i Abdullah	Rabia bint-i el-Hac Abdi	Molla Süleyman b. Şaban Çavuş	nr. 110, s. 145, h. 326
3 Zilhicce 1146 7 Mayıs 1734	Kısa boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	E	Ali b. İmam Virun	El-Hac İbrahim	----	nr. 113, s. 107, h. 219
2 Safer 1149 12 Haziran 1736	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	K	Zeynep bint-i Abdullah	Hatice bint-i Hamza	Ahmed Efendi ibn-i el-Hac Musa	nr. 116, s. 175, h. 299
14 Zilhicce 1152 13 Mart 1740	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü	Acem	Hristiyan	E	İskender veled-i Arton	Aslan veled-i Uzun Murat	Sinan veled-i Uzun Murad	nr. 119, s. 39, h. 129
17 Zilhicce 1156 1 Şubat 1744	Orta boylu, ela gözlü, sarı kaşlı	Acem	Müslüman	E	Ali b. Abdullah	Mehmed b. Halil Beşe	----	nr. 122, s. 61, h. 127
22 Rebiülahir 1158 24 Mayıs 1745	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	K	Gülzerde bint-i Abdullah	Şerife bint-i es- Seyyid Mehmed	El-Hac Hafız	nr. 125, s. 23-24, h. 50
10 Ramazan 1158 6 Ekim 1745	Orta boylu, sarı kaşlı, ela gözlü/ orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü/ orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü	Acem/ Acem/ Acem	Müslüman/ Müslüman/ Müslüman	E E K	Esir b. Abdullah/ Hüseyn b. Ali/ Gülperi bint-i Abdullah	Şerife bint-i Mehmed	----	nr. 125, s. 89-90, h. 200
24 Şaban 1159 11 Eylül 1746	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	K	Esmer bint-i Abdullah	Es-Seyyid Abdülkerim Efendi, es-Seyyid Şeyh Ahmed Efendi ve es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi	----	nr. 128, s. 66, h. 136
27 Zilhicce 1159 10 Ocak 1747	Orta boylu, kara, ela gözlü	Acem	Müslüman	K	Gülbevi bint-i Abdullah	el-Hac Mehmed ibn- i el-Hac İbrahim	----	nr. 128, s. 109, h. 227

Ek-2: Hürriyet-i İspat Davası Açan Bazı Köleler

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Dini Mesubiyeti	Cinsiyet	Davacı Kişi/ köle	Davalı Kişi/köle	Hürriyet-i İspat Davası Açmasının Sebebi	Sicil
10 Safer 1137 29 Ekim 1724	Uzun boylu, açık kaşlı, sarı sakallı	Rus	Müslüman	E	el-Hac Abdullah b. Ahmed	es-Seyyid Hüseyin	Tedbîr-i Mutlak	nr. 101, s. 49, h. 164
10 Safer 1137 29 Ekim 1724	Orta boylu, ela gözlü, sarı kaşlı	Gürcü	Müslüman	K	Mülayim bint-i Abdullah	es-Seyyid Hüseyin	Tedbîr-i Mutlak	nr. 101, s. 50, h. 165
3 Muharrem 1138 11 Eylül 1725	Orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü	Rus	Müslüman	K	Gülfidan bint-i Abdulkadir	Mahmud Beşe	Karşılıksız	nr. 101, s. 137, h. 437
3 Muharrem 1138 11 Eylül 1725	----	---	----	E	Ali b. Abdullah	Mahmud Beşe	Karşılıksız	nr. 101, s. 137, h. 438
3 Muharrem 1138 11 Eylül 1725	Uzun boylu, ela gözlü, açık kaşlı	Rus	Müslüman	E	Osman b. Abdullah	Mahmud Beşe	Karşılıksız	nr. 101, s. 138, h. 439
7 Şevval 1137 19 Haziran 1725	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, kumral sakallı	----	----	E	Yusuf b. Maydros	Yusuf Ağa ibn-i Recep	Aslen hür iken köle durumuna düşmüş	nr. 101, s. 93, h. 309
20 Zilhicce 1140 28 Temmuz 1728	Orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, kumral sakallı	Boğdan	Müslüman	E	Rıdvan b. Abdullah	Şehbaz bint-i Abdullah	Karşılıksız	nr. 104, s. 83, h. 229
18 Şubat 1142 8 Mart 1730	Uzun boylu, açık kaşlı, kumral sakallı	Rus	Müslüman	E	Süleyman b. Abdullah	Ahmed Çelebi	Karşılıksız	nr. 107, s. 110, h. 244
20 Rebiülahir 1142 12 Kasım 1729	----	İranlı	----	E	Mehmed b. Ali	es-Seyyid Mustafa Hasan Çelebi bin Ebubekir	Hizmet için bulunan ama köle zannedilen	nr. 107, s. 26, h. 50
9 Recep 1144 7 Ocak 1732	Kara kaşlı, kara gözlü, orta boylu	Acem	Müslüman	K	Ayşe bint-i Mehmed	Mehmed Beşe ibn-i Hüdaverdi	Tedbîr-i Mutlak	nr. 110, s. 84-85, h. 191
14 Şevval 1144 10 Nisan 1732	Orta boylu, ela gözlü, açık kaşlı, kumral sakallı	Rus	Müslüman	E	Yusuf b. Rıdvan	es-Seyyid Mustafa Çelebi	Karşılıksız	nr. 110, s. 118-119, h. 263
10 Şevvaş 1146 16 Mart 1734	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	K	Hatice bint-i Abdullah	Sinan Ağa	Karşılıksız	nr. 113, s. 71-72, h. 143

Tarih	Eşkalı	Milliyeti	Dini Mesubiyeti	Cinsiyet	Davacı Kişi/ köle	Davalı Kişi/köle	Hürriyet-i İspat Davası Açmasının Sebebi	Sicil
16 Cemazıyelevvel 1148 4 Ekim 1735	Uzun boylu, çatık kaşlı, kara gözü	Acem	Müslüman	E	Mirza b. Abdullah	es-Seyyid Abdulgaffar/ es-Seyyid Şerif Çelebi	Karşılıksız	nr. 116, s. 3, h. 12
Recep 1148 Kasım/ Aralık 1735	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	----	----	K	----	Ali Beşe ibn-i Mustafa	Aslen hür iken köle durumuna düşmüş	nr. 116, s. 116, h. 89
Muharrem 1149 Mayıs/ Haziran 1736	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü	Acem	Müslüman	E	Ali b. Abdullah	Ayşe bint-i es-seyyid Mehmed	Karşılıksız	nr. 116, s. 163, h. 260
18 Muharrem 1149 29 Mayıs 1736	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	E	Ayşe (hür)	Veli b. Abdullah (köle)	Hizmet için bulunan ama köle zannedilen	nr. 116, s. 171, h. 286
10 Muharrem 1152 19 Nisan 1739	Orta boylu, çatık kaşlı, ela gözlü	Acem	Müslüman	E	Hasan b. Abdullah	Fatma bint-i İsmail	Karşılıksız	nr. 119, s. 46, h. 151
10 Muharrem 1152 19 Nisan 1739	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü	Acem	Müslüman	E	Osman b. Abdullah	Ayşe bint-i Halil	Karşılıksız	nr. 119, s. 47, h. 155
5 Şevval 1156 22 Kasım 1743	Uzun boylu, sarı kaşlı, ela gözlü, sarı sakallı	Acem	Müslüman	E	Abdullah b. Abdullah	es-Seyyid Mehmed	Tedbîr-i Mutlak	nr. 122, s. 50, h. 97
5 Şevval 1156 22 Kasım 1743	Orta boylu, kara kaşlı, sarı, ela gözlü	Acem	Müslüman	E	Yusuf b. Abdullah	es-Seyyid Mehmed	Tedbîr-i Mutlak	nr. 122, s. 50, h. 98
22 Ramazan 1158 18 Ekim 1745	Orta boylu, sarı, ela gözlü, sarı kaşlı	Rus	Müslüman	E	Hasan b. Abdullah	es-Seyyid Mustafa	Karşılıksız	nr. 125, s. 87, h. 195
3 Şevval 1159 19 Ekim 1746	Orta boylu, çatık kaşlı, ela gözlü	Kalmuk	Müslüman	E	Hasan b. Abdullah	Elif	Tedbîr-i Mutlak	nr. 128, s. 71, h. 145
3 Muharrem 1164 2 Aralık 1750	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü	Acem	Müslüman	E	Mahmut b. Abdullah	Mustafa	Karşılıksız	nr. 134, s. 10, h. 17
2 Rebiülevvel 1164 29 Ocak 1751	Orta boylu, mavi gözlü	Rus	Müslüman	E	Ali b. Abdullah	Molla Mehmed	Tedbîr-i Mutlak	nr. 134, s. 40-41, h. 89

Ek-3: Sicillere Yansıyan Bazı Kölelerin Bedelleri

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Cinsiyeti	Fiyatı	Sicil
19 Muharrem 1137 8 Ekim 1724	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü	Gürcü	Câriye	260 kuruş ve 20 kuruş kıymetli bir gümüş saat	nr. 101, s. 8, h. 18
23 Rebiülevvel 1137 10 Aralık 1724	Orta boylu, ela gözlü, kara kaşlı, Hristiyan	Acem	Gulâm	250 kuruş	nr. 101, s. 33, h. 110
16 Cemaziyelahir 1137 2 Mart 1725	Orta boylu, açık kaşlı, sarışın, Hristiyan	Acem	Câriye	325 kuruş	nr. 101, s. 58, h. 191
28 Şevval 1137 10 Temmuz 1725	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	205 kuruş ve 1 rey' (arpa buğday veya tahıl)	nr. 101, s. 102, h. 337
18 Rebiülahir 1138 24 Aralık 1725	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	90 kuruş	nr. 101, s. 165, h. 537
16 Safer 1138 24 Ekim 1725	-----	----	Câriye	65 kuruş	nr. 101, s. 284, h. 747
20 Muharrem 1141 26 Ağustos 1728	-----	----	Gulâm	300 kuruş	nr. 104, s. 98, h. 271
28 safer 1141 3 Ekim 1728	Orta boylu, ela gözlü, sarı kaşlı, Hristiyan	Acem	Câriye	100 kuruş	nr. 104, s. 126, h. 340
11 Rebiülevvel 1141 15 Ekim 1728	Uzun boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	205 kuruş	nr. 104, s. 129, h. 352
10 Zilhicce 1140 18 Temmuz 1728	-----	----	Câriye	165 kuruş	nr. 104, s. 157, h. 406
19 Safer 1141 24 Eylül 1728	-----	----	Câriye	80 kuruş	nr. 104, s. 186, h. 457
4 Cemaziyevvel 1142 25 Kasım 1729	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Müslüman	Acem	Gulâm	200 kuruş	nr. 107, s. 13, h. 26
27 Cemaziyevvel 1142 18 Aralık 1729	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	155 kuruş	nr. 107, s. 38, h. 77
19 Cemaziyelahir 1142 9 Ocak 1730	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Hristiyan	Acem	Gulâm	Gulâm, nakit 50 kuruş	nr. 107, s. 58, h. 130

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Cinsiyeti	Fiyatı	Sicil
23 Cemaziyelahir 1142 13 Ocak 1730	Orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	190 kuruş	nr. 107, s. 59, h. 132
25 Şaban 1142 15 Mart 1730	----	----	Câriye/ Gulâm/ Câriye	100 kuruş/100 kuruş/50 kuruş	nr. 107, s. 138, h. 301
22 Cemaziyevvel 1144 22 Kasım 1731	Orta boylu, açık kaşlı, siyah gözlü, Hristiyan	Acem	Gulâm	200 kuruş + 12 kuruş kıymetli çift piştof tüfek	nr. 110, s. 64, h. 149
18 Zilhicce 1144 12 Haziran 1732	Orta boylu, açık kaşlı, Hristiyan	Acem	Câriye	70 kuruş	nr. 110, s. 139, h. 310
29 Şevval 1144 25 Nisan 1732	Kara kaşlı, kara gözlü, orta boylu, Hristiyan	Acem	Gulâm	150 kuruş	nr. 110, s. 122, h. 273
20 Zilkade 1144 15 Mayıs 1732	----	----	Gulâm	7 kuruş	nr. 110, s. 272, h. 489
27 Cemaziyelahir 1144 27 Aralık 1731	----	----/----/Acem/---- -/----/----/----/---- /----/----/Acem	Gulâm/ Gulâm/ Gulâm/ Gulâm/ Câriye/ Câriye/ Gulâm(Sagir)/ Câriye(Sagire)/ Câriye/ Câriye	150 kuruş/ 100 kuruş/ 80 kuruş/ 100 kuruş/100 kuruş/ 60 kuruş/ 40 kuruş/50 kuruş/ 150 kuruş/ 90 kuruş	nr. 110, s. 229, h. 439
Evail Cemaziyevvel 1146 Ekim 1733	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Hristiyan	Acem	Gulâm	100 kuruş ile 50 kuruş kıymetli bir res' Acem gulâmı	nr. 113, s. 6, h. 14
19 Zilhicce 1146 23 Mayıs 1734	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Hristiyan	Acem	Gulâm	nakit 140 kuruş ve 30 kuruş kıymetli 1 beygir ve 5 kuruş kıymetli bir kara kılıç	nr. 113, s. 117, h. 239
25 Receb 1146 1 Ocak 1734	----	Acem/ Acem/ Acem/ Acem/ Acem	Câriye/ Câriye/Câriye/Câriye/ Gulâm	70 kuruş / 40 kuruş / 50 kuruş / 60 kuruş / 40 kuruş	nr. 113, s. 137, h. 284
22 Zilhicce 1146 26 Mayıs 1734	Bıkr (bekâr)/-----	Acem/ Acem	Gulâm/Gulâm	6600 akçe/ 3600 akçe	nr. 113, s. 184, h. 330
8 Cemaziyevvel 1148 27 Eylül 1735	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	190 kuruş	nr. 116, s. 1, h. 4

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Cinsiyeti	Fiyatı	Sicil
11 Cemaziyelahir 1148 29 Ekim 1735	Orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Müslüman	Acem	Câriye	260 kuruşa	nr. 116, s. 101, h. 36
2 Recep 1148 18 Kasım 1735	Orta boylu, açık kaşlı, gür sakallı, Hristiyan	Gürecü	Gulâm	80 kuruş	nr. 116, s. 108, h. 63
25 Zilhicce 1148 7 Mayıs 1736	----	----	Câriye	350 kuruş	nr. 116, s. 159, h. 246
10 Muharrem 1149 21 Mayıs 1736	Orta boylu, açık kaşlı, siyah gözlü, Hristiyan	Ermeni	Câriye	200 kuruş	nr. 116, s. 166, h. 269
(gurre) Safer 1149 Haziran/ Temmuz 1736	----	Acem	Câriye	110 kuruş	nr. 116, s. 172, h. 292
11 Şaban 1148 27 Aralık 1735	----	Acem/ Acem	Gulâm/ Câriye	110 kuruş/ 145 kuruş	nr. 116, s. 128, h. 389
5 Şevval 1148 21 Aralık 1735	----	Acem	Câriye	9 kuruş	nr. 116, s. 233, h. 397
18 Zilhicce 1151 39 Mart 1739	Orta boylu, çatuk kaşlı, ela gözlü, Hristiyan	----	Gulâm	175 kuruş	nr. 119, s. 41, h. 134
21 Muharrem 1152 30 Nisan 1739	Orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, Hristiyan	Rus	Gulâm	nakit 135 kuruş, 30 kuruş kıymetli bir kürk, 4 kuruş kıymetli bir boylu tüfek ve 2 kuruş kıymetli bir çift tabancalı tüfek	nr. 119, s. 50, h. 166
15 Şevval 1151 26 Ocak 1739	----	Acem/ Acem	Câriye/ Gulâm	50 kuruş/ 50 kuruş	nr. 119, s. 96, h. 262
15 Şevval 1151 26 Ocak 1739	----	----	Câriye	100 kuruş	nr. 119, s. 92, h. 253
20 Ramazan 1156 7 Kasım 1743	Sagir: Küçük, ufak. Buluğa ermemiş çocuk	Acem/ Acem	Gulâm(Sagir)/Gulâm(Sagir)	100 kuruş/ 100 kuruş	nr. 122, s. 122, h. 207
28 Zilkade 1156 13 Ocak 1744	----	Acem/ Kalmuk	Gulâm/ Gulâm	70 kuruş/ 100 kuruş	nr. 122, s. 140, h. 226

Tarih	Eşkâli	Milliyeti	Cinsiyeti	Fiyatı	Sicil
16 Rebiülahir 1158 18 Mayıs 1745	Orta boylu, çatık kaşlı, kara gözlü, Hristiyan	Ermeni	Câriye	80 kuruş ve 25 arşın cuka	nr. 125, s. 23, h. 49
24 Recep 1158 22 Ağustos 1745	Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Hristiyan	Acem	Câriye	nakit 110 kuruş ile 16 ziraî çuka	nr. 125, s. 61, h. 128
22 Cemaziyevvel 1158 22 Haziran 1745	----	Habeş/ Habeş/ Acem	Gulâm/ Câriye/ Câriye	120 kuruş/ 80 kuruş/ 50 kuruş	nr. 125, s. 128, h. 260
8 Cemaziyevvel 1159 29 Mayıs 1746	----	Acem/ Acem/ Acem	Gulâm/ Câriye/Câriye	80 kuruş/ 60 kuruş/ 80 kuruş	nr. 128 s. 164, h. 315
25 Cemaziyelahir 1159 15 Temmuz 1746	----	Acem	Câriye	70 kuruş	nr. 128, s. 180, h. 331
22 Şaban 1159 9 Eylül 1746	----	Acem/ Acem	Sagir Gulâm/ Câriye	100 kuruş/ 100 kuruş	nr. 128, s. 217, h. 370
4 Şevval 1159 20 Ekim 1746	----	Acem	Câriye	80 kuruş	nr. 128, s. 221-222, h. 376
7 Safer 1162 27 Ocak 1749	----	----	Gulâm	100 kuruş	nr. 131, s. 114, h. 221
16 Rebiülahir 1162 5 Nisan 1749	----	Acem	Câriye	110 kuruş	nr. 131, s. 147-148, h. 258
6 Safer 1164 4 Ocak 1751	----	----	Gulâm	100 kuruş ile 60 kuruş kıymetli bir at	nr. 134, s. 19-20, h. 41
15 Şaban 1164 9 Temmuz 1751	----	----	Gulâm	115 kuruş	nr. 134, s. 109, h. 229
20 Rebitülevvel 1164 16 Şubat 1751	----	Acem	Câriye	120 kuruş	nr. 134, s. 188, h. 416
6 Recep 1164 31 Mayıs 1751	----	Acem/ Acem/ -- --	Gulâm/ Câriye/ Gulâm (Sagir)	60 kuruş, 60 kuruş, 60 kuruş	nr. 134, s. 212, h. 448
19 Şaban 1164 13 Temmuz 1751	----	Acem/ Acem	Câriye/ Gulâm	80 kuruş/ 70 kuruş	nr. 134, s. 235, h. 487
28 Şaban 1164 22 Temmuz 1751	----	Acem/ Acem/ -- --	Gulâm/ Gulâm/ Câriye	100 kuruş/ 50 kuruş/ 50 kuruş	nr. 134, s. 261, h. 526

Ek-4: Sicillere Yansıyan Bazı Köle Sahiplerinin Tarekesi

Tarih	Tereke Sahibi	Terekede Yer Alan Köle Fiyatı	Milliyeti	Cinsiyeti	Toplam Köle Tutarı	Toplam Tereke Tutarı (Sabh'ül Baki)	Sicil
9 Recep 1137 24 Mart 1725	el-Hac Receb ibn-i Abdülkerim	250 kuruş	----	Gulâm	250 kuruş	5.318 kuruş	nr. 101, s. 228, h. 657
24 Safer 1138 1 Kasım 1725	Ahmed Efendi ibn-i el-Hac Müslî Edendi	140 kuruş	----	Câriye	140 kuruş	1.110 kuruş	nr. 101, s. 283, h. 746
28 Şevval 1140 7 Haziran 1728	Molla Salih b. Mahmud	80 kuruş/ 60 kuruş	---- / ----	Gulâm/ Câriye/	140 kuruş	139 kuruş	nr. 104, s. 152, h. 396
25 Şaban 1142 15 Mart 1730	Esirci el-Hac Osman b. el-Hac Süleyman	100 kuruş/100 kuruş/50 kuruş	----/ ----/ ----	Câriye/ Gulâm/ Câriye	250 kuruş	437,50 kuruş	nr. 107, s. 138, h. 301
27 Cemaziyelahir 1144 27 Aralık 1731	Hafızâde es-Seyyid Ebubekir Efendi	150 kuruş/ 100 kuruş/ 80 kuruş/ 100 kuruş/100 kuruş/ 60 kuruş/ 40 kuruş/50 kuruş/ 150 kuruş/ 90 kuruş	----/---- /Acem/----/---- -/----/----/---- ---/----/Acem	Gulâm/ Gulâm/ Gulâm/ Gulâm/ Câriye/ Câriye/ Gulâm(Sagir)/ Câriye(Sagire))/ Câriye/ Câriye	920 kuruş	10.619 kuruş	nr. 110, s. 225-229, h. 439
Evahir Recep 1144 Ocak 1732	Şerife Hanife binti el-Hac Babazâde es-Seyyid el-Hac Abdullah Efendi	120 kuruş	Acem	Câriye	120 kuruş	200 kuruş	nr. 110, s. 245-246, h. 450
9 Cemaziyevvel 1146 18 Ekim 1733	İbrahim Beşe ibn-i Abdülkerim	80 kuruş	----	Gulâm	80 kuruş	391 kuruş	nr. 113, s. 188, h. 260
25 Receb 1146 1 Ocak 1734	Ahmed b. Mehmed	70 kuruş / 40 kuruş / 50 kuruş / 60 kuruş / 40 kuruş	Acem/ Acem/ Acem/ Acem/ Acem	Câriye/ Câriye/Câriye /Câriye/ Gulâm	260 kuruş	241,50 kuruş	nr. 113, s. 137, h. 284

Tarih	Tereke Sahibi	Terekede Yer Alan Köle Fiyatı	Milliyeti	Cinsiyeti	Toplam Köle Tutarı	Toplam Tereke Tutarı (Sabh'ül Baki)	Sicil
18 Cemaziyelahir 1148 5 Kasım 1735	Halil Beşe ibn-i İbrahim	100 kuruş/ 80 kuruş	Acem/ Acem	Gulâm / Cârîye	180 kuruş	710 kuruş	nr. 116, s. 192, h. 336
19 Muharrem 1149 30 Mayıs 1736	Arton veled-i Ağop	150 kuruş/ 100 kuruş	Acem/ Acem	Gulâm / Cârîye	250 kuruş	5.316 kuruş	nr. 116, s. 260, h. 457
15 Şevval 1151 26 Ocak 1739	Ali Beşe ibn-i Abdullah	100 kuruş	----	Cârîye	100 kuruş	335,50 kuruş	nr. 119, s. 92, h. 253
15 Şevval 1151 26 Ocak 1739	el-Hac Hüseyin Beşe ibn-i Halil	50 kuruş/ 50 kuruş	Acem/ Acem	Cârîye/ Gulâm	100 kuruş	340 kuruş	nr. 119, s. 96, h. 262
20 Zilkade 1156 5 Ocak 1744	Mustafa Ağa	100 kuruş/ 90 kuruş	Acem/ Acem	Gulâm/ Cârîye	190 kuruş	1.385 kuruş	nr. 122, s. 137, h. 224
28 Zilkade 1156 13 Ocak 1744	el-Hac Mehmed b. el-Hac Abdi	70 kuruş/ 100 kuruş	Acem/ Kalmuk	Gulâm/ Gulâm	170 kuruş	6.499 kuruş	nr. 122, s. 140, h. 226
22 Cemaziyellevvel 1158 22 Haziran 1745	Ali Çelebi ibn-i Mehmed	120 kuruş/ 80 kuruş/ 50 kuruş	Habeşi/ Acem/ Habeşi/ Acem	Gulâm/ Cârîye/ Cârîye	250 kuruş	2.343 kuruş	nr. 125, s. 128, h. 260
8 Cemaziyellevvel 1159 29 Mayıs 1746	Süleyman Ağa	80 kuruş/ 60 kuruş/ 80 kuruş	Acem/ Acem/ Acem	Gulâm/ Cârîye/ Cârîye	220 kuruş	1.393 kuruş	nr. 128 s. 164, h. 315
4 Şevval 1159 20 Ekim 1746	Alemdar İbrahim ibn-i Hacı Mehmed	80 kuruş	Acem	Cârîye	80 kuruş	219 kuruş	nr. 128, s. 221-222, h. 376
7 Safer 1162 27 Ocak 1749	Hüseyin	100 kuruş	----	Gulâm	100 kuruş	301,31 kuruş	nr. 131, s. 114, h. 221
16 Rebülahir 1162 5 Nisan 1749	Şerife Sabire bint-i el-Hac Mehmed	110 kuruş	Acem	Cârîye	110 kuruş	1.789 kuruş	nr. 131, s. 147-148, h. 258
28 Şaban 1164 22 Temmuz 1751	Ahmed Ağa ibn-i Mehmed	100 kuruş/ 50 kuruş/ 50 kuruş	Acem/ Acem/ ----	Gulâm/ Gulâm/ Cârîye	250 kuruş	2.365 kuruş	nr. 134, s. 261, h. 526

Satış Davası

150
 محمد کافورته واقع حلس اغا محمد سر کسور اولوب حالاده لعمده ر عفا ان خانزج بر وجه حارت
 ساکن اولوب عیصه عدله عیصه سر کسور محمد نام کسور حلس شرع شریک اولوب عیصه اولوب اطنوس یا پیکر
 ولد نیکفوس نام ذمی مواجهه سده اقرار و تفر کلام ادوب عقدان صدور نه و کسور سیک مملک منسک اولوب
 ایتوا اورته بویله آجوق قتی قره کوز لو عجمه الاصل بصره المد حاقونه ساسنل نام جاریه طردون
 ایجاره قولی عاوج شرط مفید ذمی جاریه ساسنل نام جاریه طردون
 طرف عوشه سوس و عسکر و سعیم و اخذ من ایدیم دیدیم کسور ۲۹۲ ر سیه الاصل
 محمد کافورته
 اجماع عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه

Ek-5: Kangırı'da Halil Ağa Mahallesi'nden sakin olup, Ankara'da Zağferan Hanın'da ticaret yapan Abdullah Çelebi b. el-Hac Mehmed, Atinos Papası veled-i Nikofos nam zimmiye, orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Hristiyan Hatun bint-i Manil adlı câriyeyi 190 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 101, s. 45, h. 150; H. 1137/ M. 1724)

156
 محمد کافورته واقع حلس اغا محمد سر کسور اولوب حالاده لعمده ر عفا ان خانزج بر وجه حارت
 محمد نام کسور حلس شرع شریک اولوب عیصه عدله عیصه سر کسور محمد نام کسور حلس شرع شریک اولوب
 مواجهه سده اقرار و تفر کلام ادوب عقدان صدور نه و کسور سیک مملک منسک اولوب
 ایتوا اورته بویله آجوق قتی قره کوز لو عجمه الاصل بصره المد حاقونه ساسنل نام جاریه طردون
 ایجاره قولی عاوج شرط مفید ذمی جاریه ساسنل نام جاریه طردون
 طرف عوشه سوس و عسکر و سعیم و اخذ من ایدیم دیدیم کسور ۲۹۲ ر سیه الاصل
 محمد کافورته
 اجماع عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه
 کسور عیصه

Ek-6: Çankırı Kasabası sakinlerinden Halil Ağa Mahallesi ahalisinden olup hala Ankara'da Pirinç Hanı'nda bulunan Abdullah Bey ibn-i Mehmed isimli kişi, Ankara'da Hatunî Mahallesi sakinlerinden Dimrid isimli şahsa orta boylu, açık kaşlı, gök gözlü, Rus asıllı, Hristiyan Vasıl adlı gulâmını nakit 135 kuruş ile 30 kuruş kıymetli bir kürk, 4 kuruş kıymetli bir boylu tüfeğe ve 2 kuruş kıymetli bir çift tabancalı tüfeğe satmıştır. (AŞS, nr. 119, s. 50, h. 166; H. 1152/ M. 1739)

326
 مینبأ اتوده البلیجی محلا سکنی لرینز لایحه بنشاهی عمده سنام خانوادہ طرفندہ خصوص
 آتہ البیانہ افکار و کیمل اولدی بقی ذات مزبورہ یہ معرفت سترہ ایدو عارفہ اولدی حسین لغزلی
 ابن عبد الملعب و مصحفی جلایہ ابن محمد نام کتہ لر شہادت و تکرار عاتبات و ثنوب ککالندہ
 حکم شرعی لاحق اولانہ منہ سلیما ابن سنجو از چاویس نام کتہ مجاشع عن شرف مولا ککالندہ
 رفیت سبغہ سنی معرفتہ اولانہ اورتہ بیولہ الاکور چاق کتہ لی نور حیدرہ الاصل سلیتہ الملہ
 باعنتہ ہذا الوثیفہ بلیغیت عبدس نام چارہ طرفندہ اقرار جائلہ الذکر فی تصدیقہ و کیمی
 اولانہ معروفہ مصحفی جلایہ صحفندہ بکوککالندہ اقرار و تفریر کلام ایدوب موکلہ مزبورہ ایدو جاریہ
 مملوکہ سے موصوفہ مذکورہ بقیہ حسبتہ المدک الخلاق و طبیبہ منصات ربہ الزراق جمیع
 حالہ نخریر و اعتق و زورہ صراہ اصیبتہ ادراع و احاق ایدوب بعد ایسوم موصوفہ
 مذکورہ بلیغیت سارہ صراہ اصیبتہ کی صراہ اولوب شرعاً موال ایجو نایبہ حق اولانہ عینک
 عاقم فکہ بقیہ عن عمر مالک سیکمہ اولوب صحابہ مزبورہ واقع طرفین کتہ ملکہ و بر طرفہ البیغ
 نام خانوادہ منلی و طرف رابعہ البیغ عام ایلرک و دایکی نوقانہ او ط و بر نینن او ط و بر کبار
 ز مدار الذکر نینن او ط انصا لندہ ذات اشجا جی طر مشتمل ملکہ منزلی بعد التجدید منزل
 معروفہ ایلر بر سیم طللو فونق و بر سیم اولک فونق و بر چفت التوزہ انجولو کو بر جبر
 کلیم و بر جنت بورغان و بر بلدر و و سنک ادورت بلدر بعدق و کتہ چوقہ بعدق
 و بر یونکری و دورت صحن و بر یونک و بر اریق و ایکی حمام کتہ و بر حمام طاس و بر سنی و ایکی
 قومکس قختہ و ایکی باغ و بر ادرتہ و البیوی موکلہ موصوفہ مذکورہ بقیہ سبغہ جبرہ انتہا
 و نکلک و نسیم و بعضو ایدوب بر ایسوم منزل کتہ و و مذکورہ ایلہ اشیا صر قون موکلہ موصوفہ
 مذکورہ بلیغیت ملکہ موصوبہ ایدوب و بر سنی و بر سنی و بر سنی و بر سنی و بر سنی و بر سنی
 زعفران سنی احمد افندہ لرین مصحفی جلایہ محمد جلایہ سناط سلیتہ لرین محمد افانز
 نیکہ

Ek-7: Ankara'da Lelebici Mahallesi sakinlerinden Rabia bint-i el-Hac Abdi isimli bir kadın vekili Molla Süleyman b. Şaban Çavuş aracılığı ile mahkemeye başvurmuş ve bu vekile Hüseyin Efendi ibn-i Abdülmuttalip ve Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed isimli kişiler şahit olmuştur. Buna göre Rabia isimli kadın orta boylu, ela gözlü, çatık kaşlı, Gürcü asıllı, Müslüman Belkıs bint-i Abdullah isimli câriyesini azat etmiştir. Bunun yanı sıra azat ettiği bu câriyeye, Lelebici Mahallesi'ndeki kendi mülkü ve Elif isimli bir hatun ile müşterek mülkü olan iki fevkani oda, bir tahtani oda ve kiler ve antire kısmından oluşan evini, iki gümüş kuşak, bir çift altın incili küpe, bir kilim, bir çift yorgan, bir döşek, dört yastık ve çuka yastık, kebir lengiri, dört sahan, bir leğen, bir ibrik, iki hamam leğeni, bir hamam taşı, bir sini, iki kumaş kaptan, bir orta kılıç vs. eşyalarını da Belkıs'a hibe etmiştir. (AŞS, nr. 110, s. 145, h. 326; H. 1144/ M. 1732)

26
مشهوره بودید و قضاوت کوز را در صلح مسلم المله علی محمد نام غلام مدینه افندره مجلسی غیره مکتوبه
افندره یعقوب محمد سنده کی مالک کوز را غایب بنویسند کتاب ابراهیم ابا ایوب محمد بن
بطوعه امرار و قنبر کلام ایدوب تاریخ کوز بدین بر کوز مقدم مالک کوز را ابراهیم ابا ایوب محمد بن
لواء انقوده گائی اوروشی رفاعتی مکتوبه کوز را غایب بنویسند کتاب ابراهیم ابا ایوب محمد بن
اولد فیه اکثره القضا باری کتاب کوز را عالم موقع صدر کوز را حضور زنده قوم کوز را
عبدالقادرا غایب مکتوبه بی در اصل مالک کوز را غایب بنویسند اولوب کوز را غایب بنویسند
انکسری کوز را غایب مکتوبه کوز را غایب بنویسند کتاب ابراهیم ابا ایوب محمد بن
خدمت او زنده ایکی فوت اولد و در صلح کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
بیراقدار علی بنه نام کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
مزبور کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
انکسری کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
مذکور بیو تمندی کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
انکسری کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
دعوائیه مبطله کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
مادقمه بطلب کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند
کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند کوز را غایب بنویسند

Ek-8: Orta boylu, kara kaşlı, kara gözlü, Acem asıllı, Müslüman Ali b. Mehmed nam gulâm, Ankara'da Ahi Yakup Mahallesi sakinlerinden sahibi Serdengeçti Ağası İbrahim Ağa b. Abdullah'tan davacı olmuştur. Mahkeme gününden bir gün önce sahibi İbrahim Ağa köleyi mütesellim olan el-Hac Abdulkadir'e 200 kuruşa satmıştır. Köle kendisinin İranlı, Rumiye Kazası'ndan olduğunu ve esir olmadığını kendi rızası ile İstanbul'da sakin Atmış Yedi Cemaatin Ali Odabaşı isimli bir kişiye hizmette bulunduğunu dile getirmiştir. Bu kişinin vefat etmesinden sonra ise İstanbul'dan başka bir yere giderken Bayraktar Ali Beşe isimli bir kişinin, onu gideceği yere götürmesi için İbrahim Ağa'ya verdiğini fakat Ankara'ya geldiklerinde İbrahim Ağa'nın kendisini Bayraktar Ali'dan 90 kuruşa aldığını söyleyerek el-Hac Abdulkadir'e kıymeti olan fiyata sattığını söylemektedir. Davalı Ali b. Mehmed esir olmadığını iddia ederek davacı olmuştur. Bunun üzerine El-hac Abdulkadir Ağa satışı bozmuş ve köleyi tekrardan satın aldığı kişi olan İbrahim Ağa'ya teslim etmiştir. Bunun üzerine gereğinin yapılmasını talep etmiştir. (AŞS, nr. 107, s. 13, h. 26; H. 1142/ M. 1729)

Kaçak Köle Davası

صالحه
عنه
سن
سبيلها

والمجلة العدة وسط طه المحمد سكا سدر اولوس بقا مدنه انقروم واقع ثفا معا طعه امين اوله صاحب الدين في الكائن
مصطفى افندي بن عبيد الرحمن طرفه خصوصاته البينا نونه خط وحكمه حاوره نونه اوله معوليه وفات كاعذر
مطوقه ياب الوكالة من اوله مدينة زنبوره الهبند هو مجيد بن خليل افندي محمد افندي ناسك منة محب منة نون افندي
موكله قوتك رقيق ورهه صرا اوله ايضا احد اوله اورته بولع ابي فاسح في كور كورس من مصطفي افندي
ادو عنده ابله كدلك اورته بويج ابي فاسح في كور كور جوية الهل مسك الله زين بنت عبد الرحمن نام جاربه اورته
بالوكالة لفره حكيم ايوب هشو زنبوره حسن في زينده من جبر موكله قوت مصطفى افندي رقيق رقيقه ابر
اوله ابله ملكنه اوله قدر حاله بونده اقدم بر بر بر اضلال و اياركوت فرار اكله مدينه زنبوره مظهره
بر بر مدينه زنبوره ايضا افندي من قوت مصطفى افندي مدينه مدينه ناسك طرف سر عدله امانه
حالا قوت مصطفى افندي بوراك الهده اخذ اوله قدر سمور المصله زنبوره رصنط واقف فرحت ايجر طرفه
نر توكيل اكله زنبوره سوال ايجر نور كور و حج سرعه او من الوكالة مطلوبه ديكره فب نواز زنبوره
حسن في زينده من جبر جو ابله منة في حقيقة زنبوكه قوت مصطفى افندي رقيق رقيقه اوله ملكنه اوله مظهره
بونده اقدم بر بر بر اضلال و اياركوت بقية من خلد ايجر ايجر لابس اوله بغر ابله فرار ايد و حوسه
اسكده حوسه انه رضا ابله بر بر بر زنبور و زنبور ايدوب بولع مدينه زنبوره مظهره ايضا احد افندي
جو بر بر موكله قوت مصطفى افندي رقيق رقيقه مظهره ابله ملكنه ابله وفرار ايدو كورس و لابس اوله قدره
غيره بر سدر اوله قدره بر بر طوعا اقرار واعتراف اكله مدينه على موجب اعترافه زنبور اوكالتر حسيه قوت
خليل افندي سليم ايجر باوق الطل كبت اوله در ٢٠ م سمنه المظهر افلا

مصطفي افندي
محمد افندي
السلطان احمد
السلطان احمد
السلطان احمد
السلطان احمد
السلطان احمد
السلطان احمد

Ek-9: Ankara'dan Mustafa ibn-i Abdullah isimli kişi mahkemeye vekili Sofçular Şeyhi Halil Efendi ibn-i Abdullah b. Abdurrahman aracılığı ile başvurmuştur. Buna göre mülkünden kaçan rakîk ve rakîkası olan orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü Hasan b. Abdullah isimli gulâm ile orta boylu, açık kaşlı, kara gözlü Gürcü asıllı, Müslüman Zeynep bint-i Abdurrahman isimli câriyenin üzerlerine beyanda bulunmuştur. Vekil, Hasan ve Zeyneb'in müvekkili Mustafa'nın mülkünden olmalarına rağmen birbirlerini ayartıp mülkünden firar ettiklerini Ankara'da bulduklarında bu kölelerin zaptı için kendisinin vekil tayin ettiğini söyleyerek mahkemeye bildirmiştir. Hasan ve Zeynep cevaplarında kendilerinin müvekkil Mustafa'nın köleleri olduklarını kabul ettiklerini, daha sonra firar edip Üsküdar'a gidip evlendiklerini sonrasında Ankara'ya geldiklerini kendi istekleri ile itiraf etmişlerdir. Bunun üzerine bu köleler sahiplerine ulaştırılmak üzere kendilerine vekâlet edecek Halil Efendi'ye teslim edilmişlerdir. (AŞS, nr. 119, s. 15, h. 43; H. 1151/H. 1738)

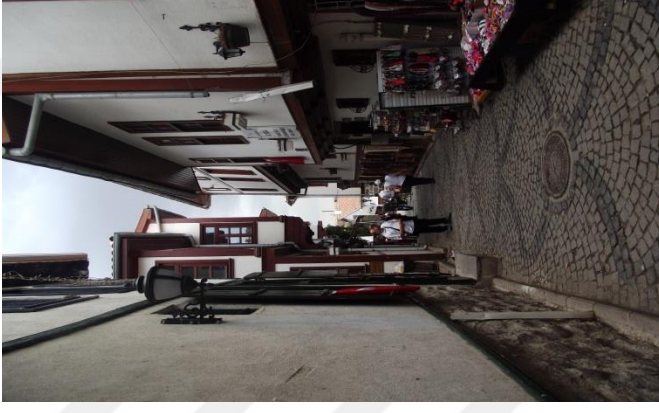
صالح م
187
سید صالح رسول
بر حیم
میرزا انور مظان تشنه قصه سینه با مع زرو نام قریب کانه حسن بشاهین نام کنه محاسن
انورم قصه سینه با مع افی جو باق نام قریب با لیسند با مع ام کتاب کجاج عباس بن
مخزن نواز زینده عورت مقور کلام ایدوب بزبور کجاج عباس مؤنه با قدم قور نام کنه بی ادر شایه
خبر کلام در قور خبر تشنه اوله بیو حاله تاریخ کتابه با مع ای مقدم مرقوم غلامی غائب علی غایب
عبده الله خزنه اسم مرقوم محمد ایچون قنول ایلدیه او ایدوب اوله فی مولا مع مرقوم کلامه بیو شایه قور نام
کاش قیو غلنه قور اسم مرقومی نه ادا کینه کجاق ایلدیه صاخ بو کور نه خبر و جرح ایدوب بر کور و
تفاوتات تکلمه سوال اوله لب موجب تر و حیرت جز اوله حق مطوبه که در کور علی اوله مرقوم کجاج
جد ایشو مدی بزبور که قور اسم مرقوم محمد مؤنه با قدم اجرت ایلدیه که در خدمت ایلدیه یکی اقرار کور
مرقومه سالف اوله کلامه بزقازنده بر صیاد بر قنول دیر مرقوم ایدوب فرار تشنه حو غلامی غایب
ام ایدوب قنول ایلدیه کینی انکار ایلدیه کور مدی بزبور نه مدی عا کور مبین بیینه طلب اوله تشنه قور اسم
اظهار بخو ایدوب مرقومی استخلاف انکار تاریخ مرقوم غلامی غایب بزبور علی بزبور مرقوم
مرقوم محمد قنول ایلدیه او ایدوب کینه مرقوم کجاج عباس مبین تکلیف اوله قور اوله فی علی قور
حلف با لید علی اوله کور مدی بزبور حسن مرقوم کجاج عباس ایلدیه خصوص مرقوم متعقد بلا بیینه
منع اوله قور صاره مدی بزبور که ادا ایلدیه یکی خصوص که بیته سنی اوله قور ظاهر و حو
واقعه ای محض اوله قور با هر اوله قور با وقع با طلب کت اوله قور فی ایوم بر اوله قور کور
سید صالح رسول
سید صالح ایلدیه
علی دده اسر ایلی
سید صالح ایلدیه
سید صالح ایلدیه
سید صالح ایلدیه

Ek-10: Ankara’da sakin Hasan b. Şahin isimli kişi, el-Hac Abbas b. Mustafa isimli kişiden davacı olmuştur. Davacının iddiasına göre davalı Abbas’ın davacının kardeşi Mehmed’i ücret karşılığında hizmet etmesi için tutup hizmetinde olduğu sırada mahkeme gününden üç ay önce gulâmı Ali b. Abdullah’a kardeşini öldürmesini emrettiğini iddia etmiştir. Akabinde onun da bu emre uyup koyun ağılna girerek elindeki bıçakla kardeşi Mehmed’i darp ettiğini ve onu yaraladığını bir gün sonra kardeşinin vefat ettiğini söylemektedir. Mahkemeden gereğinin yapılmasını talep etmektedir. Davalı el-Hac Abbas cevabından davacının kardeşi Mehmed’i hizmeti için tuttuğunu fakat onun anlattığı gibi bir katil emri vermediğini söylemekte ve bu iddiasına karşılık şahit ve delil beyan etmektedir. Davacı tarafından herhangi bir delil gösterilmediği için dava sonuçsuz kalmış ve davacı Hasan iddiasından men edilmiştir. (AŞS, nr. 134, s. 88, h. 187; H. 1164/ M. 1751)

Ek-12:Ankara Kalesi, Çevresi ve Köle Ticaretinin Yapıldığı Mevcut Hanlar

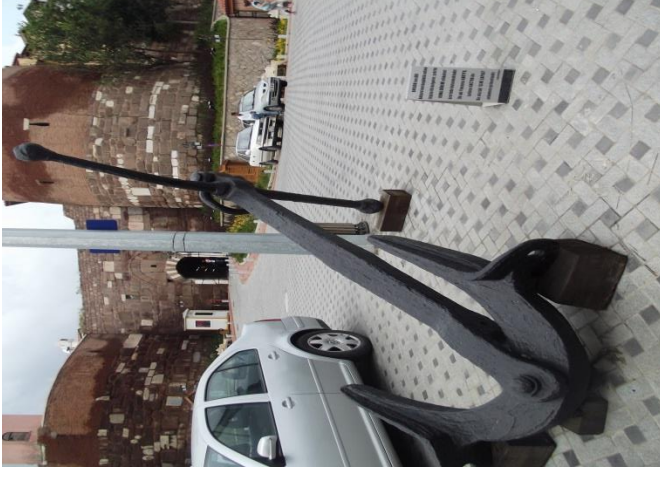
Ankara Kalesi (Fotograf: Sevdâ Kalender)

Ankara kale içi ticari mekânlar (Fotoğraf: Sevdâ Kalender)

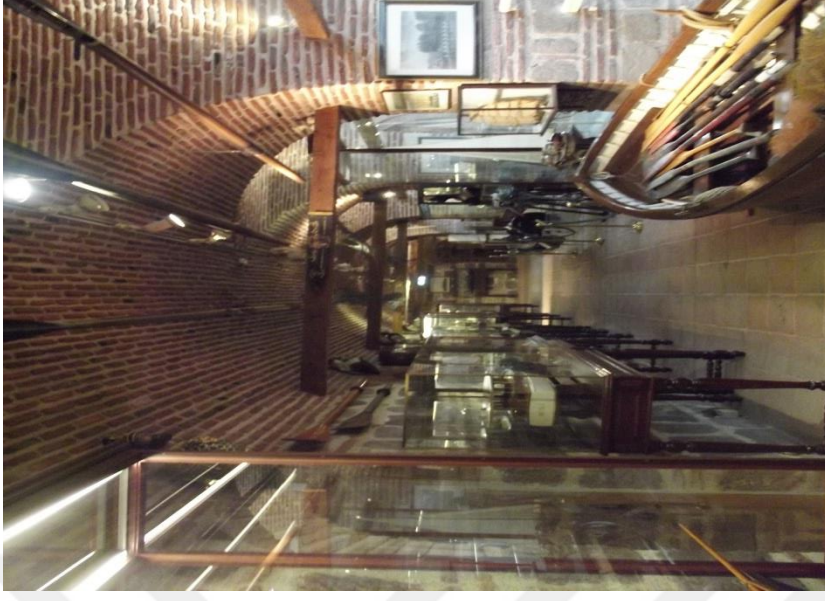
Ankara Kalesi'nin içinden görüntüleri (Fotoğraf: Sevda Kalender)

Kale çevresi(Fotoğraf: Sevda Kalender)

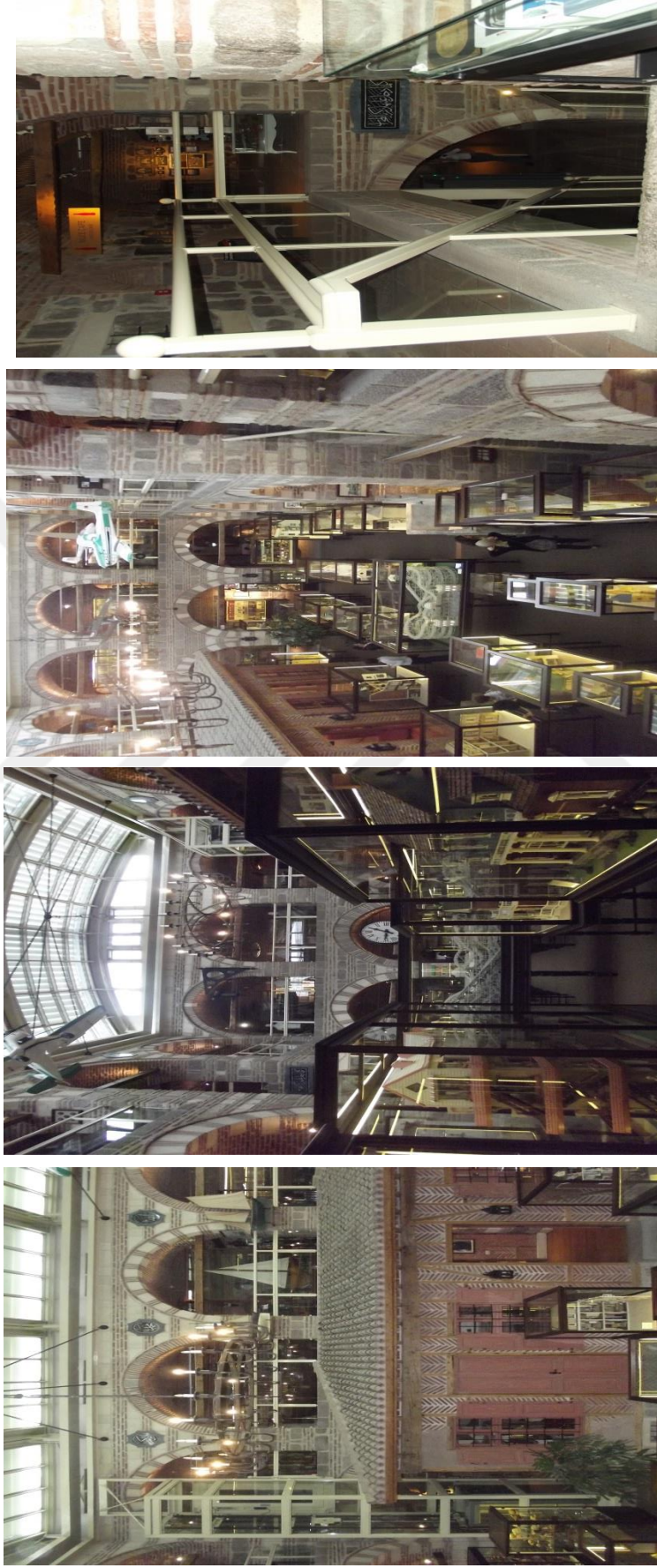
Çengel Han'ın dış görünüşü, kitabesi ve çevresi (Fotoğraf: Sevdâ Kalender)

Çengel Han içerisindeki görüntüler (Fotoğraf: Sevdâ Kalender)

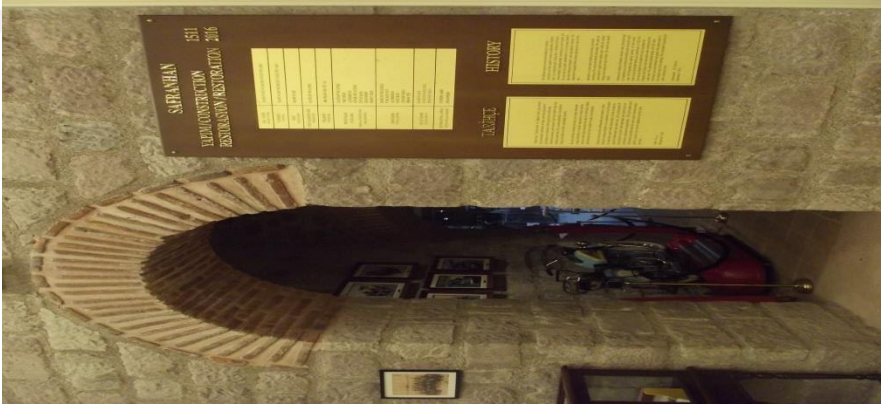
Çengel Han odalarından görüntüler (Fotograf: Sevdâ Kalender)

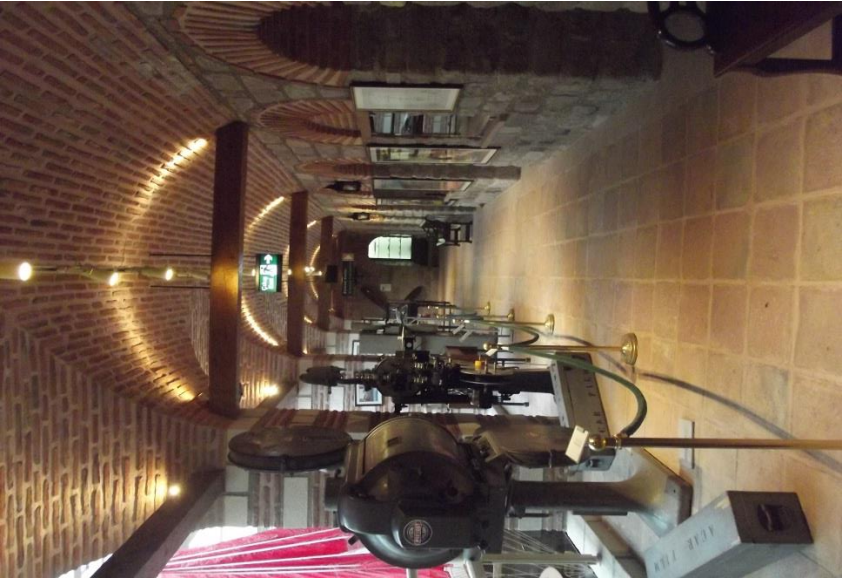
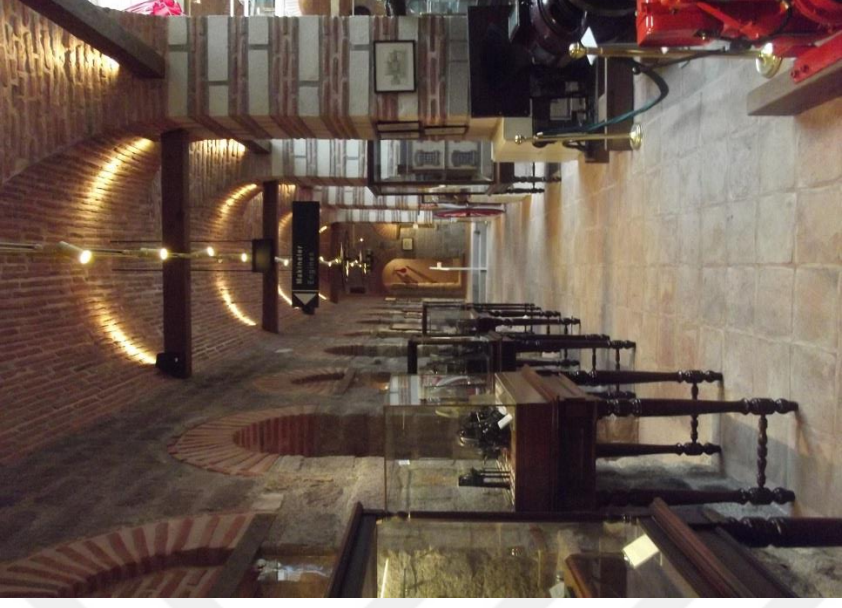
Çengel Han avlusu ve ikinci kata çıkan merdivenin görüntüsü (Fotograf: Sevda Kalender)

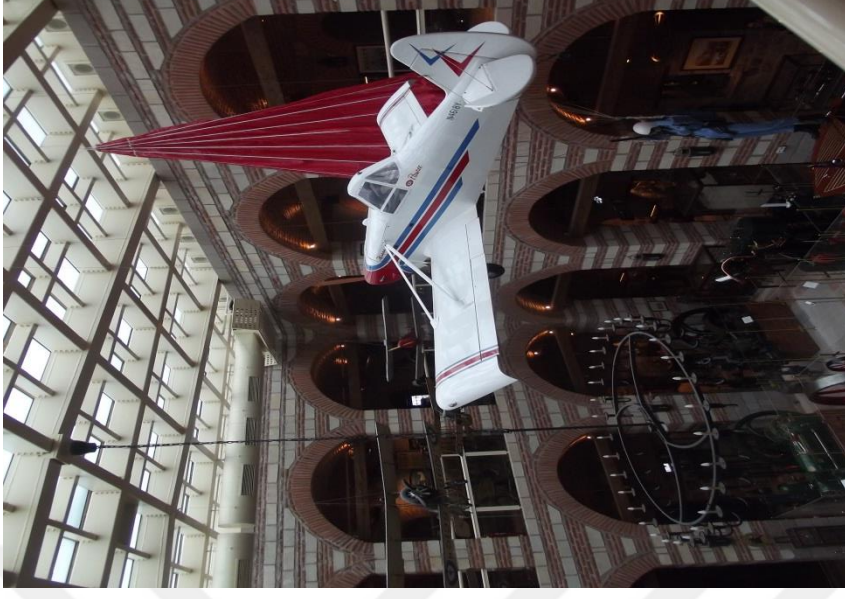
Çengel Han / Çengel Han-Zağferan Han geçiş kısmında yer alan bazı figürler (Fotograf: Sevdâ Kalender)

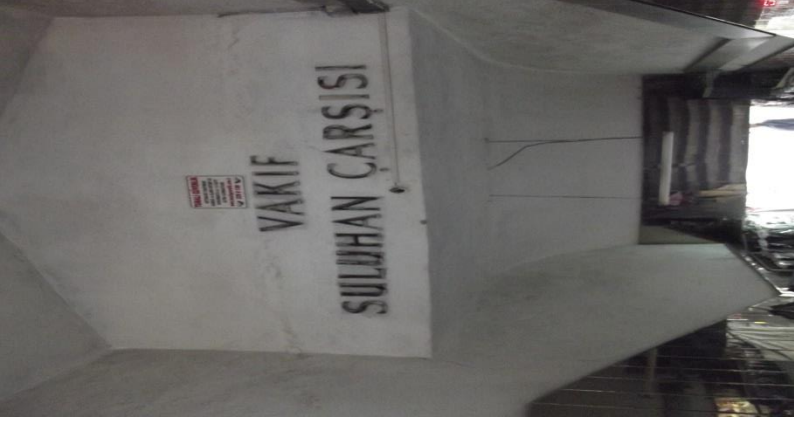
Safran Han/ Zağferan Han'a geçiş tabelası ve kitabesi (Fotograf: Sevdâ Kalender)

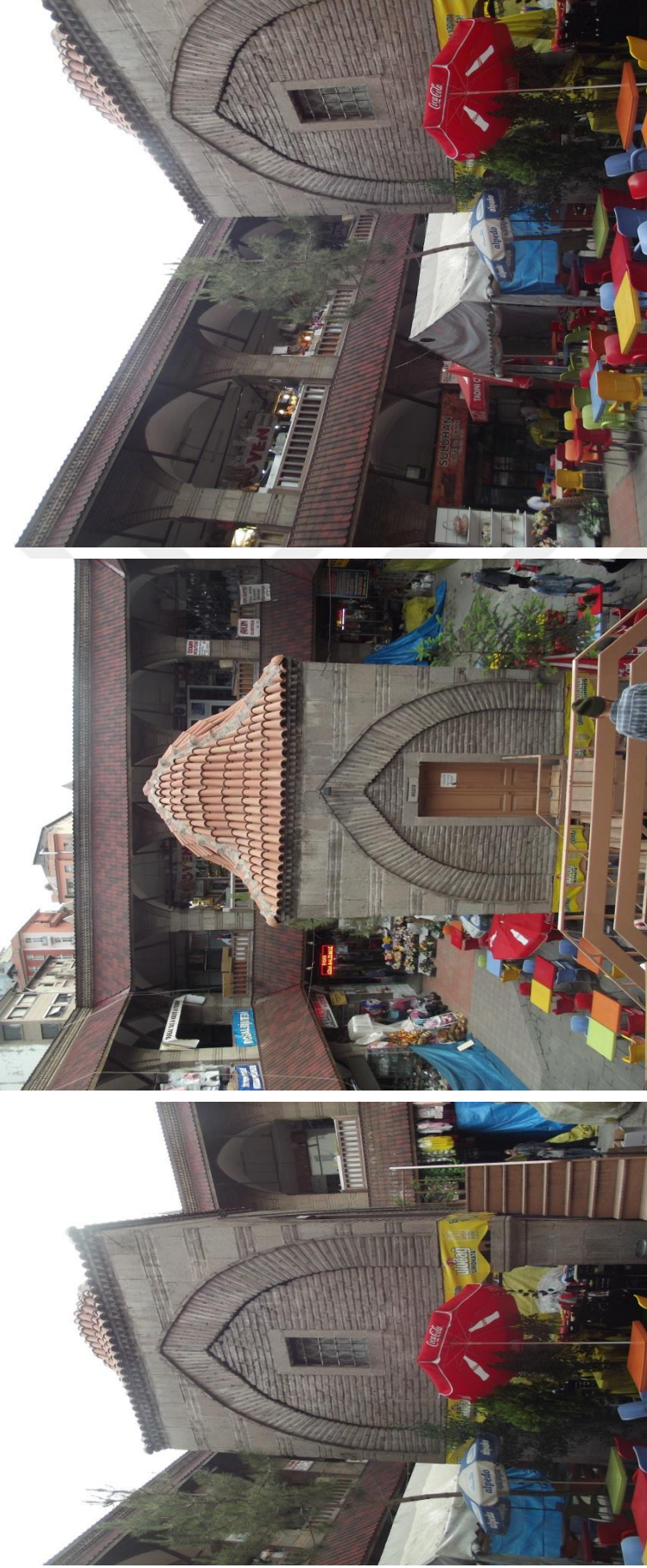
Zağferan Han iç kısmından görüntüler (Fotoğraf: Sevda Kalender)

Zağferan Han avlu kısmından görüntüler (Fotograf: Sevdâ Kalender)

Suluhhan/ Ankaravî Hamı giriş kısmı ve genel görünüm (Fotoğraf: Sevda Kalender)

Suluhhan'da yer alan mescit ve avlu kısmının görüntümü (Fotograf: Sevdâ Kalender)

Kölelik Terimler Sözlüğü

Abd: köle, kul.

Âbık: sebepsiz olarak efendisinin yanından kaçan köle.

Acz: beceriksizlik, kuvvetsizlik, yapamamak.

Akdem: daha önce.

Asabe-i nesebiye: 1. dereceden akrabalık bağı ile bağlı olan mirasçılar.

Asabe-i sebebîyye: kan bağı olmasa bile azad edilen kölenin mirası üzerinde efendisinin hakkının bulunması durumu. Azadlık bağı dolayısı ile efendisinin köle üzerindeki miras hakkı.

Azad: kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden.

Bab: kapı, bölüm, kısım.

Bahâ: değer, kıymet.

Bâlig: yetişmiş, akli kemale ermiş.

Be safkai vahide: pazarlık sonucu el sıkışma

Bey bat-i kati: kesin satış işlemi.

Bey': satma, satış, satılma, satın alma.

Bikr: genç, bekâr, el sürülmemiş.

Bin (b): oğul.

Bint-i: kız.

Câriye-i âbika: kaçan cariye için kullanılan terim.

Cebren: zorla.

Çırağ: emekliye ayrılmış olan kişi.

Diyet: kan bedeli, yaralanan veya öldürülen bir kimse için en yakın varisine ödenen şer'an hükmolunan para veya mal.

Duhan: tütün.

Fevkânî: üsteki, yukardaki.

Gaib-i anil meclis: mahkemede bulunmayan.

Hasbeten Lillah: Allah rızası için.

Hibe: karşılıksız vermek, bağışlamak.

Itk: köle veya câriye azadetmek.

Itk-nâme: köle veya câriye azat etmeyi tevsik eden yazı, azat, satıverme kâğıdı.

İcare: kira, îrat, gelir.

İdhal: dâhil etmek.

İhrac: dışarı atma, çıkarma.

İstifrâş: odalık alma, odalık yapma.

İstihdâm: kullanma, hizmete kabul etme.

İstîlâd: çocuk isteme, doğurtma.

İştirâ: satın alma, alınma.

İtak: köle veya câriye.

İzlâl: yoldan çıkarma

Kabz: alma.

Kemâ-fi'l-evvel: evvel ki gibi.

Kenizek: küçük câriye veya acındırma manasıyla câriyeniz. (kaçan câriyeler için de kullanılır)

Kesmek: Mükâtebe ve kitâbet terimlerinin yanı sıra bu azadı nitelemek için kullanılan başka bir terim. (Türkçe olarak düzenlenen hüccetlerde)

Keyfe mâ yeşâ ve tahyâr: dilediği gibi kullanmak.

Kudat: kadı(lar).

Makbuz: kabz olunmuş, alınmış.

Matlub: istek.

Medine: şehir.

Mehr (mihr): mihir, evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikâh bedeli.

Mehr-i muaccel: nikâhta kız tarafına verilen ağırlık, para, başlık.

Mehr-i müeccel: boşanma veya ölüm halinde, kız tarafına verilmesi, nikâhta kararlaştırılmış olan bedel.

Menzil: ev.

Merkum: adı geçen.

Mevlâ: sahip, efendi, köleyi azat eden, velayeti olan, karışmaya hakkı olan.

Mezbûr: anılan, belirtilen.

Mezkûr: zikredilen, belirtilen.

Mu'tak: i'tâk olunanmış, azâdedilmiş azatlı (köle).

Mukaddem: takdim edilen, önde gelen.

Müddeâ: iddia olunan.

Müdebber / müdebber: 1. tedbîr alınmış, düşünce ile hareket edilmiş. 2. itkı (azâdı) efendisinin ölümüne bağlı bulunan köle.

Müdebber: 1. Tedbîr alan, tedbirli, düşünce ile hareket eden. 2. (eskiden) menkulünün itkını kendisinin ölümüne tâlik etmiş olan mevlâ.

Mükâteb: (eskiden) tamamladığı zaman azâdedilmek üzere bedele bağlanan köle.

Mükâtebe (Kitâbet): yazışma, mektuplaşma, azâd edilmesi, bazı şartlara –mal kazanmak veya bir müddet hizmet etmek gibi neticeye-bağlı olan köle veya câriye ve bu azad hususunda yapılan mukavele.

Mükâtib: mektuplayan, kölesini kitabete kesmiş olan mevlâ.

Mülhekat: bağlı.

Müşterâ: iştirâ olunmuş, satın alınmış.

Müteveffa: ölü, vefat etmiş, ölmüş.

Nam: isim, ad.

Nâtık: konuşan.

Red-i murat: geri vermek.

Res': baş, kafa.

Rey': arpa, buğday veya tahıl.

Rıkkıyet (mamlûkiyyet): kulluk, kölelik.

Sagir: küçük erkek çocuk.

Sagire: küçük kız çocuk.

Sebileyn-i tahliye: serbest bırakmak.

Sedd-i bâb-ı rıkkıyyet: (kölelik kapısının kapatılması/ önüne set çekilmesi)

Semen: baha, kıymet, değer, satılan şeyin fiyatı.

Sülüs-ü malı: malın 3/1'i

Şabb-ı emred: henüz tüyü bitmemiş, sakalı gelmemiş olan.

Şirâ: satın alma, satın alınma.

Tahtanî: alt kat.

Tarih-i kitab: mahkeme günü.

Tedbîr: bir şeyi temin edecek veya önleyecek yol, çare. (azad şekli)

Tedbîr-i muallak: (eskiden) bir şarta tâlik olunan tedbir, kölenin bir yükümlülüğü yerine getirmesine bağlı olarak azat edilmesi. ("sen şu işi yaparsan müdebbersin" denilmesi gibi. Bu halde mamlûk o işi mevlâsının hayatında yaparsa vefatında malının üçte birinden azat olur).

Tedbîr-i mukayyed: (eskiden) mevlânın bir kayıt ile mukayyet olarak vefatına muallakan yaptığı tedbir. ("ben bu hastalığımдан ölürsem" yahut "ben bu yolculuğum esnasında vefat edersem sen hürsün" demesi gibi.)

Tedbîr-i mutlak: (eskiden) mevlânın alelîtlak mevtine muzaf olan tedbir. ("ben öldüğüm

zaman sen hürsün" demesi gibi, "ben seni müdebbber kıldım" denilmesi de bu kabildendir).

Tedbîr-i muzaf: (eskiden) bir vaktin giriş veya çıkışına bağlı azattır. Örneğin köle efendisinin köleye "sen gelecek ayın başından itibaren hürsün" demesi gibi.

Temlik: mal sahibi etmek, mülk olarak vermek.

Tereke: ölen bir kimsenin bıraktığı malların hepsi.

Tesellüm: teslim edilen şeyi tekrardan teslim alma.

Udul-ü ahrar-ı rical-i müsliminden: adaletli, sözüne itibar edilen kimseler.

Ümmü'l veled: efendisinden çocuk dünyaya getiren cariye. (aynı zamanda bir azad şekli)

Vasî: 1. bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye me'mur edilen kimse. 2. Bir yetimin veya akılca zayıf ve hasta olan bir kimsenin malını idare eden kimse.

Vaty: çiftleşme.

Velâ: efendisinin, azat ettiği köle ve câriyesi ile olan münasebeti ve onlar üzerindeki hakkı.

Yâveci: Kaçan köleleri bulmak ile görevlendirilen kişilere verilen isim.

Yed: el, kuvvet, güç.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Sevda KALENDER

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Akyurt/ 25.08.1993

Tel: 05422305432

E-posta: sevda.kalender68@gmail.com

Yazışma Adresi: Yıldırım mah. Karpuzlu Sok. No: 3/12 Ankara/Akyurt

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Nevşehir HBV Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi/ Tarih B.	2016
Yüksek Lisans	Nevşehir HBV Üniversitesi, SBE, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı	2018

Yabancı Dil: İngilizce

